

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ

ІСТОРІЯ
ЗАРУБІЖНИХ
КРАЇН

РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ
МІЖВІДОМЧИЙ ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ЗАСНОВАНО В 1975 р.

ВИПУСК 12

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 1986

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
Институт истории

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ. ИСТОРИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Республиканский межведомственный сборник научных трудов

Основан в 1975 г.

Выпуск 12

(На украинском языке)

Киев Наукова думка 1986

Затверджено до друку вченого радом Інституту історії АН УРСР

С Т А Т Т І

І. М. М е л ь н и к о в а

СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ У БОРОТБІ ЗА ПЕРЕМОГУ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1945-1948)

За більш як 60-річну історію Комунистична партія Чехословацщини набула багатий історичний досвід на шляху самовідданої боротьби за інтереси трудящих, національну свободу і незалежність батьківщини, за демократію і соціалізм. Одним з найважливіших і відповідальніших етапів на цьому шляху були 1945-1948 рр., коли перед КПЧ встали безпосередні завдання боротьби за перемогу соціалістичної революції, створення передумов для розвитку Чехословацщини по шляху демократії і соціалізму.

Всі попередні роки, починаючи з свого заснування в 1921 р., КПЧ готувала себе до розв'язання цих історичних завдань, нагромаджувала революційний досвід у класових битвах, загартовувалась ідейно й організаційно, вчилась ленінському мистецтву правильно визначати стратегію і тактику відповідно до реальної історичної обстановки, конкретної політичної ситуації.

Стратег соціалістичної революції вдовд і організатор переможного Жовтня В.І.Ленін, розвиваючи марксистське вчення про диктатуру пролетаріату, висунув і обґрунтував ідею гегемонії пролетаріату на всіх етапах революційно-визвольної боротьби, в період Оуржуазно-демократичної революції та її переростання в революцію соціалістичну. Він вказував на органічний взаємозв'язок боротьби за демократів з боротьбою за соціалізм і підкреслював необхідність правильного поєднання загальнодемократичних і соціалістичних завдань при визначенні революційної стратегії і тактики. "Було б докорінною помилкою думати, - писав В.І.Ленін, - що боротьба за демократію здатна відвернути пролетаріат від соціалістичної революції, або заслонити, затінити її і т.п. Навпаки, як неможливий переможний соціалізм, що не здійснює повної демократії, так не може підготуватись до перемоги над буржуазією пролетаріат, який не веде всебічної, послідовної і революційної боротьби за демократів". "Треба вміти боротьбу за демократію і боротьбу за соціалістичну революцію, - підкреслював В.І.Ленін, - п і д-першу другій." У цьоц? вся трудність; у цьому вся суть"? Революційному мистецтву поєднання боротьби за демократію з боротьбою за соціалізм вчив В.І.Ленін революціонерів усіх країЕ.

У підході В.І.Леніна до аналізу суспільних процесів і явиш завади була органічна єдність наукової об'єктивності й принципової оцінки їх з позицій робітничого класу. Базуючись на глибоко науковому, класовому аналізі історичної дійсності та узагальнюючи революційний досвід більшовицької партії і всього міжнародного робітничого руху, В.І.Ленін у нових історичних умовах творчо розвинув марксизм і створив цілісну концепцію переходу людства від капіталізму до соціалізму. Ленінська теорія соціалістичної революції стала науковим фундаментом стратегії і тактики міжнародного комуністичного руху.

РОЗВИТОК світової соціалістичної революції В.І.Ленін уявляв як єдиний революційний процес, що має об'єктивні закономірності й охоплює цілу історичну епоху. Вбачаючи основну закономірність нової епохи, відкритої Великою Жовтневою соціалістичною революцією, у розвитку і поглибленні загальної кризи капіталістичної системи, її неминучому краху й перетворенні світу на соціалістичних засадах, В.І.Ленін водночас підкреслював нерівномірність цього процесу і враховував усю складність розвитку соціалістичної революції в різних країнах. "Революції не робляться на замовлення, - вказував Володимир Ілліч, - не підганяються де того чи іншого моменту, а визрівають у процесі історичного розвитку і вибухають в момент, зумовлений комплексом цілого ряду внутрішніх і зовнішніх причин"³.

Розробляючи теорію соціалістичної революції і визначаючи загальні закономірності переходу до соціалізму, В.І.Ленін в той же час підкреслював, що соціалістичні революції в різних країнах, маючи одну й ту саму соціальну суть, не можуть бути абсолютно схожими одна на одну, що вони неминуче будуть мати деякі особливості й дадуть різноманітність форм і методів революційних перетворень. Ці особливості зумовлюються відмінностями економічного рівня, деякими специфічними рисами історичного розвитку, державного і політичного устрою тієї чи іншої країни, різним співвідношенням класових і політичних сил тощо.

Своєрідність шляхів боротьби за соціалізм у тій або іншій країні залежить і від міжнародної обстановки, від загального співвідношення політичних сил у світі та інтернаціональної солідарності пролетаріату. Розробляючи основні положення стратегії і тактики Комуністичного Інтернаціоналу, В.І.Ленін писав у 1920 р., що тактика комуністів "...повинна бути побудована на тверезому, строго об'єктивному врахуванні всіх, класових сил даної держави (і оточуючих її держав, і всіх держав, у світовому масштабі), а також на врахуванні досвіду революційних рухів"⁴¹.

Завдання комуністичних партій В.І.Ленін вбачав у творчому ставленні до революційного вчення. Він вважав, що при розробленні революційної стратегії і тактики, поряд з урахуванням загальних історичних закономірностей, необхідно "дослідити, вивчити, відшукати, вгадати, схопити національно-особливе, національно-специфічне 'в конкретний підходах кожної країни до розв'язання єдиного інтернаціонального завдання..."⁰. Але при цьому В.І.Ленін підкреслював, що національне, особливе, ні в якому разі не можна перебільшувати, не можна протиставляти загальному, інтернаціональному, що є головним, визначальним у революційному переході всіх країн до соціалізму.

Підкреслюючи інтернаціональний характер і всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції й створеної Жовтнем першої у світі соціалістичної держави, В.І.Ленін висловлював тверду переконаність у тому, що, як би складно не розвивався світовий революційний процес, соціалізм неминуче вийде за межі однієї країни й диктатура пролетаріату перетвориться з національної (тобто існуючої в одній країні), в інтернаціональну (тобто існуючу в цілому ряді країн), здатну робити вирішальний вплив на весь світовий розвиток.

Історія блискуче підтвердила не передбачення появою на політичній карті світу в другій чверті ХХ ст. ряду соціалістичних держав і утворенням світової соціалістичної системи.

Соціальні революції, що відбулися в країнах Центральної й Південно-Східної Європи в 40-х роках і привели до встановлення в цих країнах народно-демократичного ладу, стали продовженням всесвітньо-історичного процесу переходу людства від капіталізму до соціалізму, розпочатого Великою Жовтневою соціалістичною революцією.

Загальним для революцій 40-х років, що були пов'язані з наслідками другої світової війни і розвивались з могутнього підйому загальнонародної антифашистської боротьби з шк країнах, була сприятлива міжнародна обстановка. В резуль-

таті розгрому німецького фашизму й японського милітаризму, при вирішальній ролі у цьому соціалістичної держави - Радянського Союзу відбулися корінні зміни у співвідношенні сил на світовій арені на користь соціалізму. Визволення багатьох європейських народів з-під фашистського ярма Червоною Армією мало для народів цих країн величезне політичне і моральне значення. Перемоги радянських військ над гітлерівськими полчищами надихали поневолені народи на боротьбу з фашистськими гнобителями. Визвольна місія Червоної Армії, надання Радянським Союзом економічної й політичної допомоги молодим народно-демократичним державам в ліквідації тяжких наслідків війни й фашистської окупації, захист їх національних інтересів і державного суверенітету на міжнародній арені були величезною підтримкою прогресивним силам країн Центральної й Південно-Східної Європи, що визволились від чужоземного поневолення, для розвитку цих країн по обраному їх народами шляху демократії й соціального прогресу.

З боку Радянського Союзу це було виконанням високого інтернаціонального обов'язку першою у світі соціалістичною державою. Керівники братніх комуністичних партій не раз підкреслювали тісний зв'язок революцій 40-х років і здійснених ними глибоких суспільних перетворень з існуванням та історичною роллю Радянського Союзу. Так, в рік 60-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції Генеральний секретар ЦК КПЧ Г.Гусак, підкреслюючи всесвітньо-історичне значення перемоги Жовтня, силу прикладу радянського народу, ленінської партії, перлої в світі соціалістичної держави, писав, що під цим впливом "після другої світової війни, в якій Радянському Союзу належить головна, заслуга в справі розгрому гітлерівського фашизму і його союзників, на шлях революційного перетворення суспільства встали народи ще ряду країн. Створилась і зміцнилась світова соціалістична система"⁰. Вказуючи на тісний зв'язок між Великим Жовтнем та національним і соціальним визволенням чехословацького народу, Г.Гусак зазначав: "На фактах історичного розвитку ми глибоко усвідомлюємо значення Великого Жовтня і для народів Чехословаччини. Можна сказати, що вся історія нашого народу, його боротьба за соціальне і національне визволення, за повалення капіталізму й побудову соціалізму нерозривно пов'язані з надихаючим впливом Жовтневої революції, з існуванням Радянського Союзу, з марксизмом-ленінізмом".

Революції 40-х років підтвердили перевірені на досвіді Жовтневої революції головні закономірності і в той же час дали багато нового у розстановці класових і політичних сил, у формах і методах революційних перетворень, збагативши тим самим революційну теорію і практику.

Певну специфіку, свої особливості має і революційний процес у Чехословаччині. Керуючись вченням марксизму-ленінізму, творчо застосовуючи ленінські принципи революційної стратегії і тактики, КПЧ зуміла в надзвичайно відповідальний для долі батьківщини період розв'язати найважливіше історичне завдання - знайти конкретні форми підходу, а потім і переходу до соціалістичної революції.

Повалення влади буржуазії та утвердження народно-демократичного ладу в Чехословаччині було закономірним результатом всього попереднього історичного процесу і особливо розвитку подій після визволення країни від фашизму в травні і 945 р., коли перед народами Чехословаччини постало питання про шлях дальшого розвитку відродженої Чехословацької держави.

У роки другої світової війни КПЧ виступила організатором і натхненником антифашистського національно-визвольного руху народів Чехословаччини за повалення окупаційного режиму, завоювання національної незалежності і відродження Чехословацької держави на новій, справді демократичній основі.

На основі цієї програми національно-визвольної боротьби, яка відповідала життєвим національним інтересам чеського і словацького народів, КПЧ добивалася об'єднання всіх демократичних, патріотичних сил країни у широкий антифашистський національний фронт. Його провідною силою виступав робітничий клас, як єдиний по-

слідовно революційний клас суспільства, здатний очолити боротьбу нації за її визволення. Антифашистська боротьба при провідній ролі робітничого класу була спрямована не тільки проти окупантів, а й проти внутрішніх реакційних сил – колабораціоністської частини чеської і словацької буржуазії, що співробітничала з окупаційним режимом. Таким чином, антифашистський, національно-визвольний, загальнодемократичний за своїм характером рух набув глибокого соціального змісту.

Пов'язуючи воедино завдання національного і соціального визволення, КПЧ визначила перспективи розвитку й поглиблення національно-визвольного руху, переростання його, в міру того, як складалася революційна ситуація, в національно-демократичну революцію. При розробці революційної стратегії і тактики КПЧ, враховуючи конкретні умови, висувала на перший план завдання боротьби за повалення фашистського панування, визволення країни від окупантів і відтворення незалежної Чехословацької Республіки. При цьому КПЧ виходила з того, що після визволення країни не може бути повернення до старих домюнхенських порядків буржуазної Чехословаччини. В інтересах народу необхідні докорінні політичні й соціальні перетворення в усіх сферах суспільного життя. В галузі зовнішньої політики КПЧ вважала головним орієнтацію Чехословаччини на союз і дружбу з СРСР.

Хід війни, перемоги Червоної Армії над фашистськими військами, розвиток національно-визвольного руху народів Чехословаччини, зростання впливу й авторитету КПЧ в країні примусили емігрантські кола чехословацької буржуазії на чолі з Е.Бенешем зважати на Комуністичну партію та її лінію.

12 грудня 1943 р. у Москві було підписано Договір про дружбу, взаємну допомогу й післявоєнне співробітництво між СРСР і Чехословацькою Республікою. Договір став надійною гарантією відродження справді незалежної Чехословацької держави й вільного розвитку її після війни шляхом демократії і соціального прогресу. Він зміцнював міжнародне становище Чехословаччини, закладав міцний фундамент і відкривав широкі можливості для розвитку післявоєнного політичного, економічного та культурного співробітництва між СРСР і Чехословацькою Республікою на основі цілковитої рівноправності й взаємної допомоги. Радянсько-чехословацький договір був скріплений кров'ю у спільній боротьбі народів наших країн проти фашизму й відіграв величезну роль у визволенні Чехословаччини.

Наближення радянських військ до кордонів Чехословаччини навесні 1944 р. викликало могутнє піднесення антифашистського, національно-визвольного руху в країні, що переростав у національно-демократичну революцію. Її початком було Словацьке національне повстання, яке вибухнуло 29 серпня 1944 р. Про його історичне значення в Зверненні ЦК Комуністичної партії Чехословаччини, ЦК Національного фронту та уряду ЧССР з нагоди 40-річчя завершення національно-визвольної боротьби чехословацького народу і визволення країни Радянською Армією зазначалося: "Для майбутнього нашої держави величезне значення мало те, що Словацьке національне повстання зі всією визначеністю проголосило створення на визволеній території нової Чехословацької Республіки як держави двох братніх, рівноправних народів чехів і словаків, яка буде по-справжньому демократичною і буде спиратися на Радянський Союз. Словацьке національне повстання здійснило революційні зміни, що стали прообразом і початком поетвошших заходів на території, яка поступово визволялась Радянською Армією" .

Битва за нову Чехословаччину досягла кульмінації навесні 1945 р., напередодні неминучого повного краху гітлерівської Німеччини й окупаційного режиму у європейських країнах. Було абсолютно ясно, що скоро радянські війська, разом з якими на рідну землю вступив І Чехословацький армійський корпус, розвиваючи наступальні операції, визволять всю територію Чехословаччини.

Комуністична партія Чехословаччини, взявши курс на розвиток національно-демократичної революції на широкій соціальній базі, виступила з пропозицією організаційного оформлення Національного фронту чехів і словаків на основі угоди полі-

тичних партій, що приймали програму боротьби за повне національне визволення країни і здійснення докорінних демократичних перетворень. Така угода була досягнута в березні 1945 р. під час переговорів, які відбулися в Москві, між керівництвом КІН, представниками емігрантського чехословацького уряду, що прибули з Лондона, і делегацією Словацької національної ради". До Національного фронту чехів і словаків увійшло шість чеських і словацьких політичних партій: Комуністична партія Чехословаччини, Комуністична партія Словаччини, соціал-демократична партія, національно-соціалістична, народна і словацька демократична партії.

Йдучи на співробітництво з політичними партіями, які представляли певну частину національної буржуазії, Комуністична партія не тішила себе ілюзіями щодо справжніх позицій буржуазних кіл у національно-демократичній революції, знаючи, що класові інтереси буржуазії обмежують участь навіть її найбільш демократичних представників у широкому загальнонародному русі й неминуче породжують протидію буржуазних кіл суспільно-політичним заходам, які зачіпають основи буржуазного ладу. Лідери політичних партій чеської і словацької буржуазії сподівалися на збереження капіталістичного ладу й відновлення в країні, визволеній від фашизму, буржуазної демократії зі всіма її нормами та атрибутами.

Усвідомлюючи все це, Комуністична партія разом з тим враховувала, що значна частина населення країни в той час ще перебувала під впливом буржуазних партій і що тільки власний політичний досвід має допомогти їм позбутися цього впливу та буржуазно-демократичних ілюзій, йдучи на блок з дрібнобуржуазними і буржуазними партіями, Компартія ставила завдання завоювати на свій бік широкі маси, розраховуючи на те, що в процесі боротьби за народно-демократичний лад буржуазні кола, які приєдналися до Національного фронту, неминуче викриватимуть себе, виявляючи свою антинародну суть. З другого боку, та частина буржуазії, яка брала участь в антифашистській, національно-визвольній боротьбі й була зацікавлена в знищенні фашистського окупаційного режиму та здійсненні заходів, спрямованих проти монополістичного капіталу, колабораціоністської великої буржуазії, змушена була йти на співробітництво з комуністами, зважаючи на зростаючий політичний авторитет Компартії серед народу, її провідну роль у національно-визвольному русі та в будівництві нової, демократичної держави.

Характеризуючи політичну ситуацію, яка склалася в Чехословаччині на час визволення країни від фашизму, і підкреслюючи необхідність політичного компромісу з певною частиною національної буржуазії при будівництві нової держави, голова КПЧ К.Готвальд зазначав "... Ми самі правити не можемо, і вони одні також не можуть правити. Вони не можуть правити без нас, а ми - без них, при цьому вони більшою мірою без нас, ніж ми без них. Залишається необхідність співробітництва з іншою політичною групою, яка змушена співробітничати з нами"¹¹.

Життєві інтереси трудящих Чехословаччини, переважної більшості нації, саме існування Чехословаччини як незалежної суверенної держави вимагали послідовного здійснення широкої програми революційно-демократичних перетворень усіх сторін суспільного життя, цілковитого визволення країни від впливу імперіалістичних держав, нової зовнішньополітичної орієнтації відновленої Чехословацької держави. Комуністична партія Чехословаччини, займаючи керівне становище в Національному фронті, розробила таку програму, виходячи з завдань, які мала розв'язати назріла революція, як революція національна і демократична. При цьому КПЧ враховувала ряд зовнішніх і внутрішніх факторів, основними з яких були: повний розгром гітлерівської Німеччини, в результаті чого було усунуто головну перешкоду на шляху відновлення національної свободи і державної незалежності; вирішальна роль Радянського Союзу в розгромі німецького фашизму, визволення Чехословаччини Червоною Армією; повне ідеологічне, політичне й моральне банкрутство великої чехословацької буржуазії; широка національна єдність народу, що утворилася з боротьби проти фашизму, за національну свободу¹².

Велика заслуга в розробці програми: будівництва нової Чехословаччини, накресленні перспектив революційного процесу і конкретних шляхів боротьби за національну свободу, демократію і соціалізм належить визначному діячеві чехословацького і міжнародного-комуністичного руху Клементу Готвальду, який з 1929 р. очолював ПК КПЧ. При організаційному оформленні в березні 1945 р. Національного фронту чехів і словаків К.Готвальд став його головою.

5 квітня 1945 р. на визволеній чехословацькій території у м. Кошице була проголошена програма першого уряду Національного фронту чехів і словаків, в якій комуністи зайняли ряд важливих керівних посад. Над створенням цієї програми Комуністична партія працювала ще в роки окупації й національно-визвольної боротьби і поступово добилася її прийняття всіма іншими організаціями, що приєдналися до Національного фронту.

У Кошицькій програмі передбачалося повне визволення країни від фашистської окупації, відродження Чехословацької Республіки як справді демократичної держави двох братніх народів - чехів і словаків, здійснення глибоких демократичних перетворень у галузі економіки і суспільно-політичного життя. Вона визначила нову зовнішньо-політичну орієнтацію Чехословаччини - на Радянський Союз. Це була розрив курсу прозахідної орієнтації, що його проводила чехословацька буржуазія і який привів країну до Мюнхену і національної катастрофи.

Кошицька урядова програма була програмою національно-демократичної революції, чітко визначала її цілі. І в цьому виявилось стратегічне мистецтво КПЧ, яка правильно визначила етапи революційного процесу, співвідношення демократичних і соціалістичних завдань на кожному з них. Виступаючи на конференції активу Компартії Словаччини в квітні 1945 р., К.Готвальд зазначав, що соціалістичні перетворення ще не стоять на порядку денному і було б великою стратегічною помилкою вважати безпосереднім завданням створення соціалістичної держави. Найближчим завданням, вказував К.Готвальд, треба вважати "послідовне проведення до кінця демократичної, національної революції, що розгорнулася, так, щоб у дальшому ході цієї революції ми могли відкрити шлях до нових цілей, йдучи до них якомога широким національним фронтом і на чолі нації". Луже важливо, підкреслював К.Готвальд, не втратити перспективу, ясно бачити кінцеву мету і вести революцію далі.

Таким чином, КПЧ, керуючись ленінським вченням, брала курс на розвиток і поглиблення національно-демократичної революції та її переростання в революцію соціалістичну.

Через рік, у березні 1946 р., коли вже була здійснена значна частина накреслених Кошицькою програмою перетворень - ліквідація старого, поліцейсько-оюкратичного апарату й заміна його виборними органами народної влади, заборона реакційних організацій і заходи по демократизації всього суспільного життя, здійснення рівноправності двох братніх народів - чехів і словаків, конфіскація майна німецьких, угорських капіталістів і великої чехословацької буржуазії, що співробітничала, з окупантами, передача його в національне управління, запровадження державного контролю й керівництва ключовими галузями промисловості й фінансовими установами, проведення першого етапу земельної реформи тощо, - КПЧ на своєму з'їзді проголосила, що метою її діяльності є забезпечення розвитку країни по соціалістичному шляху. "Кінцева мета всіх наших зусиль, - підкреслював у доповіді на з'їзді голова КПЧ К.Готвальд, - всього життя всіх кас, комуністів - не здійснення великих і святих ідеалів соціалізму" .

Авангардна роль у боротьбі за реалізацію Кошицької програми й політичні позиції, завойовані робітничим класом в Національному фронті, дали йому можливість зміцнити зв'язки з масами і надати суспільним перетворенням свій класовий характер. Здійснення завдань національно-демократичної революції й зміцнення нового, народно-демократичного ладу створили сприятливі умови для дальшого розвитку революційного процесу й переходу до етапу соціалістичних перетворень. Цей пелехід у

Чехословащині становив тривалий і складний процес розвитку революції, що супроводжувався гострою класовою боротьбою в усіх галузях суспільного життя - в економіці, політиці, ідеології.

Послідовно проводячи курс на завершення національно-демократичної революції та її переростання в революцію соціалістичну, ПК КПЧ своїм рішенням з питань здійснення політики Національного фронту, прийнятим у січні 1947 р., орієнтував партію на завоювання більшості націй та ізоляцію антинациональних, антипатріотичних сил буржуазії від народу. Лозунг "За більшість націй!" був для партії конкретною програмою боротьби за мирний розвиток революції і перехід всієї влади до рук робітничого класу при збереженні Національного фронту як форми класового союзу робітничого класу з селянством та іншими непролетарськими верствами трудящих, при провідній ролі робітничого класу й керівництві Комуністичної партії.

Долаючи опір буржуазних партнерів в уряді Національного фронту, які всіляко протидіяли здійсненню соціальних перетворень, КПЧ, проводячи курс на поглиблення революції "зверху", спиралась на революційну активність мас, що тиснули на уряд "знизу".

У результаті правильних стратегічних і тактичних дій КПЧ і поглиблення процесу революційних перетворень буржуазія втрачала свої колишні економічні й політичні позиції, викривала себе перед лштем народу. Усвідомлюючи це, вона посилила опір поглибленню революції і зміцненню народно-демократичного ладу. Готуючись до вирішального бою з робітничим класом за владу, реакційні кола чехословацької буржуазії вирішили здійснити контрреволюційний переворот, розраховуючи на допомогу зовнішніх імперіалістичних сил.

Але реакція переоцінила свої сили. Комуністична партія стояла на сторожі революційних завоювань і своєчасно попереджала народ про небезпеку, яка загрожувала народно-демократичній республіці. КПЧ закликала робітничий клас і всіх трудящих згуртувати свої лави, щоб дати відсіч реакції, відбити будь-які атаки буржуазії.

Зроблена реакційними силами в лютому 1948 р. спроба контрреволюційного перевороту й реставрації капіталістичного ладу закінчилася повним провалом. Робітничий клас, трудящі маси Чехословащини на заклик Комуністичної партії піднялися на захист революційних завоювань і дати рішучу відсіч силам реакції. Урядова криза, викликана відставкою міні стрів-реакціонерів, була розв'язана на демократичній і конституційній основі формуванням нового кабінету уряду - на чолі з комуністами. В якому вже не було представників буржуазних партій, які перейшли до табору реакції.

"Лютий 1948 р. отав поворотною віхою в історії Чехословащини, - писав Г.Гулак у статті "Ленінізм і комуністичний рух у Чехословащині". - Це був якісний стрибок в розвитку соціалістичної революції, який остаточно вирішив питання про владу на користь робітничого класу, що став єдиною панівною силою в країні"¹. Лютневі події 1948 р. привели до встановлення в Чехословащині диктатури пролетаріату, що було вирішальною умовою для переходу до побудови соціалізму.

Характеризуючи історичне значення Лютневої перемоги робітничого класу, в результаті якої було завершено процес переростання національно-демократичної революції в соціалістичну й остаточно розв'язано головне питання революції - питання про державну владу, необхідно підкреслити, що перемога соціалістичної революції і перехід всієї повноти влади до рук робітничого класу, який спирався на підтримку всіх трудящих верств народу, були досягнуті в Чехословащині без громадянської війни і збройного повстання, мирним, демократичним шляхом, при суворому дотриманні конституційних норм. Це стало можливим при сприятливих для мирного розвитку революції об'єктивних умовах і вмілому поєднанні Комуністичною партією різних форм класової боротьби - революційного руху широких трудящих мас з використанням традиційних конституційно-демократичних норм і парламенту, який став при гегемо-

КІІ пролетаріату в революції, що розвивалася, виразником волі широких народних мас.

Перемога в лютому 1948 р. над силами реакції підтвердила, що робітничий клас і всі трудящі можуть використати традиційні демократичні інститути, перетворюючи їх і наповнюючи новим змістом¹⁰.

Комуністична партія Чехословаччини, творчо застосовуючи в умовах своєї країни ленінське вчення про завоювання гегемонії робітничого класу в загальнонаціональному визвольному русі, з'єднання боротьби за демократію з боротьбою за соціалізм, про переростання демократичної революції в соціалістичну, сформувала на широкій соціальній базі політичну армію соціалістичної революції. КПЧ спиралася на організовані сили робітничого класу, готового лати відсіч будь-яким спробам буржуазії захопити владу й зробити контрреволюційний переворот, а союз з СРСР гарантував Чехословаччині захист від імперіалістичної інтервенції. Це безумовно сприяло мирному переходу влади до рук робітничого класу.

У лютому 1948 р. зазнала поразки не тільки чехословацька буржуазія, а й зовнішні імперіалістичні сили, які всіляко намагалися підбурювати й спрямовувати підготовку контрреволюційного заклоту. Розгром внутрішніх реакційних сил буржуазії, які змикались з зовнішньою імперіалістичною реакцією, був необхідний не тільки з точки зору інтересів повного соціального визволення трудящих і розв'язання завдань соціалістичної революції, а й в інтересах збереження демократичних завоювань і національної незалежності країни. Тим самим ще раз була підтверджена думка В.І.Леніна про те, що на певному етапі послідовна демократія, з одного боку, перетворюється в соціалізм, а з другого - вимагає соціалізму.

Перемога соціалістичної революції в Чехословаччині, як і в інших країнах Центральної та Південно-Східної Європи, збагатила міжнародний досвід боротьби за демократію і соціалізм, показала, що однією з форм диктатури пролетаріату може бути народна демократія. Народна демократія як форма політичної організації суспільства в перехідний період від капіталізму до соціалізму відбила "своєрідність розвитку соціалістичної революції в умовах ослаблення імперіалізму і зміни співвідношення сил на користь соціалізму. В ній також знайшли відбиття історичні й національні особливості окремих країн"¹¹.

У Чехословаччині народна демократія, що виникла в результаті перемоги національно-демократичної революції в 1945 р., не зразу стала виконувати функції диктатури пролетаріату. Цьому передував процес становлення й зміцнення нового, народно-демократичного ладу, підвищення керівної ролі в країні робітничого класу та його революційного авангарду - Комуністичної партії, ізоляції буржуазних політичних партій від мас й усунення буржуазії від державної влади в ході дальшого розвитку національно-демократичної революції та її переростання в революцію соціалістичну.

На першому етапі народна демократія в Чехословаччині за своєю класовою суттю була революційно-демократичною диктатурою робітничого класу та його основного союзника - трудящого селянства ; виконувала переважно національні та демократичні завдання. Після Лютневої перемоги народно-демократичний лад став спроможним виконувати всі функції держави диктатури пролетаріату.

Перемога робітничого класу, трудящих Чехословаччини у лютому 1948 р. ще більше підвищила роль відродженого, очищеного від реакційних елементів Національного фронту, склад якого значно розширився. Крім Комуністичної партії до Національного фронту ввійшли чотири партії (Чехословацька соціалістична, Чехословацька народна партія, Словацька партія свободи та партія Словацького відродження), які визнали керівну роль КПЧ й прийняли її програму будівництва соціалізму, а також масові організації трудящих (Революційний профспілковий рух, Чехословацька спілка молоді, Союз чехословацько-радянської дружби, селянські, жіночі, кооперативні та інші громадські організації).

Виступаючи політичним виразником блоку трудящих міста й села при провідній ролі робітничого класу, відроджений Національний фронт став найважливішою ланкою у "системі народної демократії, яка забезпечує Комуністичній партії можливість через організації, що входять до Національного фронту, залучати найширші народні маси до будівництва соціалізму".

Важливо підкреслити, що саме завдяки збереженню і зміцненню Національного фронту стало можливим і доцільним в умовах Чехословаччини співробітництво Комуністичної партії з іншими політичними партіями у будівництві соціалістичного суспільства. Приклад Чехословаччини, як і інших країн народної демократії, доводить, що і при багатопартійності керівна роль в політичній системі соціалістичної держави належить марксистсько-ленінській партії робітничого класу.

За 1944-1948 рр., з часу Словацького національного повстання, що стало початком національно-демократичної революції, й до вирішальної перемоги робітничого класу над буржуазією в лютому 1948 р., Комуністична партія Чехословаччини набула історичний досвід, який став значним вкладом в скарбницю міжнародного комуністичного і робітничого руху.

"Діяльність партії протягом усього цього періоду, і особливо безпосередньо у лютневі дні 1948 р., - зазначав Генеральний Секретар ЦК КПЧ, Президент ЧССР т¹ Гусак - підтвердила її зрілість як партії ленінського типу, засвідчила майстерність в питаннях стратегії і тактики. Завдяки своїй принциповій і творчій політиці КПЧ зуміла втілити в життя ленінську ідею нерозривності боротьби за демократію й за соціалізм; їй вдалося пробудити революційну активність мс, ВИХО-ВУЮЧИ їх на власній революційній практиці. Цей успіх спирався на високу активність, енергію й самовідданість комуністів, їх марксистсько-ленінську єдність .

Лютневі події 1948 о. у Чехословаччині знову підтвердили міжнародне значення -а життєвість марксистсько-ленінського вчення, загальні закономірності, що визначають перехід до соціалістичної революції та її здійснення в різних країнах у тому числі і в економічно відносно розвинутих, якою була Чехословаччина з її традиційною парламентською системою. Тим самим були переконливо спростовані твердження ідеологів буржуазії про те, що соціалістична революція і будівництво соціалізму нібито "непридатні" для промислово розвинутих країн і можуть бути здійснені лише у відсталих, переважно аграрних країнах, що не мають будь-яких демократичних традицій.

Революційні перетворення 1945-1948 рр. 'і здобута в Лютому вирішальна політична перемога робітничого масу над буржуазією зміцнили народно-демократичний лад і створили необхідні умови для розгортання будівництва соціалізму в Чехословаччині.

Лютневі дні, - підкреслював К.Готвальд, - відкрили новий етап у розвитку нашої народно-демократичної республіки, політичним виразником якого є відроджений Національний фронт..." .

Чехословацький Лютий, що є однією з великих класових битв між робітничим класом і буржуазією в післявоєнний період, не був ізольованою подією національного масштабу. Він став валізою «кладовою частиною боротьби народів країн Центральної та Південно-Східної Європи, визволених від фашизму, за демократію і соціальний прогрес, перехід до побудови соціалізму, за формування світової соціалістичної системи.

П р и м і т

і Ленін В.І. Повне зібр. творів, т. 27, с. 238.

5 Так же, т. 49, с. 338.

f Там же, т. 36, с. 502.

і Там: же, т. 41, с. 45.

6 § » . ° Й з б ?™ статті и речи. Окт. >,973 г. - май 1980 г. - И.. «81, 469.

- Z Там же,,0. 471.
 5 Rude pi-avo, 1984» 21. dub.
 " Копецкий 3. Воспоминания : Из исторш Чехословацкой республике и борьбы
 Коммунистической партии Чехословакии за победу социализма. - М., 1962, с. 492.
 ii Готвальд К. Избранные произведения. М., 1957, т. 2, с. 85.
 ii Там же, с. 121-124,
 Там же, с. 79,
 Там же, с. 140.
 ^ Гусак Г. Избранные статьи и речи. Окт. 1969 г. - ишь 1973 г. - М., 1973,
 с. 160.
 Калек А. Революция и демократия : Об уроках побед Февраля, их значение
 в совоемеи. условиях. - Пробл. мира и социализма, 1983, № 2, с. 6-11.
 III Матеріали III з"їзду КПРС. - К., 1962, с. 314.
 iO Гусак Г. Уроки нашего пути. - Пробл. мира и социализма, 1981, № 5, с. Т4.
 * Готвальд К". Избранные произведения, т. 2, с. 237.

І.М. Кулинич

ЗНАЧЕННЯ АЙТИФАШИС ТЬСЬКО-ДШОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

'ш. РОЗВИТКУ РЕВОШІЙНОГО ПРОНЕСУ У СХІДНІЙ НІМЕЧЧИНІ (1945-1949)

Всесійтньо-історична перемога Радянського Союзу та народів країн антигітлерівської коаліції над фашистською Німеччиною принесла й німецькому народові визволення від нацистського ярма. Боротьба комуністів й антифашистів сприяла виникненню в країні умоЕ для створення основ миролюбної і демократичної Німеччини. "Перемога Радянського Союзу і зв"язаних з ним по антигітлерівській коаліції народів, - відзначалось у Зверненні Центрального Комітету ССПН, Державної ради НДР, Ради Міністрів НДР і Національної ради Національного фронту НДР з нагоди 35-ї річниці створення НУРj - принесла також визволення від гітлерівського фашизму і німецькому народу..."¹.

Перед трудящими, німецькими комуністами після розгрому фашизму поставили завдання здійснення основних демократичних, антифашистських перетворень. Ці завдання могли бути розв"язані лише самим народом під керівництвом найбільш революційного робітничого класу.

Єдиною партією, яка з той складний і тяжкий для німецького народу час виступила з науково обгрунтованою програмою демократичного відродження країни, була революційна партія робітничого класу - Комуністична партія Німеччини,

Через місяць після Дня Перемоги, 9 червня 1945 р., була створена Радянська військова адміністрація в Німеччині (РВАН), яку очолював Маршал Радянського Союзу Г.К.Жуков. Розгорнули діяльність антифашистсько-демократичні партії, вільні профспілки. КПШ першою серед партій звернулася до громадськості країни. У зверненні "Трудовий народ у місті і селі! Чоловіки й жінки! Німецька молодь!" від 14 червня 1945 р., яке від імені Центрального Комітету підписали голова партії В.Пік, А.Аккерман, Ф.Далем, В.Ульбріхт, Й.Вехер та інші відомі політичні діячі, німецькі комуністи висунули чітку програму демократичного оновлення країни, вказуючи вихід з катастрофи-і шлях до врятування нації. Вказуючи на уроки історії, КПН закликала: "Не повторяти помилок 1918 р! Покінчити з розколом серед трудящих! Ніякої пощади нацизму і реакції! Назавжди покінчити з пропагандою ворожнечі до Радянського Союзу! Бо ти!, де розпалюється така ворожнеча, зразу ж піднімає голову імперіалістична реакція!

Роз"яснюючи трудящим масам необхідність під керівництвом робітничого класу спочатку завершити на німецькій землі завдання буржуазно-демократичних революцій 1848 і 1918 рр., знищити імперіалізм, встановити у всій Німеччині "антифашистсько-демократичний режим і демократичну парламентську республіку з усіма демократичними правами і свободами для народу"⁰, комуністи висунули у зверненні невідкладні вимоги передати в руки антифашистів і демократів вирішальні позиції державного управління й економіки; експропріювати без компенсації і розподілити зем-

лі юнкерів і великих землевласників; покарати військових злочинців, активних нацистів; передати у загальнонародну власність банки й великі підприємства, що належали концернам або капіталістам; надати народові демократичні права і свободи; провести реформу в школах і ЕИШІХ учбових закладах та забезпечити розвиток антифашистсько-демократичної культури.

Звернення КПН свідчило, що партія виходила з ленінської теорії революції, зокрема, з висновків В.І.Леніна про взаємозв'язок між боротьбою за демократію і боротьбою за соціалізм. Ця програма спиралась як на уроки історичного розвитку Німеччини, так і на досвід німецького робітничого руху з початку ХХ ст. Згідно з міжнародним правом вона відповідала Потсдамським угодам та принципам статуту Організації Об'єднаних Націй. Як зазначав історик О.Рейнгольд, німецькі комуністи, керуючись вченням В.І.Леніна і спираючись на власний історичний досвід, дійшли висновку, що в тих конкретних умовах в країні неможливо було перейти відразу до диктатури пролетаріату та будівництва соціалістичного суспільства. Спочатку всі сили слід було зосередити на створенні антифашистсько-демократичного ладу, тобто державного ладу, який за своєю природою є не диктатурою пролетаріату, а демократичною диктатурою робітників і селян з участю інших верств народу⁴.

Цілковито погоджуючись з цим твердженням вченого, а також з положенням члена редколегії журналу "Проблеми мира и социализма", члена ЦК СЕПН Р.Бауера про те, що КПН "висувала у 1946-1948 рр. тільки антифашистсько-демократичні лозунги" і що під її керівництвом "був проведений ряд реформ, які поклали початок революційному процесу, що продовжується в ВДР і сьогодні"⁵, слід зауважити: в ході цього єдиного, нерозривного революційного процесу на його першому, антифашистсько-демократичному етапі вирішувались також окремі завдання, що мали характер соціалістичних перетворень.

Перетворення, що відбувалися у Східній Німеччині в 1945-1949 рр., є яскравим прикладом творчого втілення в життя німецькими комуністами основних принципів соціалізму в конкретно-історичних, національно-специфічних умовах. Так, перехід до соціалізму в НДР певним чином відрізнявся від перетворень, що відбувались свого часу в Радянській Росії, а також в інших країнах Центральної і Південно-Східної Європи. Згідно з угодами великих держав-переможниць верховна влада в Німеччині у перші післявоєнні роки здійснювалась головнокомандуючими збройних сил - кожним у своїй зоні окупації. Робітничий клас НДР став носієм влади, що є основним питанням будь-якої революції, не в-результаті одноразового акту, а поступово. Спочатку в 1945 р. під керівництвом робітничого класу були створені антифашистсько-демократичні органи самоврядування в містах і сільських общинах, а також земельні й провінціальні управління, в роботі яких за дорученням народу брали участь прогресивно настроєні робітники та представники інших класів і прошарків, члени всіх політичних партій, профспілок і безпартійні спеціалісти. Лише восени 1946 р. у результаті перших демократичних виборів в общинах, округах і землях виникли виборні органи державної влади - міські і сільські народні представництва, земельні парламенти й уряди, в яких робітничий клас завоював вирішальні позиції. З наступні роки ці позиції продовжували зміцнюватись, а після створення НДР у жовтні 1949 р. робітничий клас взяв у свої руки і центральну державну владу.

На відміну від СРСР, Угорщини, Румунії, Куби, Монголії в НДР діє багатопартійна система під керівництвом СЕПН. В НДР не проводилась також ні загальна експропріація капіталістів, ні націоналізація землі - заходи, які в інших країнах відіграли роль передумов соціалістичних перетворень. У Східній Німеччині в 1945 р. була проведена земельна реформа, а всі промислові, будівельні й транспортні підприємства, що належали монополіям, воєнним та нацистським злочинцям, перейшли до рук народу. Десятки тисяч дрібних і середніх підприємств, ремісників, торгівців і заможних селян одержали можливість брати участь у створенні нового суспільства.

Німецькі комуністи при розробці, визначенні й реалізації відповідної стратегії, генеральної політичної лінії партії на всіх етапах розвитку революційного процесу в післявоєнні роки завжди враховували щонайменше три категорії дуже важливих факторів. Першу з них становлять загальноісторичні фактори. Вони полягають у тому, що соціалістична революція, яка розпочалась в НДР через три десятиріччя після Великого Жовтня і в один і той же час з перетвореннями в ряді інших країн, була з самого початку органічною частиною світового революційного процесу, всесвітнього процесу переходу від капіталізму до соціалізму. Ця обставина відіграла надзвичайно важливу роль особливо в перші повоєнні, дуже тяжкі роки.

Радянська Армія здобула перемогу над гітлерівською Німеччиною, розгромила апарат державної влади великої німецької буржуазії зі всіма його фашистськими інструментами терору й гноблення, істотно змінивши тим самим співвідношення міжнародних сил на користь соціалізму. В східній частині Німеччини, на території якої пізніше виникла НДР, перебувала армія соціалістичної держави. Вона всіляко підтримувала, заохочувала демократичні сили німецького народу, відкривала простір їх ініціативі, а у випадку необхідності брала їх під свій захист. Значною мірою завдяки цій обставині перехід від капіталізму до соціалізму в НДР відбувався мирним шляхом, без громадянської війни чи імперіалістичної інтервенції. При цьому німецькі комуністи творчо використовували досвід, нагромаджений Радянським Союзом та іншими братніми країнами.

Друга категорія факторів (специфічно національні) – це сукупність історично зумовлених передумов, об'єктивних і суб'єктивних національних реальностей і обставин, які впливали на процес революційних перетворень в країні. До них можна віднести наприклад, вищий, ніж в дореволюційній Росії чи ряді інших країн на початку їх шляху до соціалізму, ступінь індустріалізації, а відповідно, й більш розвинуту класову структуру, численніший робітничий клас, дещо іншу роль селянства, інтелігенції та міської дрібної буржуазії, а також традиції, звички, які склалися історично, тощо.

Третю категорію факторів можна назвати конкретно-історичними. Вони впливають з безпосередньої ситуації і співвідношення класових сил, що склалися в країні на даний момент, з її міжнародного й соціально-економічного становища, свідомості й настрою мас та ін. При цьому конкретно-історичні умови можуть так швидко змінюватися, що це відчувається навіть в межах одного періоду⁰.

Відразу ж після закінчення війни у східній частині Німеччини протягом 1945–1949 рр. здійснювалися найважливіші антифашистсько-демократичні перетворення. Насамперед необхідно було вирвати коріння фашизму й мілітаризму, ліквідувати остаточно стару державну машину і створити такі умови, щоб сили реакції ніколи більше не змогли штовхнути німецький народ на шлях війни і катастрофи. Незважаючи на розгром фашистських військ, гітлерівського центрального апарату в землях, районах і общинах ще існували численні державні й господарські установи старої влади, що створювало реальну загрозу реставрації імперіалістичної держави. Необхідно було усунути ці установи і ті старі кадри, які очолювали їх. Тому комуністи, пам'ятаючи лєнінські слова про те, що питання влади є "корінним питанням всякої революції"¹, прагнули якомога скоріше і рішучіше створити нові органи демократичного, ладу, в яких би діяли випробувані й надійні антифашисти.

У перші тижні й місяці після визволення, зазначав Генеральний секретар ЦК ССІІН Е.Хонеккер, антифашистсько-демократичні органи влади створювались у тяжкій боротьбі. В тих умовах розгрому старого центрального фашистського державного апарату це можна було зробити тільки поступово знизу доверху та в співробітництві з органами радянської військової адміністрації. Тисячі комуністів й антифашистів орієнтувались у своїй діяльності на ініціативні групи Центрального Комітету КПН, передусім на групу на чолі з товаришем Вальтером! Ульбріхтом, що працювала в Бер-

ліні. Комуністи з нових державних органах становили меншість, проте спільно з соціал-демократами вони впливали на їх діяльність своєю програмою революційної боротьби. У спільній роботі по відбудові країни зміцнювалась єдність робітничого класу⁸.

Пенні антифашистські комітети за ініціативою комуністів і прогресивних членів СДПН створювались майже відразу ж після визволення відповідних районів Німеччини радянськими військами⁹. Вже 5 квітня 1945 р. Політбюро ІЖ КПН схвалило й поширило Директиву "Про роботу німецьких антифашистів на території Німеччини, де перебували частини Червоної Армії"¹⁰. 30 квітня 1945 р. до району Штраусберга прибула група товаришів на чолі з Вальтером Ульбріхтом і наступного дня розпочала діяльність у Берліні. До цієї групи входили Ріхард Гіптнер, Карл Марон, Отто Вінпер. Інша група, на чолі з Антоном Аккерманом, до складу якої входили Герман Матери і Курт Фішер, діяла в Саксонії. Густав Соботка, Курт Бюргер та інші товариші були направлені в Мекленбург - Західну Померанію. Ініціативні групи КПН підтримували тісні зв'язки з командуванням Радянської Армії, комендантами радянських гарнізонів. Значна увага приділялася встановленню зв'язків із партійними організаціями, які виходили з підпілля, налагодженню контактів з опіал-демократами і буржуазними демократами. Ініціативні групи спільно з учасниками руху Опору, визволеними з тюрем та концтаборів й тими, що вийшли з підпілля, займались передусім створенням нових міських і районних управлінь. Для земель Тюрінгії і Саксонії, які, згідно з раніше досягнутою домовленістю, відійшли до території Східної Німеччини майже через два місяці після закінчення війни, були характерні деякі особливості в формуванні місцевих органів самоврядування. Вони полягали в тому, що перед вступом радянських військ майже в усіх великих міських і районних центрах вже були створені партійні групи чи організації комуністів і соціал-демократів, які хоч і перебували до цього на нелегальному становищі, але вже готові були очолити органи самоврядування. З другого боку, майже двомісячне відставання в демократичному розвитку від інших районів Східної Німеччини викликало додаткові труднощі¹.

З травня по липень на всій території, де перебували частини Радянської Армії, були створені нові державні органи - починаючи від обшинних, міських і округних до органів земель і провінцій. Було сформовано також демократичний магістрат Великого Берліна. 49 травня 1945 р. комендант міста генерал-полковник М.Е.Вєрзарін затвердив на посту головного бургомистра безпартійного інженера доктора Артура Вернера. Як склад магістрату, їуди входили комуністи, соціал-демократи і противники фашизму з буржуазного середовища, так і його методи роботи були прикладом для нових органів влади в країні.

Вся діяльність нових державних органів була спрямована на нормалізацію життя, відновлення виробництва, боротьбу проти голоду, безпритульності тощо. Проводилася чистка установ і підприємств від нацистів і воєнних злочинців, розпочалася докорінна реформа судочинства. Із свідомих робітників формувалася демократична поліція, що служила інтересам трудящих.

У липні РВАН затвердила весь склад управлінь, запропонований антифашистсько-демократичними партіями для земель і провінцій Бранденбург, Мекленбург, Саксонія, Саксонія-Ангальт і Тюрінгія. Президентами земель і провінцій стали соціал-демократи Карл Штайнхофф, Вільгельм Хеккер і Рудольф Фрідріхс, ліберал-демократ Ерхард Хвбєнер і безпартійний Рудольф Пауль. З 18 віце-президентів 6 були членами КПН, 4 - СДПН, 5 - буржуазно-демократичних партій, "З - безпартійними. У липні 1945 р. почали створюватися центральні управління, на які покладалася обов'язок координувати розвиток найважливіших сфер суспільного життя у Східній Німеччині. 10 серпня були створені центральні управління транспорту, зв'язку, паливної та ін. галузей промисловості, сільського господарства, торгівлі і постачання, фінансів, труда і соціального забезпечення, охорони здоров'я, народної освіти, юс-

типі і. ПІЗЕШЕ створилися центральні управління з питань переселенців, зовнішньої і міжзональної торгівлі, а також управління внутрішніх справ. Всі ці установи очолювали ПОРЯД з такими випробуваними комуністами, як Ідзін Хернле (сільське господарство), Вільгельм Кеяен (труд і соціальне забезпечення), Пауль Вандель (народна освіта), також буржуазні спеціалісти Ойген Шіффер (юстиція), Фе]дінакл Фріденсбург (паливна промисловість)".

Комуністична партія Німеччини приділяла значну увагу створенню нових державних органів. Її цілеспрямована політика в тісному співробітництві з СДПН допомогла робітничому класу подолати опір реакційних буржуазних діячів та спеціалістів управління і здійснювати на практиці керівну роль в цих органах.

Таким чином, основні сили імперіалістичної держави - армія, поліція та централізований державний апарат - були вже усунуті від влади в результаті перемоги Радянської Армії. Проте це ще не означало повної ліквідації старої влади як в центрі, таї; і на місцях. Її функції поступово Орали на себе якісно нові народні органи влади, які виникали повсюди і за своїм характером були органами вавшпс-дійно-демократичної диктатури робітників і селян з участю решти верств населення. Знизу почав створюватися такий політичний лад, який вже неможливо було міряти ашином буржуазної демократії і який докорінно відрізнявся від буржуазно-парламентських масштабів Веймарської республіки. Послідовний антиімперіалістичний характер нової державної влади відкрив можливість без громадянської війни і зоройної боротьби, тобто мирним шляхом, перетворити її в диктатуру пролетаріату.

Ділком слушно історик О.С.Король загважус. що створення нових демократичних органів влади в перші повоєнні місяці було важливішим напрямом у роботі німецьких комуністів у Східній Німеччині. Демократичне державне будівництво становило собою розв'язання двоєдиного завдання: створення і зміцнення нових органів влади і завершення зламу старих. Перше було готовиш. Демократичні органи влади розглядалися Радянською військовою адміністрацією як органи відновлення суверенітету й здійснення права німецького народу на самовизначення-".

У питанні про владу особливо виразно виявилась відмінність того, що відбувалось у радянській зоні, від становила в західних зонах Німеччини. В той час'як на Сході країни комуністи, соціал-демократи та інші антифашисти при ПІДТРИМЦІ РВАН створювали нові народні органи влади і використовувати їх в інтересах трудящих мас для перетворення суспільних відносин, військові власті в західних зонах разом з реакційними буржуазними лідерами турбувалися лише про те, шоо значною мірою зберегти старий чиновницький апарат і керівні посади були зайняті противниками антифашистсько-демократичного оновлення. У зв'язку з цим зусилля робітничого класу, спрямовані на знищення суспільних підвалин фашизму і мілітаризму, наштовхувались на опір буржуазії.

Німецькі КОМУНІСТИ відкрито проголосили метою і змістом своєї боротьби знищення імперіалізму і мілітаризму у зсій Німеччині, створення нової єдиної, миролюбної,- демократичної Німецької держави. Вони закликали до єдності дій робітничого класу, тісного співробітництва його зі всіма антифашистами і патріотами країни. Враховуючи багаторічний досвід класової боротьби з імперіалістичною реакцією, КПН знала, що єдність німецької нації можна забезпечити тільки широким антифашистським рухом під керівництвом робітничого класу, в результаті створення республіки трудящих мас. Успіх боротьби робітничого класу проти монополістичного капіталу значною мірою залежав від позиції тих верств, які стояли між двома основними класами суспільства. В.І.Ленін підкреслював, що комуністи переможуть лише в тому випадку, якщо під час самої боротьби на їх боці опиниться більшість трудящих, "не тільки більшість робітничого расу..., але й більшість всіх експлуатованих і трудящих сільського населення"

Важливими віхами на шляху демократичного розвитку Східної Німеччини було створення у липні 1945 р. блоку антифашистсько-демократичних партій, до складу

якого ввійшли Комуністична партія Німеччини, Соціал-демократична партія, Християнсько-демократичний союз. Ліберально-демократична партія, а після заснування у 1948 р. - Національно-демократична партія та Демократична селянська партія й масові громадські організації. За допомогою демократичних партій і масових організацій у 1945-1946 рр. були проведені глибокі соціально-економічні перетворення: земельна та шкільна реформа, ліквідація монополій і передача великої промисловості у всенародну власність. У грудні 1946 - лютому 1947 р. ландтаги прийняли конституції земель Східної Німеччини, які фіксували створення демократичних органів влади, основні демократичні права громадян, відкривали шлях до широкої участі народних мас в управлінні громадськими справами.

Основні принципи Потсдамських угод, підписаних у серпні 1945 р. СРСР, США, Великобританією, а згодом і Францією, збігались із вимогами антифашистсько-демократичних сил Німеччини.

Найближчим союзником робітничого класу завжди є трудове селянство. Як робітничий клас не може виконати історичну місію без тісного союзу з селянством, так і селянство не може стати вільним!, якщо робітничий клас не підтримає його вимоги і не поведе на боротьбу з монополістичним капіталом і юнкерством В.І.Ленін зазначав: "Дійсно революційним, дійсно соціалістично діючим класом пролетаріат з лише при умові, що він виступає і чинить, як авангард усіх трудящих і експлуатованих, як вождь їх у боротьбі за повалення експлуататорів, а не нездійсненне без внесення класової боротьби в село, без об'єднання, трудящих міс села навколо комуністичної партії міського пролетаріату, без виховання перших останнім" .

Восени 1945 р. у Східній Німеччині розпочалася демократична земельна реформа, яка була зумовлена політичною, соціальною та економічною необхідністю. У той час селянська маса була ще надто далекою від розуміння тісного союзу з робітничим класом. Проте у неї вже був глибокий досвід чорних років фашизму і війни. До того ж багато селян розорилося. У надзвичайно тяжкому становищі опинилися селяни-переселенці. Фашистська аграрна політика значною мірою обмежила права селян на свої господарства.

Демократична земельна реформа в Східній Німеччині стала можливою завдяки тому, що на той час вже значно зміцнились єдність дій робітничого класу та співробітництво антифашистських демократичних партій. посилилась діяльність нових органів управління. Партія робітничого класу ще влітку 1945 р., покінчивши з нацистською продовольчою політикою, почала проводити нову аграрну політику, яка відповідала волі й прагненням трудівників села. За ініціативою КПН і спільно з СДПН у вересні 1945 р. розпочалася передусім демократична земельна реформа і "тж.: самим було озв'язане корінне питання політики союзу робітничого класу з трудяща! селянством, - зазначав Е.Хонеккер. - Запропоновані КПН директиви про демократичну земельну реформу були розглянуті антифашистсько-демократичними партіям® блоку. При цьому "відкриті й приховані представники великих поміщиків після запеклої боротьби зазнали політичної поразки. Лише після цього нова демократична земельна адміністрація видала відповідні директиви"¹.

З вересня 1945 р. управління провінції Саксонія-Ангальт прийняло постанову про проведення демократичної земельної реформи. Наслідуючи приклад, решта управління земель і провінцій схвалили відповідні постанови. Проведення реформи було доручене земельним комісіям, обраним демократичним шляхом. До їх складу входило близько 50 тис. промислових і сільськогосподарських робітників, селян-бідняків та інших трудящих, в тому числі значна кількість переселенців. У комісіях працювало 12,5 тис. комуністів, понад 9 тис. соціал-демократів, близько 1 тис. членів ХДС і іііііТН, але більшість - 30 тис. - були безпартійними. Земельні комісії активно підтримували свідомі робітники і нові державні органи, особливо Центральне управління сільського й лісового господарства* Сотні тисяч сільськогосподарських робітників і трудящих селян. Підтриманих демократичними адміністративними

органами, в цілому за короткий період - протягом двох місяців - подолали жорстокий опір землевласників. Вони ліквідували юнкерсько-капіталістичне велике землеволодіння і віддали землю тим, хто її обробляє. Власність понад 7 тис. великих землевласників, 4,5 тис. воєнних злочинців оула безоплатно експропрійована. В результаті 210 тис. селян (серед них 91 тис. переселенців) одержали 1,7 млн. га землі, а 122 тис. дрібних сільськогосподарських підприємств - 340 тис. га. Решта земельного фонду, близько 1 млн. га, в тому числі велика площа експропрійованих лісів та інших угідь, була передана в громадське користування".

"У ході цього процесу, - зазначав Е.Хонеккер, - оула подолана поширена ранише в німецькому робітничому русі недооцінка ролі трудящих селян як важливого союзника робітничого класу. Одночасно наша партія виступила проти сектантського погляду, ніби-то маєтки юнкерів слід не ділити, а негайно створювати на їх основі колективні господарства, для яких на той час не було ні об'єктивних, ні суб'єктивних передумов. Наша партія виступила за ліквідацію віковичної несправедливості, за те, щоб дати землю тим, хто її обробляє. "Землю юнкерів - селянам!" - такою була революційна, демократична вимога, з ентузіазмом зустрінута широкими масами".

Третина земельного фонду продовжувала залишатися в руках державних органів або була передана Об'єднанню селянської взаємодопомоги (ОСВ) - масової демократичної організації селян. Пізніше тут виникли машинно-прокатні станції (ЩО) та народні маєтки. Вони стали опорою робітничого класу на селі й відіграли важливу роль у справі зміцнення його союзу з трудовим селянством. МПС та народні маєтки були зародками майбутнього соціалістичного сектора в сільському господарстві.

Проведення земельної реформи висунуло завдання зміцнення створених селянських господарств. Не вистачало житла, сільськогосподарського інвентаря та ін. У розв'язанні цього завдання допомагали місцеві державні органи, ОСВ та робітничі промислових підприємств. Значну підтримку надавав Радянський Союз. Неодноразово з СРСР поставлялися сільськогосподарські продукти, худоба тощо. У жовтні 1947 за ініціативою німецьких антифашистів РВАН видала наказ про побудову 37 тис. житлових і господарських приміщень для селян, які одержали землю в результаті реформи. Цю проблему вдалося розв'язати в основному в кінці 1948 о. Селянам було надано пільгові кредити і введені знижені розцінки на сільськогосподарські продукти і добрива".

Таким чином, демократична земельна реформа 1945 р. поклала початок визволенню селян від експлуатації юнкерів і великих землевласників на території Східної Німеччини, створила сприятливі умови для поступового соціалістичного перетворення сільського господарства, заклала фундамент непохитного союзу між робітничим класом і трудящим селянством. Демократична земельна реформа, - зазначав Е.Хонеккер, - стала найбільш значним на той час революційним перетворенням в німецькій історії. Лше під керівництвом робітничого класу селяни змогли здійснити свої вимоги володіти землею, демократична земельна реформа закріпила антифашистсько-демократичний

??

лад на селі" .

Однією з найбільш революційних реформ в галузі економіки Східної Німеччини стала конфіскація новою демократичною владою промислових підприємств, що належали воєнним злочинцям і посібникам гітлерівців. Тимчасово управління конфіскованою власністю перейшло до рук радянських окупаційних властей, які здійснювали його за допомогою призначених на підприємства місцевих уповноважених - опікунів. Згодом РВАН передала підприємства воєнних і нацистських злочинців німецькому народу. Під час одного з плебісцитів на землі Саксонія - одному з найбільш розвинутих промислових районів з великою кількістю робітничого класу, який давав близько 2/5 промислового виробництва Східної Німеччини, - понад 77 % населення, що мали право голосу, проголосували за передачу підприємств нацистів і воєнних злочинців в руки німецького народу".

зони були прийняті відповідні закони, втілити в життя які повинні були комісії у справах секвестру, що склалися з представників усіх партій демократичного блоку й масових організацій, передусім Об'єднання вільних німецьких профспілок, їм належало вирішити, які підприємства слід експропріювати. Нерідко точилася гостра боротьба з реакційними силами в ХГ~ і ЛДПН, котрі намагалися захистити деяких нацистів або ж дискредитувати прийняті рішення. Іноді частину конфіскованих дрібних і середніх підприємств, власниками яких були лише номінальні члени нацистської партії, доводилося повертати їх господарям. "Поряд з трудящими масами на селі, - зазначається в нарисі історії СЄІШ, - на бік антифашистсько-демократичних перетворень необхідно було залучити дрібнобуржуазні верстви у місті. В минулому вони, як правило, були далекими від робітничого класу, багато з них брали участь у фашистському русі. Проте ремісники, кустарі й дрібні торговці також зрозуміли, що загарбницькою політикою імперіалізм поставив на карту і їх існування, життя. КПН виходила з того, що зацікавленість цих верств у мирі, демократичному розвитку й економічному піднесенні країни зв'язувала їх з робітниками і селянами. Правда, більшість з них повинна була ще усвідомити, що забезпечити собі мирне й демократичне майбутнє вони зможуть тільки під керівництвом робітничого класу".

На весну 1948 р. було експропрійовано 9,2 тис. підприємств, що належали активним нацистам і воєнним злочинцям, з них близько 3,8 тис. були промисловими підприємствами, питома вага яких у промисловому виробництві становила на той час близько 40%. До великих підприємств, що переходили в народну власність, належали 38 рудників бурого вугілля, металургійних заводів та інших підприємств концерну Фліка, 59 підприємств електроконцернів Сіменса і АЕГ, 9 заводів Маннесмана і Фарбен тощо⁶.

Позбавивши влади фінансовий капітал, монополії та юнкерів і залучивши більшість дрібних, середніх підприємців і торговців до антифашистського ладу, німецькі комуністи, як зазначав Е.Хонеккер, перекреслили плани імперіалістичних сил нацькувати дрібнобуржуазні верстви проти робітничого класу й розгромити антифашистсько-демократичний єдиний фронт. Робітничий клас оволодів командними висотами народного господарства і створив міцну соціально-економічну базу антифашистсько-демократичного ладу. Тим самим була одночасно створена важлива передумова для будівництва економіки в інтересах народу, для планового керівництва й забезпечення мирного розвитку⁷.

Влада монополістичного капіталу була остаточно зламана, німецька імперіалістична буржуазія перестала існувати як клас, утворився міцний сектор народної власності в промисловості, почали розвиватися принципово нові виробничі відносини, засновані на взаємній допомозі й товариському співробітництві. Таким чином, робітничий клас заклав фундамент антифашистського демократичного ладу, вирішуючи з ході демократичних перетворень і деякі завдання соціалістичного характеру.

Демократичні зрушення в економіці й суспільно-політичному житті у Східній Німеччині супроводжувалися "докорінними перетвореннями ідеологічного й духовно-культурного життя". В перші післявоєнні роки відбулася також антифашистсько-демократична перебудова в галузі юстиції, де близько 80 % суддів були членами нацистської партії або однієї з її організацій. По всій країні були створені юридичні школи, в яких одержували освіту-переконані антифашисти⁸.

Одним з найрадикальніших заходів духовного й культурного відновлення, в результаті якого "була знищена привілеія буржуазії на освіту, а школа стала знаряддям класової боротьби на службі народу"⁹, була демократична шкільна реформа, проведена у 1945/46 навчальному році за ініціативою КПН. Майже 90 % вчителів - членів нацистської партії або інших реакційних організацій були усунуті з школи, - зазначав Е.Хонеккер. Вчителями працювало близько 30 тис. робітників, селян та представників інших верств населення, переважно молодь. В тяжких умовах вчителі про-

вадили величезну роботу по вихованню дітей у дусі гуманізму і дружби народів. Поступово вони набули необхідних знань, щоб вести викладання на високому науковому й педагогічному рівні. З проведенням реформи школи були створені основи - часної соціалістичної системи освіти в НДР, успіхи якої користуються міжнародним визнанням"¹.

Як в економіці й політиці, так і в відродженні німецької культури, ініціатива належала комуністам. Створений влітку 1945 р. Союз діячів культури по демократичному оновленню Німеччини сприяв перевихованню інтелігенції і відродженню у неї почуття відповідальності за гуманістичну спадщину німецької культури. "Великого значення КПН надавала союзу робітничого класу з інтелігенцією, яка оула надзвичайно строкатим соціальним прошарком суспільства, - зазначається у нарисі історії СЕПН. - Чесні інтелігенти захищали гуманістичну спадщину і не дозволили фашистам використати себе в своїх цілях. Багато з них брало участь у боротьбі проти фашизму. Але були й такі, кого цілком влаштувала позиція аполітичного спеціаліста. Чимало представників інтелігенції опинилися втягнутими в злочинну політику монополій. Тому важливим завданням КПН було сприяти зміцненню зв'язків з народом представників інтелігенції на платформі гуманістичних традицій і демократичних ідеалів, залучити їх до спільної з робітничим класом боротьби, спонукати тих, хто стояв покищо осторонь, до лояльного співробітництва у справі демократичного будівництва. Одночасно необхідно було виростити з лав-робітників і трудового селянства нову інтелігенцію, яка з'єдналася б з кращими силами старої інтелігенції"².

Особливу увагу німецькі комуністи приділяли тому, щоб після десятирок років опортуністичних перекиручень, ганебного фашистського режиму зробити ідеї великих німецьких мислителів К.Маркса і Ф.Енгельса надбанням усіх німців.

Важливою передумовою докорінних демократичних перетворень у Східній Німеччині було подолання розколу німецького робітничого класу. Під час проведення аграрної реформи, створення демократичних органів управління та здійснення інших демократичних заходів зміцнювалась єдність дій комуністів і соціал-демократів, створювались необхідні умови для відновлення єдності німецького робітничого руху на марксистській основі. Комуністи і соціал-демократи усвідомили необхідність організаційного об'єднання.

У квітні 1946 р. була створена Соціалістична єдина партія Німеччини, що стала тим могутнім центром, навколо якого почали об'єднуватися всі патріотичні сили німецького народу. "Соціалістична-єдина партія Німеччини, - зазначається в її Програмі, - виникла в результаті боротьби революційного німецького робітничого руху, що продовжувалась понад 100 років, проти феодальної реакції і капіталістичної експлуатації, проти імперіалізму і мілітаризму, фашизму й імперіалістичної війни. Вона втілює в собі революційні традиції Союзу комуністів і революційної німецької соціал-демократії. Вона продовжує справу Комуністичної партії Німеччини і виконує заповіді борців антифашистського Опору. Вона - спадкоємець всього прогресивного в історії німецького народу"³.

Об'єднання комуністичної і соціал-демократичної партій в Соціалістичну єдину партію Німеччини було великим досягненням німецького робітничого руху. Воно знаменувало собою зміну співвідношення класових сил в країні на користь соціалізму й демократії. Створення СЕПН зміцнило керівну роль робітничого класу у боротьбі всіх прогресивних сил за демократичну перебудову Східної Німеччини, стало основою для дальшого зміцнення союзу робітничого класу і селянства, всіх трудящих.

Восени 1946 р. в общинах, районах і землях відбулися вперше в історії Німеччини вибори в умовах, коли колишні панівні класи не володіли важелями політичної й економічної влади. На цих виборах СЕПН одержала переконливу перемогу. На общинних виборах у вересні 1945 р. 5 млн. виборців з більш як 9 млн., що брали участь у голосуванні, віддали свої голоси за кандидатів СЕПН. На виборах в ландтаги у

жовтні з майже 9,9 мін. голосів за кандидатів СЄПШ було подано близько 4,7 млн.⁴

Результати виборів переконливо свідчили про рішучу підтримку антифашистсько-демократичних перетворень більшістю населення. Віддані за СЄПН голоси були наглядною демонстрацією схвалення її політики.

У той час як в Східній Німеччині відбувалися процеси демілітаризації, денацифікації і демократизації суспільного життя, імперіалістичні держави – США, Англія і Франція – та німецька реакція робили все, щоб перешкодити розвитку Західної Німеччини по антифашистсько-демократичному шляху. За допомогою правих соціал-демократичних лідерів імперіалістичній реакції вдалося поступово розколоти країну, з якій історично склався єдиний територіально-економічний комплекс, і створити західнонімецьку державу – Федеративну Республіку Німеччини, "в якій знову виявилися всі основні риси німецької історії, войовничого антикомунізму та неофашизму"⁵.

Імперіалістична політика розколу Німеччини викликала рішучий протест широких верств народу, що вилився в рух Німецького народного конгресу за єдність і мирний договір, в результаті якого сформувався Національний фронт демократичної Німеччини.

У відповідь на зраду національних інтересів панівними класами Західної Німеччини демократичні й патріотичні сили, що об'єдналися в Національному фронті, проголосили 7 жовтня 1949 р. створення суверенної Німецької Демократичної Республіки – держави миру й прогресу на німецькій землі. Створення НДР стало поворотним пунктом в історії не тільки німецького народу, а й Європи. Це була найважливіша подія у процесі переростання антифашистсько-демократичного етапу революції в другий – соціалістичний⁶.

Характеризуючи основний зміст антифашистсько-демократичного етапу революційного процесу, Е.Хонеккер підкреслював, що він полягав в остаточному знищенні політичної й економічної влади монополістів і великих поміщиків, в створенні влади нового типу – революційно-демократичної диктатури робітників і селян, в якій робітничий клас відігравав вирішальну роль. Радянський Союз захищав німецький народ від зазіхань імперіалістичних держав і подавав безкорисливу підтримку. У цій боротьбі за завойовання "революційного демократизму"⁷ зростали класова свідомість і організованість робітничого класу, який вчився створювати новий суспільний лад, керувати ним і захищати його. Опір реакційних сил було зламано революційною могутністю руху мас. Антифашистсько-демократичний лад став дітищем робітничого класу під керівництвом його революційної партії і в союзі зі всіма трудящими. Реальність рішуче перекреслювала антикомуністичну брехню імперіалістичного класового ворога про кібі-то "ззовні нав'язаний НДР розвиток". У боротьбі проти імперіалізму, за створення антифашистсько-демократичної державної влади Соціалістична єдина партія Німеччини перетворилася у партію нового типу. Вона проводила велику роботу по вихованню в усіх членів партії робітничого класу класового ставлення до Радянського Союзу й КНР. Члени партії оволодівали вченням В.І.Леніна, досвідом німецького робітничого руху, ІСТОРІЄЮ КНР, вчилися застосовувати їх в повсякденній практиці.

Характерною особливістю антифашистсько-демократичних перетворень у НДР, процесу переходу до соціалістичної революції, а також здійснення її є те, що всі ці суспільні явища відбувалися шляхом мирних революційних перетворень. Це стало можливим завдяки єдності робітничого класу, що створив свою єдину марксистську партію – СЄПН, зміцненню союзу робітничого класу й селянства, об'єднанню під керівництвом СЄПН демократичних партій і громадських організацій в Національний фронт БДР, завдяки братерському співробітництву НДР з Радянським Союзом та іншими країнами соціалістичної співдружності.

вим потенціалом, високою матеріальною і духовною культурою, з вагомим міжнародним авторитетом.

Більше півстоліття болгарські трудящі боролися за встановлення своєї влади. В 1891 р. видатний революціонер Димитр Благоев заснував революційну марксистську партію, яка повела трудящих на штурм капіталізму. Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції почався ленінський етап в історії партії болгарських комуністів. Вона утвердилася як політичний авангард робітничого класу, керівник трудящих мас.

У роки Великої Вітчизняної війни партія об'єднала всі прогресивні сили, в тому числі ліве крило Болгарської землеробської народної спілки (БЗНС), у Вітчизняний фронт і під його прапором організувала і довела до перемоги антифашистську боротьбу. Її вершиною стало народне збройне повстання 9 вересня 1944 р., яке розгромило основи капіталістичної системи, поклато початок соціалістичній революції в Болгарії.

Установленню народної влади сприяв успішний наступ Червоної Армії на Балканах у 1944 р. Реорганізована Болгарська народна армія, посилена частинами партизан і добровольцями, в складі 3-го Українського фронту хоробро билася з гітлерівськими військами на території Югославії, Угорщини, Австрії і внесла свій вклад в остаточний розгром фашизму..

Перемога соціалістичної революції в Болгарії на практиці підтвердила життєвість марксистсько-ленінського вчення про пролетарську революцію. Народно-демократична за формою революція в Болгарії з самого початку мала соціалістичний характер і за своїми закономірностями Оула повторенням Великої Жовтневої соціалістичної революції. Разом з тим їй притаманні свої особливості: диктатура була встановлена в формі народної демократії не відразу, а поступово, в ході гострої класової (але не громадянської) війни з буржуазією. В процесі революційних перетворень використовувався інститут багатопартійності і парламентські форми¹.

Вся діяльність народної влади була спрямована на створення необхідних політичних й економічних умов для успішного переходу від капіталізму до соціалізму, насамперед на створення матеріальної основи соціалізму - становлення соціалістичних виробничих сил, утвердження соціалістичних виробничих відносин.

Перехідний період у Болгарії тривав до кінця 50-х - початку 60-х років. У 1944-1948 рр. вирішувалися політичні, соціальні й економічні завдання, характерні для початкового періоду переходу від капіталізму до соціалізму. В той час головною метою Комуністичної партії було політичне утвердження й зміцнення народної влади. Політичне керівництво партія здійснювала через Вітчизняний фронт, від участі в якому поступово були усунені реакційні елементи. Основою Вітчизняного фронту став союз робітників і селян, а також широка демократична громадськість. Вітчизняний фронт був особливістю соціалістичного розвитку Болгарії, вагомою складовою частиною політичної системи народної демократії, важливою формою у здійсненні співробітництва двох партій Болгарії - Комуністичної партії і Болгарської землеробської народної спілки.

У країні була проведена чистка державного апарату, оновлено класовий склад органів центрального і місцевого громадського управління, реорганізовано суд, перебудована армія, створена нова народна МІЛІЦІЯ.

Перемога на виборах до Народних зборів 1945 і 1946 рр., проголошення в 1946 р. Болгарії Народною Республікою, прийняття в 1947 р. нової Конституції НРБ мали велике значення в зміцненні народно-демократичної влади, прискоренні революційних перетворень в країні.

Значна увага приділялася утвердженню соціалістичних виробничих відносин. Глибокі економічні перетворення відбувалися поступово. Насамперед необхідно було створити відповідні передумови і зміцнити органи нової державної влади, утвердити керівну роль Комуністичної партії, зламати опір реакційних кіл, врегулювати

міжнародне становите країни. Крок за кроком ліквідувалася приватна капіталістична власність. Соціально-економічні позиції буржуазії обмежувалися конфіскацією майна капіталістів, які співробітничали з гітлерівським фашизмом, і ворогів народу, викупом акцій, а згодом повною націоналізацією промисловості. Певний час державний сектор співробітничав з лояльно настроєними до народного уряду підприємцями, обмежуючи їх владу державним, робітничим контролем. Успішному наступу державної влади на приватний капітал сприяли закони про народний суд, трудову земельну власність, податкова система і грошова реформа. В 1948 р. підприємства соціалістичного сектору промисловості випускали слизько 92 % загального обсягу промислової ПРОДУКЦІЇ. Націоналізовані були банки і торгівля, продовжувався процес аграрних реформ, підтримувався кооперативний рух. Перетворення основної частини засобів виробництва в суспільну власність дало змогу перейти до планового розвитку народного господарства. Перший дворічний (1947-1948) план відбудови і розвитку економіки був успішно виконаний. Велике значення для планомірного розвитку країни мала економічна допомога Радянського Союзу - поставки: сировини, обладнання, машин, пального, продовольства тощо.

Отже, результатом політичних і соціально-економічних заходів 1944-1948 рр. - початку перехідного періоду - було формування на основі диктатури пролетаріату і його союзу з трудящим селянством політичної системи народної демократії, остаточно утвердження керівної ролі соціалістичної держави в промисловості, торгівлі, банківій справі, а також проведення земельної реформи, здійснення перших кроків у галузі соціалістичної перебудови сільського господарства. —

Велике значення для розвитку Болгарії шляхом соціалізму мав У з"їзд БИ? (грудень 1948 р.), який намітив генеральну лінію партії на побудову основ соціалізму, створення фундаменту соціалістичної економіки. У вирішенні даного питання зіграв важливу роль перший п'ятирічний план розвитку народного господарства на 1949-1953 рр.

Відчутним імпульсом у соціалістичних перетвореннях болгарського суспільства стали перший Договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу між СРСР і НРБ, підписаний 18 березня 1948 р., і вступ Народної Республіки Болгарії до РЕВ у 1949 р. ' .

На завершальному етапі перехідного періоду, незважаючи на ряд об'єктивних і суб'єктивних труднощів, відбулася остаточно перебудова капіталістичного суспільства в соціалістичне, здійснилася культурна революція, соціалістичний сектор становив ядро болгарської національної економіки, що базувалася на двох основних формах соціалістичної власності - державній і кооперативній. Перемога соціалістичних виробничих відносин привела до ліквідації експлуататорських антагоністичних класів. Болгарське суспільство характеризувалося наявністю двох основних дружніх класів - робітників і селян та зв'язаної з ними соціальної верстви - соціалістичної інтелігенції.

Вагомий внесок ЕКП у теорію і практику марксизму-ленінізму по створенню соціалістичної системи сільського господарства. До соціалістичної перебудови сільського господарства партія приступила одночасно з соціалістичною індустріалізацією, що стало можливим у нових історичних умовах. Творчо застосовуючи ленінський кооперативний план. Комуністична партія в соціалістичній перебудові сільського господарства використала специфічну для національних і соціально-економічних умов Болгарії форму кооперації сільського господарства - трудові кооперативні земельні господарства (ТКЗГ). Головна їх особливість - збереження приватної власності на землю. Основними напрямками політики партії в соціалістичному перетворенні сільського господарства були розвиток МТС, поступове залучення селян до ТКЗГ,

* На Тз"їзді Болгарська робітничка партія (комуністів) перейменована на Болгарську комуністичну партію.

відміна аренди на землю, обмеження, а потім і заборона її купівлі й продажу' і, нарешті, відміна земельної ренти.

Успіху соціалістичного будівництва сприяли рішення квітневого пленуму ЦК БКП (4956 р.). З нього почалася, по праву названа квітневою, лінія партії. Зона означала насамперед повне утвердженн.. ленінських принципів і норм партійного, державного і громадського життя. Одночасно БКП, творчо використовуючи позитивний досвід КНРС, втілювала новаторські рішення проблем наукового керівництва суспільством, комплексного розвитку економіки, всебічного підвищення рівня ідеологічної і виховної роботи.

Рішення квітневого пленуму стали новим етапом у взаємовідносинах БКП і ВЗНС, у розвитку їх союзу. Керівництво процесом будівництва соціалізму БКП здійснює в тісному співробітництві з ВЗНС, яка підтримує її програму і бореться за її виконання. їх єдність дій і згуртованість сприяють зміцненню політичної й економічної основи союзу робітників і селян. На політичне згуртування та єдність народу направлена й діяльність Вітчизняного фронту, болгарських професійних спілок, Димитрівського комсомолу, всіх масових, творчих та інших громадських організацій.

Одним з основних моментів квітневої лінії є розробка проблем економічного розвитку країни. Пленум намітив темпи соціалістичної реконструкції народного господарства, завершення перехідного періоду, розробив заходи щодо прискорення індустріалізації країни, створення могутньої енергетичної і сировинної бази, сприяння науково-технічному прогресу, розвитку виробничих сил, удосконалення виробничих відносин, ширшого і глибокого впровадження матеріального стимулювання трудової діяльності.

Завдяки творчій діяльності партії і держави, трудовій активності болгарського народу народногосподарські плани 1956 і 1957 рр. були успішно виконані. Замість 60 % загальний обсяг промислової продукції наприкінці п'ятиріччя зріс на 76 % порівняно з 1952 р. У 1957 р. випуск промислової продукції у 8 разів перевершив довоєнний рівень. Виробництво засобів виробництва збільшилося на 85 % замість 80 %, а предметів споживання - на 69 % замість 47 %.

Ряд важливих змін відбулося в політиці держави щодо сільського господарства. При плануванні розвитку сільського господарства враховувалися інтереси держави і місцеві умови та можливості, заохочувалося розгортання ініціативи, підвищувалися закупні ціни, вводилися принцип матеріальної зацікавленості, прогресивні норми оплати праці, ширше впроваджувалася механізація, повніше використовувалися матеріальні й трудові ресурси. ТКЗГ, МТС, державні землеробські господарства (ДЗГ) зміцнювалися кадрами спеціалістів.

Ці та інші заходи партії та уряду сприяли оновленню сільського господарства, поліпшенню структури землеробства, підвищенню урожайності культур. Збільшилося виробництво штучних добрив, повніше і раціональніше використовувалися зрошувальні системи. Все це дало позитивні результати. Народногосподарські плани 1956 і 1957 р. у сільському господарстві були перевиконані. Зростання сільськогосподарського виробництва, прибутків селян-кооператорів позитивно позначилося на колективізації, В 1958 р. приватний сектор у ньому становив лише 5-6 %. Він перестав мати істотне значення в розвитку національної економіки,* поступово зменшувалася і в 1960 р. остаточно ліквідована рента селянам за передачу в кооператив землю. Розвиткові сільського господарства сприяло укрупнення в 1959-1960 рр. трудових кооперативів і державних землеробських господарств, площа земель яких збільшилася в 3-4 рази. На базі 3457 ТКЗГ було створено 975 кооперативних господарств, кожне з яких міло 38-40 тис. га землі

Важливе значення для успішної соціалістичної реконструкції промисловості й сільського господарства мала допомога, яку надавали Народній Республіці Болгарії Радянський Союз та інші країни соціалістичної співдружності. Так, у той період

СРСР поставив братній країні комплексне устаткування для 39 крупних промислових об'єктів. У 1958 р. Радянський Союз задовольняв потреби Болгарії у нафті й нафтових продуктах на 77 %, кокса – 46, прокату чорних металів – 66,9, азбесту – на 93 % тош".

У результаті самовідданої праці трудящих, організаторської діяльності БКП, співробітництва з СРСР та іншими соціалістичними країнами основні показники третього п'ятирічного плану були виконані за 3 роки (у 1960 р.). У третій п'ятирічці середньорічна сума капітальних вкладень у промисловість збільшилась в 2,5 рази порівняно з роками першої п'ятирічки і на 60 % – порівняно з другою п'ятирічкою⁰. Рішення пленуму про прискорення індустріалізації країни послідовно втілювалися в галузі капітального будівництва. Зростання національного доходу на 40 \$ дало можливість розширити виробничі фонди, поліпшити добробут народу.

Швидким темпам соціалістичних перетворень сприяло удосконалення структури соціалістичної держави, зокрема підвищення відповідальності, активності, ініціативи місцевих партійних, державних і громадських органів. У 1959 р. була проведена адміністративна реформа, згідно з якою замість 13 округів і 117 околиць створено 30 нових адміністративних економічних округів, пізніше скорочених до 28. Новий адміністративний поділ країни означав і цілісну перебудову державного і господарського керівництва, розширення демократичного централізму в управлінні, ліквідацію деяких зайвих ланок у ньому, підвищення його ефективності.

Відбулися зміни в ідеологічному й духовному розвитку суспільства. Марксизм-ленінізм став ідеологією всього суспільства. Розширилася мережа культурних закладів, засобів масової інформації. За кількістю друкованих книг, журналів, газет на душу населення НРБ вже наприкінці 50-х років вийшла на одне з перших місць в Європі. Швидкими темпами розвивалися театральне, музичне, образотворче мистецтво, кіно. Значні успіхи були досягнуті в галузі освіти. Вирішення завдання обов'язкової семирічної освіти для учнів, наявність 20 вузів, 32 факультетів, 40 000 студентів, 3200 викладачів висунули НРБ на одне з перших місць у світі за рівнем освіти.

Велика увага приділялася підвищенню ролі науки. Реорганізована Академія наук НРБ. У 1958 р. кількість академічних науково-дослідних інститутів зросла до 38, створено 60 наукових інститутів, міністерств і відомств. Кількість наукових співробітників (без викладачів вузів) збільшилась з 125 у 4948 р. до 2150 у 1958 р.⁶

Таким чином, наприкінці 50-х – початку 60-х років в НРБ були побудовані основи соціалізму, завершився перехідний період від капіталізму до соціалізму. В народному господарстві переміг соціалістичний спосіб виробництва, на базі розвинутих виробничих сил встановилися соціалістичні виробничі відносини. НРБ перетворилася на індустріально-аграрну країну, сформувалися соціально-класова структура, політична й ідеологічна надбудова соціалістичного суспільства. Соціалістична власність на засоби виробництва забезпечила можливість встановити соціалістичний принцип розподілу: "Від кожного – за його здібністю, кожному – за його працею". В свою чергу, цей принцип став могутнім стимулом для підвищення продуктивності праці, поліпшення добробуту народу. В усіх сферах життя були здійснені соціалістичні перетворення. На VII з'їзді БКП (1958) зазначалося про успішне завершення перехідного періоду, а на VIII з'їзді (1962) зроблено висновок про остаточну перемогу соціалізму. З цього часу почався новий етап у розвитку країни – вдосконалення соціалістичного суспільства. Соціалізм розвивається вглиб, використовуючи всі можливості, закладені в ньому, вдосконалюється його матеріально-технічна база.

X з'їзд БКП (1971) увійшов в історію як з'їзд, що прийняв нову Програму БКП – Програму будівництва розвинутого соціалістичного суспільства в НРБ. Одним з основних теоретичних досягнень нової Програми БКП, зазначав Генеральний секретар

ПК БКП Т.Живков, с обґрунтування лєнінського положення про розвинуте соціалістичне суспільство, як необхідний і неминучий етап на шляху до комунізму. Шляху, який неможливо пройти "не проходячи етап побудови зрілого соціалізму та його дальшого вдосконалення"'. .

Основними завданнями для НРБ, як і д,л всіх країн соціалістичної співдружності, є створення адекватної розвинутому соціалізму матеріально-технічної бази, вдосконалення соціалістичних виробничих відносин, зближення державної і кооперативної власності й поступове їх злиття в єдину загальнонародну власність, неупинне підвищення матеріального і духовного рівня життя трудящих, утвердження соціальної однорідності суспільства при зростанні провідної ролі робітничого класу, переростання держави диктатури пролетаріату в загальнонародну державу, дальший розвиток соціалістичної демократії, зміцнення керівної ролі комуністичної партії, переростання її з партії робітничого класу в партію всього народу, поглиблення співробітництва між братніми соціалістичними країнами.

Для реалізації програмних настанов велике значення має нова Конституція НРБ (1971), в якій відбито розширення прав і свобод громадян, удосконалення організації державного апарату – створення Державної ради, підпорядкованої Народним зборам, розвиток державно-громадських засад в управлінні.

Основними принципами, за якими будується і діє політична система суспільства, є національний суверенітет, єдність влади, законність і соціалістичний інтернаціоналізм. їх розвиток забезпечується статтями Конституції, спрямованими на вдосконалення діяльності представницьких (Народних зборів і народних рад), законодавчо-виконавчих (Державної ради) і виконавчо-розпорядчих (Ради Міністрів, виконкомів народних рад) органів державної влади.

Зростає роль важливих ланок політичної організації суспільства – громадських політичних організацій трудящих. Розширена їх-законодавча ініціатива. Законодавство НРБ передбачає здійснення послідовного курсу на активізацію Вітчизняного фронту, Болгарських професійних спілок, Димитрівської комуністичної спілки молоді з метою дальшого поглиблення соціалістичної демократії, активізації їх участі в будівництві розвинутого соціалістичного суспільства.

На сучасному етапі основна увага приділяється прискореному розвитку технічного прогресу, що нерозривно пов'язано з інтенсифікацією народного господарства, зсіх сфер суспільного життя. Основними напрямками інтенсифікації виробництва, створення власної науково-технічної бази розвинутого соціалізму, є комплексна автоматизація і механізація виробництва, широке використання вітчизняного і зарубіжного досвіду. У проведенні інтенсифікації БКП вважає за доцільне застосовувати такі практичні заходи: в реконструкції і модернізації виробництва головну увагу приділяти оновленню існуючих потужностей шляхом оснащення авангардною технікою і технологією; проводити дальшу концентрацію і спеціалізацію виробництва в рамках усієї країни; швидко й ефективно впроваджувати досягнення сучасного науково-технічного прогресу, створивши спеціальний механізм впровадження, з основу діяльності якого повинен бути покладений принцип матеріального стимулювання й матеріальної зацікавленості; вдосконалювати галузеву й територіальну структуру народного господарства, яка б враховувала вимоги науково-технічної революції і необхідність забезпечити високу зайнятість трудових ресурсів, сприяла б 'підвищенню' економічної і соціальної ефективності народного господарства і добробуту народу'.

Велике значення для реалізації поставлених завдань мало наукове програмування процесів концентрації і спеціалізації виробництва в рамках усієї країни, що на практиці проявилось у створенні ланок спеціалізованих підприємств на всіх стадіях виробничого процесу, які забезпечують випуск продукції, необхідної не тільки для певної галузі, а й для всього народного господарства. Наприкінці 1970 р. була реорганізована структура болгарської промисловості. Основна частина прошло-вих підприємств зведена у великі економічні одиниці – державні господарські

об'єднання (ДГО). Це дало можливість досягти більшої концентрації суспільної праці і разом з тим посилити поділ праці для досягнення максимальної економічної ефективності.

На початку 70-х років продовжувався процес концентрації управління народним господарством, створено національні комплекси: будівельний, транспортний, енергетичний, лісопромисловий, аграрно-промисловий, внутрішньої торгівлі, туризму і послуг. Відповідальність за виконання планів переноситься з ДГО на комплекси. Але досвід діяльності цієї ланки управління показав надмірну його централізацію, що не виправдано обмежувала самостійність господарських організацій. Постановою про розширення самостійності ДГО, прийнятою в 1978 р., ці недо-

• 9

ліки значною мірою усунені.

У промисловості посилено впроваджуються досягнення науково-технічної революції, передовий вітчизняний і зарубіжний досвід, проводиться комплексна механізація і автоматизація виробництва, електронізація й кібернетизація технологічних процесів та управління, все повніше використовуються резерви в усіх галузях, на всіх підприємствах. Приділяється велика увага підвищенню технічного рівня виробництва, якості і конкурентоздатності продукції. Цим проблемам у березні 1984 р. була присвячена Національна конференція БКП. Успішно виконується національна програма підвищення якості продукції.

Продовжується розвиток галузей індустрії, що мають вирішальний вплив на зростання науково-технічного прогресу і сприяють дальшій інтенсифікації всього народного господарства. На основі міжнародної соціалістичної спеціалізації, кооперування: та інтеграції з СРСР розширюються структуровизначальні галузі: енергетика, машинобудування, металургія, хімія. Високими темпами розвивається машинобудування. На початку 80-х років випуск його продукції становив 29 % валового промислового виробництва. Це задовольняло понад 62 % внутрішніх потреб в машинах та устаткуванні, 50,7 % - експортних ресурсів країни¹. В той же час понад 25 % усієї продукції машинобудування становили вироби електроніки, приладобудування, засобів автоматизації.

У результаті переважачого розвитку промисловості, що є головним напрямком економічної політики НРБ, відбулися значні прогресивні зміни у структурі народного господарства. В 1980 р. частка промисловості в національному доході досягла 52 %, а співвідношення між промисловістю і сільським господарством становило 5:1. Одночасно відбулися глибокі структурні зміни і в самій промисловості, а саме питома вага виробництва засобів виробництва дорівнює 62 % ..

Головним напрямком розвитку сільського господарства стала аграрно-промислова кооперація, що дає можливість перевести сільське господарство на рельси великої машинної індустрії, тобто поставити його на промислову основу. Практичні експерименти й наукові дослідження показали, що для НРБ найбільш сприятливою формою аграрно-промислової кооперації є аграрно-промислові комплекси (АПК) - великі, економічно міцні організації, з високим рівнем концентрації виробництва і поглибленою галузевою спеціалізацією¹. До кінця 1971 р. шляхом добровільного об'єднання 5-6 кооперативних і державних землеробських господарств було створено 170 АПК. Середній розмір орної землі у кожному дорівнював 26 тис. га. Наприкінці 70-х років АПК були розукрупнені, їх кількість зросла до 289. Практика показала, що такі господарства мобільніші, швидше пристосовуються до різних економічних ситуацій.

АПК має кілька етапів розвитку. Початковий його етап - так звана горизонтальна інтеграція, основною рисою якої є укрупнення сільськогосподарського виробництва з наступною його спеціалізацією. Наступний - вертикальна інтеграція. Вона передбачає створення системи з галузей, підгалузей, господарських ланок, об'єднаних в технологічний ланцюг і зв'язаних з виробництвом, переробкою й реалізацією сільськогосподарської продукції.

У сфері сільськогосподарського виробництва введено нову організацію праці - отворено комплексні бригади нового типу, що є основними організаційно-виробничими і соціально-економічними одиницями в структурі господарських організацій. Сільськогосподарські бригади - центральна госпрозрахункова ланка в складі АПК. Вони мають свій баланс, рахунок в банку, юридичну самостійність. Бригадна організація праці виправдала себе. Зернофуражні бригади в 1981 р. забезпечили 27 % загального виробництва пшениці і ячменю при середній врожайності 49,5 ц пшениці і 42,5 ц ячменю з гектара, що значно перевершило врожайність в трудових колективах, де не введено бригадну організацію праці. Продуктивність праці зросла в 1,5-2 рази. До кінця 1985 р. бригадна організація праці була запроваджена майже у всіх галузях сільського господарства.

Більш досконала бригадна організація праці в сільському господарстві, механізація виробничих процесів, розширення зрошувальних земель, впровадження досягнень науки й техніки, промислових методів праці дали змогу досягти помітних успіхів у землеробстві - одній із головних структурно-визначальних галузей болгарської економіки. Основні галузі перевищують 8 млрд. левів. Разом з харчовою промисловістю сільське господарство забезпечує 26 % національного доходу, 46 - товарних фондів і понад 20 % від валютних доходів країни. Тільки за період з 1956 по 1984 р. обсяг сільськогосподарської продукції зріс в 2,6 рази, а продуктивність праці в сільському господарстві - в 8 разів*⁰.

Нині за рівнем концентрації і спеціалізації, середньої врожайності і продуктивності сільського господарства Болгарія знаходиться на одному - з перших місць у світі. НРБ займає перше місце в світі по виробництву на душу населення соняшнику, тютюну, перцю, друге - помідорів, п'яте - пшениці й кукурудзи*

У підвищенні рівня економічного розвитку велике значення надається науці, яка все тісніше інтегрується з виробництвом і стає безпосередньою виробничою силою. Відбувається цей процес шляхом ефективного, прискореного впровадження результатів вітчизняних і зарубіжних досягнень у практику. Тільки в 70-х роках у народне господарство було впроваджено біля 47 тис. науково-дослідних розробок, їх практична реалізація сприяла оновленню продукції. В цілому в 1976-1979 рр. було оновлено 35 % промислової продукції, що випускалась. Підвищенню ефективності виробництва, якості продукції, удосконаленню організації і дисципліни праці, більш повному використанню існуючих резервів сприяло введення в 1979 р. системи населених пунктів, які практично територіально співпадають з межами АПК. Такі населені пункти є якісно новим типом адміністративно-територіальними одиницями, які об'єднані виробничою діяльністю, обслуговуванням, транспортом та іншими елементами інфраструктури, тобто становлять єдиний економічний і соціальний організм.

Значну увагу БКП приділяє розвитку й вдосконаленню системи соціального управління. Нові методи господарювання, організації й управління суспільством знайшли відображення у розробці нового економічного підходу і, відповідно, його механізму. Він розглядається як цілісна система, що охоплює планування, управління, розподіл, виробництво. В основі нового економічного підходу лежать економічне стимулювання, прями зв'язки виробництва з ринком, госпрозрахунок, самоокупність, залежність заробітної плати від конкретного вкладу й кінцевих результатів усього колективу, гнучке використання економічних рычагів (ціни, прибуток, кредит, податки тощо), бригадна організація праці, розширення демократії в плануванні й управлінні при поєднанні з централізацією. Новий економічний підхід і його механізм почав поступово впроваджуватися в НРБ у всіх галузях економіки з 1979 р.

Впровадження нового економічного підходу і його механізму дало можливість досягти помітних успіхів в економічному розвитку країни. Це підтверджують результати трьох років восьмої п'ятирічки. Продуктивність праці підвищилася більше як на **12 %**. Обсяг промислової продукції зростав в середньому за рік на 4,5 %. Незважаючи на несприятливі погодні умови, обсяг сільськогосподарської продукції за цей період зріс порівняно з 1980 р. більше як на 10 %.

Розвиток економічного потенціалу країни зумовив швидке піднесення національного доходу, який зріс у 1971-1982 рр. більше як у 2 рази. В свою чергу високий національний дохід забезпечив виконання комплексної національної програми підвищення життєвого рівня трудящих, прийнятої на грудневому (1972 р.) пленумі ЦК БКП. За роки після прийняття програми заробітна плата зросла на 55 %, суспільні фонди споживання (з розрахунку на душу населення) збільшилися майже на 86 %, а фонд нагромадження невиробничої сфери - приблизно в 3 рази¹⁶. Зростання реальних доходів населення і суспільних фондів споживання, перехід до єдиної середньої загальноосвітньої політехнічної школи, виконання комплексної програми естетичного виховання трудящих дали можливість успішно реалізувати курс партії на повне задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб народу.

БКП приділяє значну увагу духовному розвитку соціалістичного суспільства. Болгарська соціалістична культура виступає суттєвим фактором у підвищенні трудової активності трудящих, їх комуністичному вихованні. Все більше перетворення культури в об'єктивну потребу, зростаюче прагнення широких мас до особистої участі у творчості, опанування культурними цінностями зумовлювали введення громадсько-державних засад в управлінні культурними процесами. З цією метою, згідно з рішеннями Т конгресу болгарської культури, в 1967 р. був створений Комітет по культурі й мистецтву, а на місцях - ради по культурі й мистецтву. Виборність цих органів сприяла розвитку соціалістичної демократії, піднесенню громадської активності працівників культури. Діяльність комітету була спрямована на зміцнення зв'язків культури і мистецтва з життям народу, вимогами суспільного розвитку.

Соціалізм розкрив нові простори для духовного розквіту болгарської нації. Сучасна Болгарія займає одне з перших місць у світі за динамікою й рівнем професійних театральних і музичних колективів, розмахом художньої самодіяльності, бібліотечної- і музейної справи, кінообслуговування, видавничої діяльності. Так, у країні щорічно випускається близько 8 книг на одного громадянина, створюється понад 40 художніх фільмів, тираж газет досягає 7 млн. примірників¹⁷.

Економічний і науково-технічний розвиток, все більш повне задоволення матеріальних і духовних потреб трудящих привели до прогресивних змін соціальної структури болгарського суспільства. Разом з ростом лав робітничого класу, який наприкінці 70-х років становив близько 60 % населення, збільшилася його питома вага у провідних галузях економіки, підвищився рівень освіти і кваліфікації, соціальної активності і політичної зрілості. Водночас скоротилась до 14 % загальної кількості населення частка селян-кооператорів¹⁸. Разом з тим у результаті механізації й автоматизації сільського господарства, аграрно-промислової інтеграції стираються грані між робітничим класом і селянством. Зростає кількість спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою. Порівнюючи з 1956 р. їх чисельність нині - збільшилася в 6 разів і становить 932 тис. чоловік¹⁹. Динаміка розвитку соціальної структури болгарського суспільства в умовах якісного зростання - загальної і професійної освіти трудящих характеризується все більшим: зближенням класів і соціальних груп. Проте на етапі вдосконалення розвинутого соціалізму зберігається провідна роль робітничого класу, що зумовлюється його соціально-політичним досвідом, високою СВІДОМІСТЮ І організованістю, вирішальним значенням: в матеріально-виробничій сфері.

Історичні завоювання трудящих за роки народної влади пов'язані з братньою дружбою, ефективним, взаємовигідним співробітництвом: з країнами соціалістичної співдружності, особливо з СРСР, як з рамках РЕВ, так і на двосторонній основі. "Одними з провідних факторів успіхів НРБ, - заявив на урочистих зборах, присвячених 40-річчю соціалістичної революції в Болгарії Т.Евков, - є наша належність до світової системи соціалізму, дружба і співробітництво з країнами соціалістичної співдружності, і в першу чергу з нашим великим братом і союзником: - Союзом Радянських Соціалістичних Республік"

При допомозі СРСР в НРБ була створена матеріально-технічна база соціалізму. За роки народної влади з радянською економічною, кредитною і науково-технічною допомогою було споруджено понад 260 великих промислових об'єктів, більше 100 будуються і реконструюються. Це основа економічного потенціалу країни. На цих підприємствах випускається три чверті валової промислової продукції НРБ. Зокрема, зони забезпечують 95 % продукції чорної металургії, 85 - кольорової, 80 - нафтопереробної і нафтохімічної. Болгарія одержала від Радянського Союзу близько 6 тис. комплектів науково-технічної документації. Завдяки тісному співробітництву з Радянським Союзом Болгарія вирішує сировинну і енергетичну проблеми. Радянські поставки задовольняють 90-100 % болгарських потреб в залізній руді, вугіллі, природному газі, нафті, чавуну¹.

Розвиток відносин ширшої дружби і сердечного братерства, що охоплюють всі сторони життя: економіку, науку, культуру, зовнішню політику - сприяють курсу КПРС та БКП на поступове зближення двох держав, в успішному проведенні якого важливе значення відводиться реалізації підписаної в 1985 р. довгострокової програми розвитку економічного і науково-технічного співробітництва між СРСР і НРБ на період до 2000 р. В свою чергу зближення, дружба і співробітництво створюють дальший розвиток братніх країн шляхом соціалізму, визначають їх успіхи в соціалістичному творенні. В основі цих успіхів - соціалістичний лад, сила комуністичних ідей, самовіддана праця трудящих, єдність партії і народу, єдність світу соціалізму. Тому досягнення Народної Республіки Болгарії, всіх країн соціалістичної співдружності у будівництві соціалізму - наше спільне надбання, - наша загале на гордість.

Примітки

- о Народная Республика Болгария. - М., 1983, с. 13.
Златев З., Матеев В., Мигев В. България в епохата на социализма. - София, 1981, с. 109.
- д 30 години социалистическата България. - София, 1974, с. 94.
Сохаля П.С. Социалистический интернационализм в действии: Украинская ССР з советско-болгарском экономическом, научно-техническом и культурном сотрудничестве, 1945-1965 гг. - Клев, 1969, с. 84.
- 1 Исторически преглед, 1981, кн. 2, с. 22.-
Златев З., Матеев В., Мигев В. България в епохата на социализма, - с. 119.
- 2 Живков Т. Проблемы и подходы строительства зрелого социализма в Народной Республике Болгарии. - София, 1984, с. 8.
- а Там же, с. 28-43.
г? Народная Республика Болгария, с. 180-181.
м Там же, с. 27.
тр Мировая экономика и международные отношения, 1983, № 2, с. 78.
Живков Т. За концентрация и развитие на селското стопанство въоху на поомилшена основа. - София, 1970, с. -И.
- гд Работническо дело, 1985, 29 март.
(С Земеделие, 1982, бр. 9, с. 4. ~
J? Народная Республика Болгария, с. 33.
г8 Проблемы мира и социализма, 1984, № 9, с. 15.
г0 Работническо дело, 1984, 17 авг,
}§ Ново воеме, 1979, № 7, с. 40.
™ Правда, 1984, 7 сент.
Там же, 9 сент.
^ Труд, 1985, 24 окт.; Правда, 1966, 1 апр.

МЛ. К'опашева

СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ СОЦІАЛЬНО-КЛАСОВОЇ СТРУКТУРИ -ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРОЦЕСІ ПОВУДОВИ ОСНОВ СОЦІАЛІЗМУ

Соціально-класова структура суспільства, що відбиває результати його економічного, політичного і духовного розвитку, є одним із найважливіших показників ступеня зрілості суспільних відносин. В.І.Ленін зазначав, що "соціальна структура суспільства і влади характеризується змінами, не усвідомивши яких не можна зробити ні кроку з якій завгодно галузі громадської діяльності. Від усвідомлення цих змін

залежить питання про перспективи, розуміючи під ним... основні тенденції економічного і політичного розвитку.. Л¹.

7 період побудови основ соціалізм?' відбулися корінні перетворення в політичній, економічній і духовній сферах життя суспільства, які визначали формування якісно нової, соціалістичної за своїм типом соціально-класової структури. На кінець цього періоду соціально-класова структура з країн регіону Центральної і Південно-Східної Європи характеризувалась якісною однотипністю. В результаті закономірних процесів ліквідації експлуататорських класів і переведення дрібнобуржуазних верств на рейки соціалізму носіями нового, соціалістичного способу виробництва стає робітничий клас, коопероване селянство, народна інтелігенція.

Особливості становлення соціалістичної соціально-класової структури суспільства в окремих країнах зумовлені передусім вихідним рівнем розвитку економіки (розвитком продуктивних сил і виробничих відносин, багатокладністю економіки, галузевою структурою народного господарства тощо), а також політичних, соціальних і культурно-ідеологічних відносин та ін. Все це відбивається на диференційованості соціального складу попереднього буржуазного суспільства цих країн, насамперед на неоднаковому кількісному співвідношенні класів і соціальних груп, і в зв'язку з цим - на темпах росту робітничого класу, інтелігенції і службовців в період соціалістичного будівництва.

Чехословаччина на відміну від більшості нинішніх соціалістичних держав Європи вже перед другою світовою війною належала до розвинутих капіталістичних країн. Питома вага промисловості у створенні національного доходу становила 53%, сільського господарства - 23%. При цьому в галузевій структурі чехословацької індустрії важка промисловість мала найбільшу перевагу порівняно з легкою, провідними були обробні галузі, серед яких перше місце займало машинобудування².

У 30-ті роки в Чехословаччині швидкими темпами зростали монополістичні об'єднання, як промислові, так і банківські, в яких значне місце посідав іноземний капітал (його частка в загальній сумі капіталовкладень в економіку становила близько 20%). Після фашистської окупації і розчленування країни провідне становище в економіці "протекторату Богемія і Моравія" і так званої "Словацької держави" посідав німецький капітал. Так, у промисловості Чеських земель обсяг капіталовкладень німецьких монополій зріс у 40 разів³. Чеська і словацька монополістична буржуазія співробітничала з окупантами, беручи участь у мілітаризації господарства всієї країни.

Особливістю економіки буржуазної Чехословацької республіки була різка відмінність у рівні розвитку Чеських земель і Словаччини. Її частка в національному доході ЧСР становила в 30-ті роки 15-16%, а питома вага словацької промисловості в загальному обсязі промислового виробництва - близько 10%.

Характер економіки Чехословаччини відбився на структурі зайнятості її населення - і соціально-класовій структурі суспільства. До сільського господарства, промисловості і ремесел, а також до так званої терпільної сфери (торгівля, фінанси, транспорт, зв'язок, обслуговування, управління) відповідно відносилось 34,6, 34,9 - близько 21% всього населення*. Найбільш чисельною соціальною групою були робітники - 57 л, всього населення (за переписом населення 1930 р. на території ЧСР поживало майже 14 міль. чоловік)⁴. Дрібні й середні селяни становили 22,2%, дрібна міська буржуазія - 8,2, клас капіталістів - 5,5, службовці (включаючи інтелігенцію) - 6,8, особи вільних професій - 0,5%. Отже, буржуазні і дрібнобуржуазні верстви міста і села складали у довоєнній Чехословаччині близько 40% всього населення⁵.*.

² При цьому в Чеських землях ці показники становили відповідно 25,5, 41,4 і 23%, а в Словаччині - 57, 19 і 19 р.

³ Чеських землях робітничий клас становив 60,4% всього населення, дрібні і середні селяни - 57,3% у Словаччині - відповідно 47,4 і 37,5%.

Лані -1930 р. про галузеву структуру робітничого класу свідчать, що найбільшим його загоном в Чеських землях були промислові робітники. Другим за чисельністю загоном був сільськогосподарський пролетаріат (16,5 %). У Словаччині робітники, зайняті в ПРОМИСЛОВОСТІ, будівництві й ремеслах, разом становили 30 %, а сільськогосподарські й лісові - 44,8 % усіх робітників⁰.

Під час окупації і другої світової війни відбулися зрушення в милітаризованій економіці країни, а також зміни в соціальному становищі, внутрішній структурі окремих класів, верств чехословацького суспільства*. Національне, соціальне і політичне гноблення німецького фашизму викликало суттєве зрушення вліво в політичній орієнтації суспільства. В ході національно-визвольної боротьби чеського і словацького народів зріс і зміцнів авторитет КПЧ, яка користувалась великим впливом серед демократичних сил у довоєнній Чехословаччині³®.

Перемога національно-демократичної революції і визволення Чехословаччини червоною Армією створили необхідні передумови і можливості для демократизації всіх сфер життя суспільства. До влади в країні прийшов робітничий клас у союзі з дрібним і середнім селянством, дрібнобуржуазними верствами міста та антифашистськи настроєною буржуазією. В період з травня 1945 до лютого 1948 у. у ході переростання національно-демократичної революції в соціалістичну в ЧССР відбулися глибокі соціально-економічні перетворення, що стали кроком до соціалізму і переходом до формування нової соціально-класової структури чехословацького суспільства.

Особливе значення при ньому мала націоналізація промисловості, оскільки ліквідація капіталістичної власності на засоби виробництва в цій галузі була основою і найбільш суттєвою складовою частиною корінного перетворення економічного життя суспільства для утвердження нових, соціалістичних виробничих відносин. Ліквідація економічних засад великої монополістичної буржуазії, а також земельних магнатів, усупільнення значної частини основних засобів виробництва здійснювались демократичними силами, об'єднаними в Національному фронті на чолі з КПЧ, під антифашистськими, національними гаслами³®*.

Економічна основа середньої буржуазії була ліквідована в ЧСР у результаті реалізації соціалістичного етапу націоналізації весною <1948 р. На кінець 1948 р. соціалістичний сектор промисловості виробляв понад 82 % продукції, охоплюючи 95 % усіх зайнятих у галузі". У країні вже не було приватних підприємств з більш як 20 зайнятими робітниками.

У ході революції 1945-1948 рр. в країні була здійснена демократична аграрна реформа, що відіграла важливу роль у зміцненні союзу робітничого класу з дрібним і середнім селянством і мала велике соціальне значення¹". З ліквідацією великої земельної власності в країні втратив економічні позиції клас великих землевласників. Відбулося "осередячування" села^{3***4}. Незважаючи на значні позиції сільської буржуазії, чехословацьке село було дрібнотоварним.

* За даними перепису населення Чеських земель 1947 р., робітничий клас становив 53,3 % всього населення, дрібні і середні селяни - 16,6%, службовці - <16, дрібні підприємці і капіталісти - 14,1 %. Згідно з переписом населення в 1946 р., Словаччини робітники становили 37 %, дрібні і середні селяни - 40,9, міські дрібні підприємці - 5,5, службовці - 8,0, капіталісти - 1,8 %\

^ш Разом з тим у соціально-політичному відношенні ЧССР мала відносно сильні: буржуазно-демократичні традиції. Соціал-реформістські ілюзії підтримувались чехословацькою соціал-демократичною і чеською соціалістичною партіями, які брали участь в буржуазній політичній коаліції.

^{заві} З результаті націоналізації 1945 р. підприємства суспільного сектору промисловості становили 17 /», працюючи на них робітники - 61 % зайнятих. Вони виробляли по вартості 57 % продукції. На приватно-капіталістичний сектор припадало відповідно 49, 23 і 27 %, проте націоналізований сектор ще не був соціалістичним; його доля залежала від подальшого розвитку революції'- .

^{ssf} * 7 1949 р. селянські господарства з наділом 5-20 га становили 27,5 % всіх господарств. 7,3 % господарств належало капіталістичним елементам. Основну масу господарств з наділом до 20 га складали ковооольники, тобто робітники-селяни

Соціально-економічні перетворення в місті й селі, здійснювані під час революції, привели до утвердження соціалістичної власності в провідних галузях економіки (крім сільського господарства), ліквідації основних експлуаторських класів - промислово-фінансової і аграрної буржуазії, створили необхідні умови для будівництва матеріально-технічної бази соціалізму в Чехословаччині.

Політично й економічно пануючим класом став робітничий клас. Важливу роль у процесі зміцнення його провідної ролі в суспільстві відіграло утворення в 1948 р. єдиної політичної партії чехословацьких робітників у результаті об'єднання з КПЧ соціал-демократичної партії, а також вступу до неї частини колишніх членів соціалістичної і народної партій. Проте це об'єднання мало деякі негативні наслідки, пов'язані з певними недоліками у подальшій ідеологічній роботі КПЧ¹⁴.

Революційні завойовання робітничого класу, досягнуті під керівництвом КП., були законодавчо закріплені в 1948 р. Конституцією народно-демократичної Чехословаччини, в якій найближчою метою проголошувалась побудова соціалізму*⁰.

На IX з'їзді КПЧ у травні 1949 р. були накреслені, конкретні завдання соціалістичного будівництва на основі загальних закономірностей розвитку нового суспільства і з урахуванням особливостей Чехословаччини. Так, зважаючи на те, що перед країною в цілому не стояло завдання індустріалізації, КПЧ основну увагу зосередила на соціалістичній реконструкції промисловості Чеських земель і соціалістичній індустріалізації Словаччини.

У процесі будівництва основ нового суспільства, яке здійснювалося в Чехословаччині головним чином у 50-ті роки, можна виділити три етапи залежно від інтенсивності й темпів створення матеріально-технічної бази соціалізму, перетворення суспільних відносин і формування на цій основі соціалістичного робітничого класу, кооперованого селянства та народної інтелігенції: 1949-1953 рр., 1954-1955 рр., 1956-1960 рр. У період будівництва основ соціалізму, формування якісно нового типу соціально-класової структури зміцнювався союз класів і соціальних верств, які уособлювали соціалістичні виробничі відносини.

Після кооперування села та ліквідації останнього експлуаторського класу - куркульства - на початку 60-х років у всіх сферах народного господарства Чехословаччини перемогли (насамперед щодо форм власності) соціалістичні виробничі відносини. Так, якщо в 1950 р. частка соціалістичного сектора у створенні національного доходу становила 78 %, то в 1960 р. - 94, (у тому числі питома вага кооперативної власності підвищилась з 4 до 14,1 %) ¹⁰. Переважна частина цих змін припадала на період 1945-1948 рр., хоч соціалістичний характер вони набули після лютого-1948 р.

Дані переписів 1950 р. і 1965 р. переконливо свідчать про зміни, які сталися у соціально-класовій структурі населення Чехословаччини у період будівництва основ нового суспільства.

Особливо глибокі зрушення в соціально-класовому складі населення Чехословаччини відбувалися у 50-ті роки. Клас буржуазії, позбавлений економічних позицій, не виступав як самостійна соціально-економічна сила*. В результаті виобничого кооперування селянства (причому в Чехословаччині переважали кооперативи ЕИШХ, Ш і Ш типів) значно зменшилась чисельність і питома вага одноосібних селян - з 20,3 до 3,5 %. Населення, зайняте у сільському господарстві, за соціальним складом у 1961 р. розподілялось на кооперованих селян (64 %), сільсько-

⁰ Проте це не означало повного усунення впливу буржуазії з суспільстві. За підрахунками соціологів ЧССР, у 1961 р. в Чехословаччині було близько 400 тис. чоловік, які належали до колишнього буржуазного класу. Крім того, збереглося 3.44 млн. вихідців із дрібнобуржуазних сімей, з яких 540 тис. чоловік були зайняті у народному господарстві¹¹. У зв'язку з цим посилилася боротьба проти ворожої новому суспільству ідеології і пережитків буржуазної моралі.

господарських робітників (-19 %), селян-одноосібників (17 %)*. Таким чином, переважна частина сільськогосподарського населення Чехословаччини виявилася зайнятою у великому соціалістичному виробництві. В 1960 р. кооперативам і деожгоспам належало 88 % усіх сільськогосподарських угідь і 90,9 % орної землі. В цілому питома вага робітників і службовців, які були співвласниками державної соціалістичної власності (у 50-ті роки вона підвищилась з 72,8 % населення до 84,2 %), разом з членами ЄСГК та іншими співвласниками кооперативної соціалістичної власності міста і села становила 96 % загальної чисельності населення Чехословаччини³⁹. Отже, був подоланий перший вирішальний етап на шляху до досягнення соціальної однорідності.

Слід зазначити, що процес формування класу кооперативного селянства в Чехословаччині, як і в інших соціалістичних країнах Європи, супроводжувався значним відпливом робочої сили із сільського господарства в інші галузі, насамперед у промисловість і будівництво. Чисельність населення, зайнятого в сільському господарстві Чехословаччини, скоротилась у 1948-1960 рр. на 771 тис. чоловік, що являлось закономірним процесом розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у той період³⁹.

Значно зросли державні капіталовкладення в сільське господарство: в 1949-1960 рр. вони збільшилися у понад 11 разів. Селу поставлялися сільськогосподарські машини, що сприяло створенню технічної бази ЄСГК. Робітничий клас, забезпечуючи кооперативи сільськогосподарською технікою, надав допомогу трудящому селянству в соціалістичному перетворенні села. Зміцнювався союз робітників і селян - двох основних класів країни.

Відображення корінних перетворень у виробничих відносинах, у розвитку продуктивних сил³⁹ стали суттєві зміни в розподілі економічно активного населення за галузями народного господарства. В цілому по країні зайнятість у сільському й лісовому господарстві зменшилась з 36,9 % в 1950 р. до 24,2 % в 1960 р., а в галузі промисловості і в терціальної сфері зросла відповідно з 41,6 до 51,6 % і з 21,6 до 24,2 %⁴⁰.

Данні показують, що з часом питома вага робітничого класу, який став провідною силою чехословацького суспільства, в зв'язку з особливостями економічного розвитку країни в цілому практично не змінилась (в Чехії вона навіть дещо зменшилась, а в Словаччині збільшилась з 49,5 до 55,9 %). Досвід будівництва нового суспільства в Чехословаччині підтверджує, що вступ на шлях соціалізму країни з розвинутою промисловістю може і не супроводжуватися помітним зростанням питомих ваги робітничого класу. Разом з тим 1950-1960 рр. в Чехословаччині стали

* ПРИ цьому господарства з наділами 15 га складала усього 0,1 % одноосібних господарств⁴¹.

³⁹ Дрібне приватне виробництво, що збереглося в країні, було представлено селянами-одноосібниками, які давали з 1960 р. менше 0,1 частини валової сільськогосподарської продукції, а також ремісниками і торговцями, питома вага яких (із врахуванням категорії осіб вільних професій) зменшилась з 3,8 до 0,5 %.

³⁹ Найбільший вплив робочої сили з села спостерігався у 1956-1960 рр., коли прискорилися темпи механізації сільського господарства, а в цілому у 50-ті роки продуктивність праці в галузі підвищилась більш як у 2,2 раза⁴².

³⁹ Так, у результаті соціалістичної реконструкції промисловості мали місце значні зрушення в структурі і розміщенні виробництва галузі. Насамперед істотно зросла роль і питома вага важкої промисловості. При цьому на початок 60-х років обсяг продукції машинобудування перевершив довоєнний рівень майже у 7 разів, його частка у загальному обсязі промислового виробництва становила одну третину. В зв'язку з індустріалізацією Словаччини, а також будівництвом нових промислових об'єктів в окремих районах Чеських земель мали місце зміни у територіальному розміщенні продуктивних сил. Словаччина перетворилась у індустріально-агроварну частину країни.

³⁹ Галузеві перемашення робочої сили торкнулися 17,7 % зайнятого населення (з урахуванням чистого приросту зайнятості), причому в Чеських землях цей показник становив 17,3 %, а в Словаччині - 18,9 %.

періодом найбільш швидкого зростання абсолютної чисельності зайнятих робітників - вона збільшилася майже в 1,5 раза, а в Словаччині - з 1,7 раза. Вирішальний вплив на характер змін в робітничому класі зробили зміни чисельності й складу промислових робітників. Так, в 1948-1960 рр. їх чисельність зросла з 1254 тис. до 4754 тис. чоловік, що становило 56,3 % усіх робітників, причому найбільшим було зростання в ключових галузях - металобробній й машинобудуванні. Розпав між галузевою структурою робітничого класу Чеських земель і Словаччини зменшився з 26 % у 1950 р. до 16,8 % у 1960 р.²⁰ У 50-ті роки відбувалося зростання частки робітників серед економічно активного населення: в Чеських землях з 48,1 до 53,2 %, а в Словаччині - з 42,4 до 49,4

На прикладі формування складу робітничого класу особливо виразні соціальні переміщення, які відбулися в період становлення нової соціально-класової структури чехословацького суспільства. Крім селянства (особливо в Словаччині), жінок і молоді, джерелом поповнення лав робітничого класу стала дрібна міська буржуазія (в 1948-1960 рр. чисельність власників і зайнятих на приватних підприємствах зменшилась з 904,7 тис. до 6,6 тис. чоловік), службовці (тільки в 1952-1960 рр. 22 % службовців соціалістичного сектора економіки стали робітниками), а також інші соціальні групи, включаючи представників колишнього буржуазного класу. Дані вибіркового перепису населення 1967 р. свідчать, що 55,5 % робітників були вихідцями з робітничого класу, 26,5 - з дрібних і середніх селян, 5,5 - з дрібної міської буржуазії, 5,3 - з службовців, 2,4 % - з капіталістів³¹. За первісним родом заняті 86,7 % з них були робітниками, 7,4 - дрібними і середніми селянами, 2,3 - службовцями, 0,8 - дрібними підприємцями, 0,3 % - капіталістами²⁶.

Таким чином, незважаючи на значне поповнення лав робітничого класу за рахунок інших соціальних груп і верств, вихідці з сімей робітників становили більше половини його соціального складу.

У зв'язку зі змінами у складі робітничого класу, його соціальною неоднорідністю постало завдання посилення ідеологічної роботи по вихованню нового поповнення робітників у соціалістичному дусі.

Виступаючи ядром і динамічним центром перетворення соціально-класової структури суспільства, робітничий клас відіграє важливу роль у формуванні народної інтелігенції (чехословацька статистика включає до соціального прошарку інтелігенції і службовців - спеціалістів, які мають повну середню спеціальну і вищу освіту). За даними вибіркового перепису 1967 р., робітничі походження мали 28,9 % осіб з вищою освітою старшого покоління і 34,8 % молодого покоління (селянське походження мали відповідно 23,4 і 9,1 % осіб з вищою освітою)²¹. Серед осіб з повною середньою спеціальною освітою частина вихідців з робітничих сімей була ще більшою.

Службовці, включаючи інтелігенцію, стали другою за чисельністю соціальною групою населення Чехословащини. Причому зростання її чисельності відбувалося насамперед за рахунок спеціалістів з вищою і середньою освітою, які в 1960 в. становили 12,9 % усіх зайнятих. У процесі будівництва основ соціалізму в категорії службовців відбулися значні соціальні переміщення, внаслідок яких у 1960 р. частина робітників за первісним родом занять становила серед службовців-спеціалістів 41,9 %. Причому понад 70 % з них - вихідці з кваліфікованих робітників.²²

Для будівництва основ нового суспільства необхідним було залучення буржуазної інтелігенції, а також підготовка нової, соціалістичної інтелігенції. Як відомо, чехословацька інтелігенція має давні-демократичні традиції. Представники інтелігенції Орала активну участь у антифашистському русі Опору і .в післявоєнній

* ПРИ цьому РІЗНІ категорії робітників неоднаковою мірою поповнилися вихідцями з буржуазних і дрібнобуржуазних верств. Згідно з'являються даними, серед кваліфікованих робітників 0,6 % походило з буржуазних і 2,1 % - з дрібнобуржуазних верств; серед напівкваліфікованих (навчених) робітників ці показники становили відповідно 1,3 і 7,6 %; некваліфікованих робітників - 2,3 і 15,1 %, а серед сільськогосподарських робітників - 3,1 і 20,9 %.

відбудові господарства. Прогресивно настроєні кола інтелігенції підтримали КПЧ у лютому 1948 р., свідомо стали на шлях служіння трудящим у побудові нового життя.

Разом з тим мирний розвиток революції у Чехословаччині зумовив специфіку ідеологічного аспекту соціально-класових ^рушень у суспільстві. Частина інтелігенції, як і численні буржуазні верстви міста і села, зберегли буржуазно-ліберальні погляди і дрібнобуржуазні пережитки, які в умовах постійного ідеологічного впливу зовні вимагали особливих зусиль у вихованні й перевихованні суспільної свідомості в дусі ідей марксизму-ленінізму.

Процес створення народної інтелігенції в Чехословаччині здійснювався за кількома напрямками. На початку 50-х років було широко розповсюджено висунення представників робітничого класу на відповідальні посади економіці, державному апараті й суспільно-політичній сфері. Далі більшість з них поповнили нагромаджений практичний досвід спеціальною підготовкою у вузах і на різних курсах.

У 50-х роках в Чехословаччині проводилась реорганізація шкільної системи згідно з завданнями соціалістичного будівництва*. До того ж специфічна ланка в системі освіти, яка існувала у першій половині 50-х років, давала можливість робітничій і селянській молоді за короткий час закінчити сеседню школу і курси підготовки до вузів. Ці спеціальні курси закінчило близько 1 тис. чоловік.

Значне поширення набуло вечірнє і заочне навчання у вищих і середніх спеціальних учбових закладах. У 1958/59 навчальному році у вечірніх і заочних вузах країни навчалась 21 тис. студентів³.

У результаті демократизації освіти швидко змінювався соціальний склад студентів. Так, якщо у 1946 р. серед студентів вищих учбових закладів вихідці з робітників і селян становили 7,8%, то у 1956 р. 29,1 % становили вихідці із сімей робітників і 17,4 % - з селян. Серед тих, хто навчався в середніх спеціальних учбових закладах у 1956 р., 40,2 % були вихідцями з робітників і 15,3 % - з селян, тоді як у 1946 р. - робітничо-селянські вихідці становили 24 %. До середини 60-х років вже більше 46 % студентів вузів й 58 % учнів середніх спеціальних учбових закладів становила робітнича й селянська молодь^{3*}.

Про зрушення, які відбулися в освітньому рівні населення, свідчать дані переписів населення 1950 й 1961 р.³⁴ Так, у 50-ті роки відбулося абсолютне й відносне скорочення осіб, які не мали освіти. Зменшилася питома вага тих, хто мав восьмирічну освіту, обов'язкову на той час. Одночасно значно зросла кількість осіб, що закінчили вищі ступені школи. Частка осіб, що мала середню освіту, зросла з 4,5 до 8,4 % (в Чеських землях - з 5 до 9 %, в Словаччині - з 3,1 до 6,9%), у тому числі середню спеціальну освіту - з 2,6 до 5,6 %. Частка тих, хто закінчив вузи, збільшилася з 0,9 до 2 % (в Чеських землях - з 1 до 2,2 %, у Словаччині - з 0,7 до 1,6 %). Ще більш виразно ці зрушення простежуються при аналізі освітньої структури населення за окремими віковими категоріями.

Таким чином, завдяки демократизації всієї системи освіти у Чехословаччині була ліквідована монополія окремих класів й соціальних груп на заняття розумовою діяльністю й тим самим подолана корінна протилежність між розумовою й фізичною працею. Досягнуті результати стали важливим фактором змін зайнятості населення, його соціальної мобільності.

Для робітничого класу Чехословаччини в період, що розглядається, були характерні також його тісні соціальні зв'язки з кооперативним селянством. З 70 % вихідців із селянських сімей, які перейшли в роки будівництва соціалізму на роботу в промисловість, половина поповнила ряди робітничого класу, 20 % - ряди службов-

* Згідно з законом ПРО школу, прийнятим в 1953 Р., повна середня освіта прирівнювалась одинадцяти класам. Більше уваги приділялось також професійно-технічній підготовці молоді. В країні була утворена розгалужена мережа професійних шкіл і училищ аабрячно-заводського навчання, в яких учні здобували загальноосвітню і професійну підготовку 35.

пів⁶. Разом з цим дані СОЦІОЛОГІЧНЕ: досліджень свідчать, що в середині 60-х років 46 % селян-кооператорів, зв'язаних з ручною працею, за своїм первісним родом занять були робітниками, 48,9 % - селянами-односібниками, 1,3 % - службовцями й 3,8 % - кооперованими селянами⁷. Висока питома вага колишніх робітників у соціальному складі кооперованого селянства Чехословаччини, здебільшого зумовлена проблемою коворольників, і є певною особливістю соціально-класової структури суспільства цієї країни,

У ході побудови основ соціалізму відбулися значні зрушення у професійній, загальноосвітній підготовці чехословацького робітничого класу, а в зв'язку з цим - зміни в характері праці. До початку соціалістичної реконструкції промисловості Чехословаччина (насамперед Чеські землі), вже мала велику кількість кваліфікованих робітників⁸, причому в головних галузях промисловості їх частка становила від 60 до 80 %. До часу побудови основ соціалізму розрив у рівні виробничої кваліфікації робітничих кадрів обох частин країни значно скоротився. Питома вага кваліфікованих робітників у цілому збільшилась до 22,5 % (у Словаччині - до 18,4 %), некваліфікованих - зменшилась з 33,2 у 1946 р. до 10,3 % у 1961 р. (у Словаччині - з 20,4 до 15,4 %), а напівкваліфікованих - зросла з 13,1 до 20,1 % (у Словаччині - з 12,3 до 21,1 %) ⁹. Найбільшу частину робітничого класу Чеських земель у 1960 р. становили кваліфіковані, у Словаччині - напівкваліфіковані робітники.

Оскільки чехословацька статистика не виділяє показників рівня освіти робітників, уявлення про нього можна отримати на основі вищезгаданих даних про зміни загальноосвітнього рівня всього населення, серед якого робітники становили більше половини. Ці дані доповнюють результати вибіркового перепису 1967 р. про зміну становища робітників в суспільній організації праці у 1952-1960 рр. У цей період до категорії осіб, зайнятих розумовою працею, перейшло 11,3 % колишніх кваліфікованих робітників, 8,5 - напівкваліфікованих, 7,1 - некваліфікованих й 7,8 % сільськогосподарських робітників. У поєднанні 1946-1952 рр. ці показники становили відповідно 13,3 %; 10,2; 9,3 й 4,9 %¹⁰. Все це свідчило не тільки про зрушення в освітньому й культурно-технічному рівні робітників, а й про зростання керівної ролі робітничого класу в країні.

Історичний досвід будівництва основ соціалізму в Чехословаччині показує, що вивчення соціально-класової структури суспільства, досягнутого рівня соціальної однорідності й тенденцій розвитку класів і соціальних груп має велике теоретичне й важливе практичне значення. Недостатнє дослідження цих питань на рубежі 50-30-х років спричинилося до спрощеного розуміння нового етапу соціалістичного будівництва, переоцінки досягнутого ступеня розвитку чехословацького суспільства та як наслідок - нереального уявлення про його морально-політичну єдність. "Через недостатньо глибокий аналіз класової й соціальної структури нашого суспільства, - підкреслювалось на ХІУ з'їзді КПЧ, - допускалась поверхова оцінка сучасного етапу розвитку, встановлювались нереальні строки завершення будівництва соціалізму"¹¹.

П р и м і т к и

¹ Ленін В.І. Повн. зібр. творів, т. 20, с. 176.

² *Ekonomika nřflmyslu CSSR*. - Praha, 1964; *Rozvoj oeskoslovenskeho urumyslu*. - Praha, 1962, s. 19-27.

³ Krnl Y. *Otřzky hospodarskeno a socialniho vyvoje v Ceskycn zemich*. 1936-1945, - p. 1957, d. 1, s. 55.

⁸ У 1946 р. вони становили в цілому по країні 21,8 % (у Чеських землях - 2,5, Словаччині - 13,2 %) П .

⁹ У Чеських землях ці показники у 1960 р. були відповідно 24,7 %, 8,1 й 19,8 %. Поо тенденцію зростання виробничої кваліфікації робітничого класу ЧССР свідчать дані вибіркового перепису 1967 р., згідно з яким 58,5% робітників країни були кваліфікованими, 23,2 % - напівкваліфікованими й 18,3 % - некваліфікованими¹⁰.

- 4 Atlas obyvateľstva ČSSR. - Praha, 1962, s. 32.
- 5 Statistická ročenka Republiky Československé. 1935. - Praha, 1936, s.10.
- 6 ČSSR a její vývoj v 60 letech. - Praha, 1971, s. 47; Charvát F., Linhart J., Večerník J. Sociální třídní struktura Československa. - Praha, 1978, s. 26; Průcha V. Sociální struktura Českosloven: é společnosti v předmnichovské republice. - Praha, 1970.
- 7 Chyba A. Hospodarský vývoj a gostavený pracujících v burzuaznách CSR. - Praha, 1973s v. 27; Chyba A. Postavení dělnické třídy v kapitalistickém Československu. Praha, 1972, s. 30.
- 8 Průcha V. Změny v sociální struktuře Československé společnosti v letech 1938-1945. Praha, 1969; Pelcman O. K vývoje sociální třídní skladby Československa po druhé světové. - In: Dějiny socialistického Československa. Praha, 1980. sv. 3. s. 168-169.
- 9 Průcha V. a kol. 'Hospodarské' dějiny Československa v 19 a 20 století. - Praha, 1974, v. 276.
- 10 Недорезов А.И. Аграрные преобразования в народно-демократической Чехословакии. - С, 1954.
- Soupis obyvatelstva v Československu v letech 1946-1947. - Praha, 1951, s. 84-85, 114-115; Barnovsky M. Sociální třída a revoluční přeměny na Slovensku v 1944-1948. - Praha, 1978, s. 32.
- 11 Frejka Z. Historie boju o znarodnený Československý průmysl. - Praha, 1950, s.27-28; Мурашко Г.П. Борьба рабочего класса за национализацию промышленности. - М., 1979, с. 201-219.
- 12 Марьина В.В., Мурашко Г.П. Путь чехословацкого крестьянства к социализму. - М., 1972, с. 24.
- 13 Fulkka J. Rust členská základna KSČ a Unor 1948. - Nova myse, 1970, с.3, s. 351-353, 355.
- 14 Конституция и основные законодательные акты народно-демократической Чехословакии. - №., 1950, с. 29-30, 39.
- 15 Statistika ročenka Československé Socialistické Republiky. 1965. - Praha, 1965, s. 139.
- 16 Charvat P. a kol. Sociální struktura ČSSR, s. 33.
- 17 Марьина В.В., Мурашко Г.П. Указ. соч., С. 235; Charvat a kol. Sociální struktura ČSSR., s. 43.
- 18 Statistika ročenka ČSSR. 1962. - Praha, 1962, s. 517.
- 19 Charvat P. Sociální struktura socialistické společnosti a její vývoj v Československu. - Praha, 1980, s. 90-91.
- 20 Vývoj společnosti ČSSR v číslech. - Praha, 1965, s. 75.
- 21 Statistika ročenka ČSSR, 1961, s. 160.
- 22 Ibid., s. 106.
- 23 Ibid., 1958, s.- 291; 1961, s. 332.
- 24 Charvat p. a kol. Sociální struktura ČSSR a její vývoj v 60 letech, s.36.
- 25 Ibid., s. 41.
- 26 Ibid., s. 47.
- 27 Ibid., s. 46.
- 28 Кузьмин М.Н. Успехи культурного строительства в Чехословакии. - В кн.: 15 лет свободной Чехословакии. М., 1960, с. 174.
- 29 Statistická ročenka ČSSR. 1960, s. 420.
- 30 Ibid., 1957, s. 238.
- 31 Statistická ročenka ČSSR. 1965, v. 448.
- 32 statistická rozprava. 1962. Praha, 1962, с. 4, v. 187, 190.
- 33 Кузьмин М.Н. Повышение образовательного уровня масс в процессе строительства социализма в Чехословакии. - Советское славяноведение, 1966, № 3; Сухарев В.В. Рабочий класс социалистической Чехословакии. - Киев, 1980, с. 62-71.
- 34 Charvat p. a kol. Sociální struktura ČSSR..., s. 43.
- 35 Ibid.
- 36 Маергойз И.М. Чехословацкая Социалистическая Республика. Экономическая география. - М., 1964, с. 168.
- 37 Charvat P., Linhart J., Všeferník J. Sociální třídní struktura Československa, s. 85.
- 38 XXV съезд Коммунистической партии Чехословакии. - М., 1971, с. 21.
- 39 Charvat P. a kol. Sociální struktura ČSSR..., v.62.
- 40 Ibid.

І С Т О Р І Ї І Н Т Е Р Н А Ц І О Н А Л Ь Н И Х З В ' Я З К І В
Б Р А Т Н І Х Н А Р О Д І В

І. Т. Л і с е в и ч

ЗАРОДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ СРСР І НАРОДНОЮ ПОЛЖЕЮ (липень 1944-1948 рр.)

Урочисто відзначила Польська Народна Республіка своє 40-річчя. Незважаючи на певні труднощі, які довелося переборювати. Народна Польща добилася безперечних успіхів у всіх областях життя країни, в тому числі і в галузі культури. Що торкається останньої, то досягнуто значних успіхів у справі поширення освіти і культури серед мас. розвитку науки, літератури і мистецтва, в країні розгорнулася соціалістична культурна революція. Приступаючи до її здійснення, польський народ спирався на досвід здійснення культурної революції в СРСР. Одним із головних каналів запозичення цього досвіду стало культурне співробітництво між СРСР і Народною Польшею. Воно зароджувалося з перших днів визволення Польщі від гітлерівської окупації. Першим повпредом радянської культури в Польщі була в ті дні Червона Армія. Її вклад у цю справу розпочався в дні визволення польської землі від німецько-фашистських загарбників. Радянські воїни робили все можливе, щоб врятувати від знищення навчальні заклади, установи культури, історико-архітектурні пам'ятки, часто при цьому ризикуючи своїм життям. Так, при розмінуванні території Варшавського університету загинуло троє радянських бійців-саперів.

Щоб врятувати старовинне польське місто Санломир з його численними пам'ятками національної культури полк, яким командував В.Ф.Скопенко, визволив його раптово, нищівним ударом із застосуванням обхідного маневру без підтримки танків і артилерії. Таким же чином визволили радянські військові підрозділи на чолі з підполковником Ю.М.Косенком старовинний Торунь - один із центрів польської культури, з якому свого часу жив і працював М.Копернік.

Командир танкового батальйону 3-ї гвардійської танкової армії генерала П.С.Рибалка, яка в січні 1945 р. наступала в складі ЕІІСЬК 1-го Українського фронту, майор С.В.Хохряков сміливим несподіваним ударом по переважаючих силах ворога визволив старовинне місто Ченстохову - також багате пам'ятками польської національної культури, серед яких відомий Ясногурський монастир. Його фашисти намагались висалити в повітря за допомогою старанно замаскованих мін сповільненої дії, які б спрацювали, після вступу наших військ до Ченстохови, щоб обвинуватити у знищенні монастиря Червону Армію. Про цей провокаційний намір ворога заздалегідь стало відомо радянському командуванню. В Ясну Гуру негайно були перекинуті найкращі сапери фронту, які ціною великих зусиль знайшли і знешкодили фашистські міни. "Я зрадив, коли довідався, що Ченстохова і монастир Ясна Гура, який в ній знаходиться, не понесли жодних пошкоджень, - згадував командуючий військами фронту маршал І.С.КОНЄЕ. - Наші танкісти з 3-ї гвардійської танкової армії ... добре виконали своє завдання". Майор С.В.Хохряков за визволення Ченстохови був нагороджений другою Золотою медаллю Героя Радянського Союзу. Лого їм'ям названо одну з вулиць цього міста. •

Врятування я військами 1-го Українського фронту Кракова -колиски польської національної культури, міста-музею з пам'ятками світового мистецтва в результаті проведеного маршалом І.С.Коневим знаменитого марш-маневру с загальновідомим пактом.

Герой Радянського Союзу полковник В.Скопенко був першим військовим комендантом Сандомира. У складних умовах прифронтової зони, тяжких боїв на Сандомирському плацдармі, який гітлерівці будь-що намагалися ліквідувати, він зробив дуже багато, щоб відродити життя міста, у тону числі відкрити школи, культурно-освітні установи, налагодити їх нормальну діяльність.

Пізніше у боях на Одері полковник В.Ф.Скопенко був смертельно поранений. Він попросив перевезти його в Сандомир і поховати у місті, .як він разом з бійниками врятував від знищення, встиг полубити і віддати його людям багато свого душевного тепла. Пам'ять про В.Ф.Скопенка в Сандомирі свято шанують. Його іменем названо, зокрема, одну з шкіл міста.

Радянські війська чимало допомагали в ремонті й відбудові установ освіти і культури, зокрема, Вроцлавського університету, Гданського політехнічного інституту та інших учбових закладів, налагодженню їх нормальної роботи, забезпеченню паливом, зошитами тощо, у розшуках і поверненні книг із бібліотек, історичних пам'яток і творів мистецтва, вивезених гітлерівцями з Польщі. Так, зусиллями частин Червоної Армії було знайдено і повернуто польському народові надзвичайно цінні експонати Познанського музею Великопольщі, рукописи і старовинні книги з Національної бібліотеки і бібліотеки Варшавського університету, дуже важливі для історії Польщі архівні матеріали та ін.

Фронтіві ансамблі Червоної Армії були ж і першими, хто познайомив польську громадськість з радянським мистецтвом. Їх виступи перед населенням Польщі мали велике значення. Очевидець, який побував на початку 1945 р. у Кетові на концерті одного з фронтівих ансамблів пісні і танцю Червоної Армії, згадував: "Так художньо виконаної програми жителі Жешова до того часу не бачили, а коли на початку свого виступу ансамбль заспівав польською мовою національний гімн "Ще Польща не загинула", а також "Роту" Конопніцької (вона сприймається в Польщі як другий гімн. - І.Л.), величезний ентузіазм охопив численних слухачів, серед яких не одному від зворушення сльози виступати в очах. У залі запанував настрій широкі симпатії. Виконані з великою художнього майстерністю пісні, а також із справжнім темпераментом російські і польські танці були сприйняті гучними оплесками. У той переломний час цей виступ дуже допоміг прихилити жителів Жешова на бік ідей зближення і дружби між Польщею і Радянським Союзом" .

Після закінчення війни у Народній Польщі' побували на гастрольях радянські професійні мистецькі колективи і групи артистів. Уже в 1945 р. у Польщі з концертами виступили два радянських ансамблі пісні і танцю, п'ять скрипалів, чотири піаністи, шість представників вокально-хореографічного мистецтва¹. В програмах виступів були твори й польських композиторів Ф.Шопена.Г.Венявського.К.Шимановського та ін.

Наступного року в Польщі вперше з великим успіхом виступили прославлені радянські колективи - Червонопрапорний ансамбль пісні і танцю Радянської Армії під керуванням О.Александрова і Державного ансамблю народного танцю СРСР під керуванням І.Мойсеева. У 1947 р. ансамбль під керуванням І.Мойсеева знову ж таки з великим успіхом виступив у Варшаві та інших польських містах. Його гастролі проходили якраз у дні місячника по відбудові Варшави. Прагнучи зробити свій скромний внесок у відновлення столиці Польщі, артисти ансамблю передали весь свій гонорар у сумі понад 1 МНЕ. злотих до фонду відбудови Варшави, що було з почуттям вдячності сприйняте польською громадськістю. Про ширість радянських друзів не забувають у ПНР. Коли, наприклад, І.Мойсеев з ансамблем на початку 80-х років прибули до ПНР на гастролі, журналісти на зустрічі з ним з почуттям вдячності згадували, як артисти Дещавяого ансамблю народного танцю допомагали у відбудові Варшави.

У листопаді 1947 р. у радіофестивалі слов'янської музики, організованому в Варшаві, який став важливою подією в культурному житті країни, поряд з кращими Музичними колективами Польщі, Болгарії, Чехословаччини і Югославії взяли участь зідомк радянські митці – піаніст І.Оборін, диригент К.Іванов та ін. В досліджуваний період у Народній Польщі з успіхом виступали також Державний хор російської пісні СРСР під керівництвом О.Свешникова, Державний російський народник хор ім. М.Ю.П'ятницького, художній ансамбль пісні і танцю Узбецької РСР під керівництвом Тамари Ханум, Державний центральний театр ляльок під керівництвом С.Образцова, групи-акторів Великого театру СРСР, Ленінградського театру опери і балету ім. С.М.Кірова та ін.

На польських сценах виступали тоді відомі майстри радянського музичного мистецтва – співаки М.Максакова, І.Петров, піаністи Е.Гілельс, П.Серебряков, скрипаль Г.Барінова, віолончеліст Д.Шафран, солісти балету О.Ієпешинська, Н.Дунінська, К.Сергєєв та ін. Усього в 1946-1948 рр. у Польщі побувало понад 15 радянських професійних мистецьких колективів. Вони разом дали більше 200 концертів, які відвідало понад 1200 тис. чоловік¹.

Гастролі радянських мистецьких колективів в умовах Польщі тих років мали велике не тільки культурно-мистецьке, а й політичне значення. Вони яскраво свідчили ПРО значні досягнення СРСР у розвитку культури, викривали всілякі наклепи реакційної пропаганди про країну Великого Жовтня, про начебто "занепад" її культури тощо.

Важливу роль для ознайомлення польської громадськості з досягненнями радянської культури відіграв обмін делегаціями діячів освіти, науки, мистецтва, який широко налагоджувався в досліджуваний період. Одна з перших делегацій польської інтелігенції у складі 52 чоловік побувала в Радянському Союзі вже наприкінці 1944 р. з метою встановлення ЗЕ"ЯЗКІВ З радянською громадськістю, ознайомлення з досягненнями радянської освіти, натки, літератури і мистецтва. Гости відвідали театри і концертні зали Москви, зустрічались у Всеросійському театральному товаристві з видатними представниками театральної громадськості столиці. Під час зустрічей учасники делегації знайомились з досвідом організації національних театрів у СРСР, системою підготовки театральних кадрів тощо. Вони побували також* з інших творчих організаціях, установах культури, навчальних закладах Москви. Під час цих зустрічей були розглянуті питання взаємозв'язків у галузі літератури і мистецтва, намічені заходи щодо зміцнення їх. Зокрема, було домовлено про взаємні переклади і видання художньої літератури, постановки творів на сценах театрів обох країн та ін.^о Повернувшись на батьківщину, члени делегації розповіли про свої враження від поїздки до Радянського Союзу в численних виступах перед громадськістю, у пресі.

Пією поїздкою делегації польської інтелігенції до Москви було покладено початок творчій співпраці ДІЯЧІВ культури обох країн, яка так плідно розвинулась у післявоєнний період. У наступні роки їх контакти набули дальшого розвитку. За пропозицією НК ППР у Народній Польщі в лютому 1946 р. було створено Бюро по культурному співробітництву з закордоном:, одним: з основних завдань якого оув розвиток широких культурних зв'язків з Радянським: Союзомг.

У зміцненні культурних зв'язків між двома країнами, зокрема, в організації виступів в цей період радянських мистецьких колективів і окремих виконавців у Польщі велика заслуга Товариства польсько-радянської дружби. У ті роки (до кінця 1948 р.) весь культурний обмін з СРСР організаційно налагоджувало Товариство. Воно запрошувало до Польщі радянські мистецькі колективи й окремі групи виконавців, дбало про організацію концертів тощо.

Широкі кола польської громадськості з радянською -культурою знайомилися під час місячників польсько-радянського культурного обміну. Перший з них відповідне до постанови ПК ППР про святкування у Польщі 30-річчя Великої Жовтневої соціалі-

стижної революції⁸ відбувся восени 1947 р., наступний - у жовтні - листопаді 1948 р. У дні місячників по всій Польщі проводилася значна робота щодо популяризації досягнень СРСР, в тому числі в різних галузях культури. Трудящі Польщі знайомилися з радянськими театром, кіно, музикою, піснею, книгою. З цією метою організовувалися виставки і лекції про ус.Лхи СРСР, зокрема, в культурному будівництві, випускалися спеціальні брошури і номери журналів. Великою популярністю у глядачів користувалися радянські кінофільми, постановки п"ес російської класичної і радянської драматургії (лише під час місячника 1948 р, близько 20 польських театрів поставили на своїх сценах п"еси радянських драматургів)", конкурси колективів художньої самодіяльності на краще виконання радянських п"ес, музичних творів на тему польсько-радянської дружби. Для участі в місячниках де Польщі запрошувалися видатні діячі радянської культури, прославлені мистецькі колективи.

Місячники проходили з великим успіхом. Вони показали зростання інтересу польської громадськості до життя Радянського Союзу, його культурних досягнень, сприяли зближенню народів обох країн, зміцненню дружніх зв"язків між діячами культури.

У ті роки встановлювалися безпосередні творчі контакти, обмін делегаціями між діячами літератури і мистецтва, творчими спілками обох країн. Так, у 1946 р, у Польщі побував І.Еренбург, а в СРСР - Я.Івашкевич. Восени того ж року нашу країну відвідала делегація польських письменників. Восени 1947 р. на запрошення Спілки польських письменників Польщу відвідала делегація Спілки письменників СРСР у складі П.Тичини, О.Твардовського, П.Бровки і І.Еренбурга. Вони побували у Варшаві, Вронлаві та інших містах, взяли участь у місячнику польсько-радянської дружби, який проходив тоді в країні, мали ряд зустрічей з письменниками та іншими діячами культури Польщі.

У листопаді 1947 р. прибула для участі в святкуванні в Москві 30-річчя Великого Жовтня делегація польських письменників, до якої входили Л.Кручковський, С.Добровольський, З.Налковська, В.Жуковський та інші літератори братньої країни. Делегація відвідала Ленінград, мала ряд зустрічей з радянськими побратимами по перу, з московською громадськістю. На творчих вечорах польські письменники виступили з читанням своїх творів.

Весною 1948 р. у Москві побував І.Тувім. Від"їжджючи з нашої країни, він написав у зверненні до московських письменників: "Те, що я побачив і взяв, лише розпалює у мене бажання побачити і взяти більше, і з цим бажанням я залишаю Москву, будучи впевненим, що при першій можливості я здійсно йду"⁹. Того ж року в СРСР побувала друга делегація польських письменників. Її приїзд став ще одним із заходів у розвитку творчих контактів радянських і польських майстрів пера, які благотворно впливали на розвиток літератури обох народів.

Плідно розвивалось співробітництво в галузі мистецтва. Наприкінці грудня 1945 р. в Москві у Всесоюзному товаристві культурного зв"язку з закордоном відбулася радянсько-польська нарада, присвячена співробітництву обох країн в галузі театру й музики. На нараді було погоджено ряд конкретних заходів, спрямованих на посилення співпраці в цих галузях мистецтва",

У 1945-1946 рр. театри нашої країни здійснили, зокрема, постановки ряду п"ес польської драматургії¹⁰, тексти частини яких на прохання Радянського представництва при Польському комітеті національного визволення були надіслані Комітету в справах мистецтв при РНК СРСР ще в 1944. У зв"язку з цим на запрошення Всеросійського театрального товариства до Москви в 1946 р. приїздив польський актор і режисер А.Зельвеоович як консультант. Одночасно він виступив у столиці нашої Батьківщини з лекціями про польське театральне мистецтво.

Народна Польща широко відзначала 50-річчя МХАТ у 1948 р. У десяти найбільших театрах країни експонувалися виставки, присвячені славному ювілею. 27 жовтня

1948 р. у всіх театрах країни спектаклі розпочиналися виступами провідних акторів про історію МХАТ. Того ж вечора відбулась велика радіопередача, присвячена прославленому московському театру, в якій взяли участь видатні польські актори і режисери А.Зельвеович, А.Піфман, Г.Шлетинський та ін. Через кілька днів у столиці Польщі відбулось урочисте засідання, присвячене ювілею МХАТ, на закінчення якого за участю кращих польських акторів було дано концерт⁴.

На сценах театрів Народної Польщі починаючи з 1945 р. ставляться спектаклі за п'єсами радянської і російської класичної драматургії. Вже в серпні 1945 р. Краківський театр ім. Ю.Словацького поставив "Російські люди" К.Симонова. В цьому спектаклі взяли участь відомі польські актори Л.Сольський, Є.Лешинський та ін. Влітку 1945 р. провідний тоді в країні Лодзінський театр Війська Польського поставив "Неспокійну старість" Л.Рахманова, де роль професора Полежаєва блискуче зіграв А.Зельверович, а Повшехний театр ТУР в цьому ж місті - "Партизани" ("Бро-непоїзд № 14-69") В.Іванова.

За даними А.Корзона, у-і1945 р. було поставлено 4 радянських п'єси, 1947 р. - 6, а в 1948 р. - 34¹⁰. Визначними подіями театрального життя країни стали тоді постановки п'єс "Єгор Буличов та інші" М.Горького в Катувіському театрі ім. С.Виспянського, "Ревізор" М.Гоголя в театрі ім. В.Словацького, де роль Городничого натхненно зіграв відомий актор Я.Курнакович, "Міщани" М.Горького в Краківському Старому театрі (постановник і виконавець ролі Безсємьонова Ю.Карбовський) та ін. Успіхом користувались п'єси "Російське питання" К.Симонова, "Острів миру" Є.Петрова та інші твори радянської драматургії.

Такі ж плідні зв'язки почали встановлюватися в ті роки між радянськими і польськими митцями музики, між творчими спілками композиторів обох країн. Радянський Союз подав допомогу у відродженні музичного життя в братній Польщі. "Московська депжавна консерваторія, - зазначав мистецтвознавець І.Ф.Белза, - та інші музичні навчальні заклади нашої країни передали Польщі десятки тисяч примірників книг і нотних видань. Державне музичне видавництво в Москві збільшило тиражі творів Ф.Шопена і частину примірників надіслало в Польщу. Радянські друзі допомогли організованим у Польщі симфонічним оркестрам інструментами, партитурами..."¹¹.

Польська музика посідала у ті роки значне місце в репертуарі музичних установ СРСР. Так, у Москві ще з 1945 р. з великим успіхом йшла опера С.Монюшка "Галья". В 1948 р. її також поставила оперна студія Ленінградської консерваторії. У 1946 р. Московська філармонія започаткувала великий цикл концертів Ф.Шопена. в ході яких були виконані всі фортепіанні твори геніального композитора, їх виконавцями виступали такі талановиті піаністи, як С.Ріхтер, Т.Ніколаєва, Н.Смельянова та ін. Кілька концертів польської симфонічної музики з великим успіхом відбулися в 1947-1948 рр. у Києві.

Російська класична і радянська музика звучала в ті роки в концертних залах польських міст. Так, у 1948 р. до програми симфонічних концертів, з якими виступали музиканти Варшавської філармонії, були включені твори П.Чайковського, О.Бородіна та інших російських композиторів.

Ряд видатних діячів польської музичної культури пооували на гастрольях в СРСР. У нашій країні в ті роки з великим успіхом виступали з концертами диригент Г.Фітельберг, . диригент і віолончеліст К.Вілкомірський, скрипачка Е.Умінська, піаніст Я.Екер, співачка Є.Бандровська-Турська та ін. Як вони розповідали, на них велике враження справив надзвичайно теплий прийом, влаштований їм у нашій країні¹¹.

А.Зельверович. який у дні гастролей Є.Бақдровської-Турської якраз був у Москві, писав у своїх спогадах: "Згідно з програмою вона повинна оула дати три концерти у Великому залі консерваторії. Але успіх її був настільки приголомшувачий. вона викликала серед критиків і фахівців таке захоплення, що погодилась продовжити своє перебування на два тижні й дати ще чотири концерти у Москві і три в

Ленінграді... На вулицях, в кафе, в ресторанах, в парках і на набережних Москви-ріки можна було почути її ім'я і превеликі похвали її чудовому голосу і високій музичній культурі....

Значну допомогу наша країна надавала Народній Польщі в становленні кіномистецтва. Воно зародилось з фронтової кін.групи "Чолувка", створеної в червні 1943 р. при дивізії ім. Т.Костюшка відродженого, в СРСР Війська Польського 'технічну базу для "Чолувки" надала Студія документальних фільмів в МОСКВІ її оператори брали участь і в зйомках перших документальних кінострічок "Чолувки"¹⁹

На базі цієї кін.групи у листопаді 1944 р. в Лябліні було створено кіностудію Війська Польського, технічне устаткування для якої **оуло в основному поставі** лєнс з СРСР. У тому ж місяці кін.студія випустила на екрани перший документальний фільм "Майданек - цвинтар Європи", створений у співдружності з радянськими кінематографістами. Він дістав міжнародне визнання як перший документальний кінофільм про гітлерівські концтабори.

У 1948 р. на екрани Польщі виїшов художній фільм "Останній етап" В Якубовської, в якому в жанрі художнього кіно розповідалась жажлива правда про гітлерівські концтабори смерті. П'ять стрічка стала одним із найвидатніших дос тнєнь післявоєнного польського кіно. В її постановці В.Якубовській допомагали радянські кіномитці. Кінооператор Б.Монастирський, зокрема, знімав "Останній етап"

В свою чергу, польські кіномитці допомогли в зйомках радянського повнометражного документального кінофільму "Польща" режисера Л.Варламова, в якому розповідалось про народження нової Польщі..

Важливу роль в ознайомленні польської громадськості з радянською культурою відіграють радянські книги й кінофільми. В перші післявоєнні роки в Народній ПОЛЬЩІ було зроблено багато в цьому напрямі. Велике значення в справі поширення в країні ідей наукового соціалізму мав випуск у світ видавництвом ППР "Ксьонжка" творів основоположників маоксизму-ленінізму. "Ксьонжка", видавництво Робітничого видавничого кооперативу "Чительник" та деякі інші проводили значну роботу по поширенню у Польщі радянської художньої літератури. У ті роки, в основному в 1947-1948 рр., видано майже усі кращі твори радянських письменників, російської класичної літератури.

Щодо творів кіномистецтва, то і тут проводилася подібна робота. Відступаючи, гітлерівські окупанти вивезли або пошкодили кіноапаратуру усіх (за винятком одного) польських кінотеатрів, знищили кінокопії польських фільмів. Необхідно оуло терміново відновити роботу кінотеатрів, забезпечити їх фільмами. Радянський Союз на прохання польських органів безоплатно передав кіноапаратуру, заласні частини до неї.

Певна частина довоєнних польських фільмів збереглася на території СРСР. Їх передали Польщі. Проте їх та кількох старих американських і Французьких стрічок не вистачало, щоб забезпечити нормальну роботу кінотеатрів. Згідно з відповідною уродою СРСР надав Народній Польщі у прокат кращі кінострічки довоєнних і воєнних радянських фільмів: "Чапаєв", "Пархоменко", "Цирк", "Вона захищає Батьківщину", "Секретар райкому", "Райдуга" та ін.

Як зазначають, зокрема, дослідники ПНР²⁰, радянські кінофільми користувались великим успіхом у польських глядачів. Просякнуті гуманістичним змістом, здоровими моральними основами, вони прославляли звитяжну боротьбу за незалежність Батьківщини, відповідали духовним запитам польського населення, яке пережило **ж а х** війни та окупації.

У ті роки і в нашій країні проводилася значна робота щодо ознайомлення радянських людей з польською культурою. Зріс, порівнюючи з довоєнним часом, випуск творів класичної польської літератури, збільшилася трансляція творів польської музики по радіо. Великим успіхом користувався у кіноглядачів нашої країни ктнофільм "Останній етап". Саме якраз в цей час М.Рильський закінчив переклад поль-

ської національної епопеї "Пан Тадеуш" А.Міпкевича. За цей новий варіант перекладу (перший здійснений ще в 20-ті роки) М.Рильський в 1949 р. удостоєний премії польського ПЕЙ-клубу, а в 1950 в. - Державної премії СРСР, що стало свідомством ШИРОКОГО визнання громадськістю обох країн високої перекладацької майстерності видатного українського поета.

Наведені та інші форми радянсько-польського культурного співробітництва в той період красномовно свідчать про його інтенсивність і взаєморисність. Культурні зв'язки були одним із важелів допомоги радянських відомств і установ культури, освіти і науки у відбудові й розвитку культури братнього польського народу. Крім того, вони давали можливість братній країні запозичити чимало корисного з організації культурного, художньо-літературного життя в СРСР. Так, виступи в ті роки ансамблів О.Александрова і І.Мойсеева у Польщі підказали діячам її культурного фронту ідею створення таких же художніх колективів у себе. Практичним здійсненням цієї ідеї стали нині знамениті "Мазовше" і "Шльонськ", до створення яких приступили наприкінці 40-х років, а також ансамбль пісні і танцю Війська Польського, організований ще в роки війни.

Таким чином, радянсько-польські культурні зв'язки у перші післявоєнні роки мали велике значення для розвитку співробітництва обох країн, розквіту їх культури і зміцнення дружби народів.

П р и м і т к и

- я к Płoweki J. Ocalenie Częstochowy. - Polityka, 1971, 30 stycz.
^ Biuletyn Zarządu Wojewódzkiego Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej w Rzeszowie. - Grudzień 1959, s. 15.
? Centralni' Archiwum KC PZPR, sygn. 237/28-83, k. 58-59, 64.
% Przyjaźń, 1947, № 9, s. 29.
° Підраховано за даними: Archiw. Zarządu Głównego To?arzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, sygn. 3/66, t. 1, passim.
° Rzeczpospolita, 1944, 21 grudn.; Бондаренко К. За законом братерства. - Соц. культура, 1973, № 6, с. 31.
Сыздек Б. Сотрудничество ППР и ППС с ВКП(б) после ВТОРОЙ МИРОВОЙ войны. - В кн.: СССР и Польша : Интернац. связи - история и современность. М., 1978, т. 2, с. 243.
© Stosunki polsko-radzieckie w latach 1945-1972: Dokumenty i materiały, oprac. E.Basiński, T. Walichnowski. - Warszawa, 1974, dok. № 53.
Л Centralny Archiwum KC PZPR, sygn. 237/28-83, k. 69.
RV ПИТ. за: Живов М. Юлиан Тувим. - В кн.: Тувим Ю. Стихи. М., 1948. с. 4. Głos Luau, 1945, 28 gruan.
Детальніше див.: Порфирьева Г.В. Сотрудничество КПСС и ПОРП в области культуры. - В кн.: СССР и Польша : Интернац. связи - история и современность, № 2.
°
т/ Archiwum Aktów Kowuch. Akta PKWN, sygn. 15/3, k. 9, 14-15.
Документи и материалы по истории советско-польских отношений. М., 1976, т. 9 д. № 223.
Korzon A. Polsko-radzieckie kontakty kulturalne w latach 1944-1950. - Wrocław etc., 1983, s. 118.
Бэлза Й.Ф. Пути развития русско-польских музыкальных связей. - В кн.: Русско-польские музыкальные связи. М., 1963, с. 42.
|р Głos Ludu, 1946, 9 lip. etc,
|ю Зельверович А. Рассказ старого комедианта. - 1.: М., 1964, с. 185.
Руоанова И.И. Польское кино : Фильмы о войне и оккупации (1945-1965). - Москва, 1966, с. 35.
20 Див.: Корзон А. Польско-советские культурные связи в 1944-1977 гг. - В кн.: Очерки ИСТОРИИ советско-польских отношений. 1917-1977. М., 1979; Polska Ludowa 1944-1950. - "Arosław etc., 1974; Koniczek R. Piis radziecki w Polsce. - Warszawa, 1968 etc.

Н. В. Кривеий'

СТАНОВЛЕННЯ СПИМ БІЛЕНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІ
ТА ЇЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ З ЛЕНІНСЬКИМ КОМСОМОЛОМ

Перемога над фашистською Німеччиною у Великій Вітчизняній війні стала поворотним пунктом в історії німецького народу, для якого відкрився шлях до миру, демократії і прогресу. Перед- німецьким! народом постала можливість справжнього відродження своєї країни на новій, антифашистській, демократичній основі. На сході Німеччини при активній підтримці Радянського Союзу передові сили країни всю свою діяльність спрямували на подолання зловісного гітлерівського минулого і організацію нових форм суспільного життя.

Одним із значних повоєнних перетворень стало демократичне пеовиховання молоді. активізація того покоління, яке багато років фашисти всіляко намагалися перетворити в сліпе знаряддя своєї людиноненависницької політики. Зробити це було нелегко. Адже йшлося про молодих людей віком від 14 до 21 року, які майже всі примусово були залучені до фашистських молодіжних організацій "гітлерпенд" і "союзу німецьких дівчат". Вони росли і формувалися при фашизмі, під впливом впливом нацистської ідеології. Проте багато з цих юнаків і дівчат у дні фашистського режиму на власні очі переконалися в його жорстокості й були готові порвати з минулим.

Перед німецькими антифашистами постало завдання добитися, щоб німецька молодь ніколи більше не стала безглуздою жертвою заради чужих їй імперіалістичних інтересів. Тому вона повинна була повернути собі все прогресивне, що було в духовній спадщині країни, повернутися до спадщини Й.Гете, Ф.Шіллера і Г.Гейне, видатних синів Німеччини К.Маркса і Ф.Енгельса, революційних керівників німецького робітничого класу К.Лібкнехта, Е.Тельмана, повернутися до гуманізму і революційних традицій німецького робітничого руху.

У 1945 р. у Східній Німеччині почали створюватися антифашистські молодіжні комітети, які активно включались у справу виховання юнаків та дівчат у дусі боротьби за мир, демократичних принципів і чесного ставлення до праці. Комуністична партія Німеччини (КПН) допомогла молодіжним комітетам розгорнути діяльність по перевихованню молоді, піднесенню їй свідомості. Лави антифашистських молодіжних комітетів з кожним днем зростали. Юнаки і дівчата працювали на виробництві, брали участь у заходах по демократичному оновленню життя.

Різномісна діяльність молодіжних комітетів все наполегливіше вимагала єдиного центрального керівництва. -10 вересня 1945 р. був утворений Центральний антифашистський молодіжний комітет, головою якого-було обрано члена ЦК КПН Е.Хояекера. Це сприяло посиленню боротьби молоді за антифашистсько-демократичні перетворення в країні. Молодіжні комітети допомогли зібрати перший мирний урожай, відновити роботу підприємств, брали участь у створенні демократичних органів управління, в розпочатій у вересні 1945 р. демократичній земельній реформі, в проведенні демократичної шкільної реформи. Вони допомагали налагоджувати роботу учбово-виробничих майстерень, обладнувати молодіжні гуртожитки, ремонтувати учбові приміщення і забезпечити безперебійне навчання після початку навчального року 1 жовтня 1945 р. І чим активнішу участь брала молодь у боротьбі за подолання наслідків війни і створення антифашистсько-демократичного ладу, тим більше зона переконувалась, ще для будівництва мирного і щасливого майбутнього необхідна єдина організація трудящої німецької молоді. Ставало все більш очевидним, що молодіжні комітети не можуть замінити самостійну молодіжну організацію. Проте деякі члени КПН і СДПН вважали за доцільне створити окремі, пов'язані з відповідними політичними партіями молодіжні організації. Тільки так нібито можливе зберегти керівну роль серед робітничої молоді. Протестантські і католицькі кола прагнули об'єднати молодь за їх релігійними поглядами. Всі ці міркування зводи-

лися до того, щоб поставити під сумнів необхідність єдності МОЛОДІЖНОГО руху. Але, незважаючи на ці політичні розходження, члени центрального молодіжного комітету довели, що тільки єдина молодіжна організація відповідає історичному моменту й інтересам усієї німецької молоді. 26 лютого 1946 р. Центральний антифашистський молодіжний комітет звернувся до Радянської воєнної адміністрації (РВА) з проханням дозволити створення єдиної демократичної молодіжної організації - Спілки вільної німецької молоді (СВНМ).

7 березня 1946 р. РВА дала згоду на створення Спілки вільної німецької молоді; яка об'єднала в своїх лавах прогресивно настроєних юнаків і дівчат, незалежно від їх соціального положення, політичних і релігійних переконань¹. Це був справжній перелом в історії німецького молодіжного руху.

Велика заслуга у створенні СВНМ належить видатним представникам робітничого молодіжного руху Герману Аксену, Едіт Бауман, Тео Віхерту, Гейнцу Кеслеру, Паулю Фернеру, Еріху Хонеккеру та ін. Створення СВНМ свідчило про велику притягальну силу ідеї єдності і взаємодії всіх прогресивних сил. Вирішальне значення для єдності молоді мало об'єднання двох робітничих партій КПН і СДПН в Соціалістичну єдину партію Німеччини². СВНМ виникла як єдина молодіжна організація у боротьбі з реакційними силами, які всіляко намагалися знову розколоти молодь на безліч політичних і релігійних спілок. Єдність і антифашистсько-демократичний характер Спілки необхідно було зміцнювати і захищати від численних атак ворогів. Молоді робітники, сини і дочки трудящого селянства і прогресивної інтелігенції визначили політичне обличчя СВНМ, надали їй діяльності революційного ентузіазму.

Новій організації доводилося долати великі труднощі. Крок за кроком, терпеливо і наполегливо організатори СВНМ розширювали політичний кругозір молоді, залучали її до будівництва нової Німеччини, виховували в душі пролетарського інтернаціоналізму, дружби з радянським народом.

З 8 по 10 червня 1946 р. у Бранденбурзі відбувся Т з'їзд Спілки вільної німецької молоді. Він затвердив програму і статут Спілки і обрав Центральну раду СВНМ у складі 52 чоловік³. Головою Центральної ради СВНМ було обрано Е.Хонеккера. На з'їзді були також схвалені "Основні права молоді". У них проголошувались рівноправна участь молоді у політичному житті країни, право займати відповідальні посади в управлінні державою та економікою, а також право на працю, відпочинок, освіту і змістовне дозвілля. Боротьба за основні права стала бойовою програмою прогресивної німецької молоді⁴.

З дня заснування СВНМ брала активну участь у створенні першої соціалістичної держави робітників і селян на німецькій землі. Надання молоді широких демократичних прав у політичній, економічній і соціальній областях перетворило її в активного будівника нового життя, сприяло піднесенню її суспільно-політичної ролі в житті німецького народу. Кішки і дівчата боролись за зміцнення антифашистсько-демократичного ладу, здійснення основних прав молодого покоління, за його виховання в душі миру, гуманізму і дружби між народами.

Ідейне та організаційне зміцнення СВНМ, зростання класової самосвідомості робітничої німецької молоді сприяли зміцненню Спілки як демократичної організації і створенню бази для інтернаціональної дружби з прогресивною молоддю світу, особливо з радянською молоддю. З перших днів заснування СВНМ підтримує тісні зв'язки з Ленінським комсомолом. ВЛКСМ була першою організацією, яка простягнула СВНМ руку допомоги і дружби.

Початок офіційним контактам між двома молодіжними спілками був покладений влітку 1947 р., коли перша делегація СВНМ на чолі з Головою Центральної ради СВНМ Е.Хонеккером перебувала в Радянському Союзі на спортивному святі радянської молоді, яке проходило в Москві⁵.

Запрошення Антифашистського комітету радянської молоді делегації СВНМ до Москви стало пешиим і дуже значним КРОКОМ до міжнародного визнання німецького мо-

лодіжного руху. Цей візит, який увійшов в історію як "політ миру на Схід", мав велике значення для всієї діяльності СВНМ. Він відкрив нову сторінку в історії інтернаціональних зв'язків між радянською і німецькою молоддю.

Після повернення молоді до Берліна її скрізь просили розповісти про вшестення і підсумки поїздки до СРСР. У спогадах "Из моей жизни" Генеральний секретар ПК СЄШ, Голова Державної ради НДР Е.Хонеккер зазначав: "Ми намагалися якомога повніше відповідати на запитання всіх, хто пікавився поїздкою, тощ-що вважали де не тільки своїм обов'язком щодо нашої молоді, а й формою вдячності за теплий прийом в Радянському Союзі"⁸.

Під час цієї поїздки до Радянського Союзу Спілка вільної німецької молоді встановила контакт з молодіжними організаціями інших країн. Дружні зв'язки з Ленінським комсомолом допомагали прогресивній німецькій молоді стати до лав все-світнього молодіжного руху. В серпні 1948 р. на III сесії Ради Всесвітньої федерації демократичної молоді, яка проходила в Польщі, Ленінський комсомол знову продемонстрував своє довір'я СВНМ, підтримавши пропозицію польських друзів про прийняття СВНМ до ВІШ'.

Члени Спілки вільної німецької молоді йшли у перших лавах будівництва нового життя. Наслідуючи приклад комсомолу і радянської молоді, яка у той час самовіддано разом з усім народом відбудовувала зруйновану війною Батьківщину, німецька молодь працювала натхненно, з великим піднесенням. Досвід Ленінського комсомолу переймали активісти СВНМ, які боролись за зростання виробництва на народних підприємствах, організовували змагання і брали шефство над важливими об'єктами мирного будівництва. Так, на початку квітня 1949 р. СВНМ взяла шефство над спорудженням греблі й водосховища на р. Зоза, оголосивши його першою молодіжною будовою. Молодіжним об'єктом було також будівництво водопроводу в Унтервелленборні. З того часу шефство над найважливішими народногосподарськими будовами в НДР стало традицією і чудовою школою життя для юнаків і дівчат. Нині в НДР тисячі молодіжних об'єктів. і трудяться на них 1,2 млн. юнаків і дівчат⁸. Ударно працюючи на головних будовах, молодь тим самим набувала досвіду і знань, які забезпечили їй можливість справлятися з відповідальними завданнями в державному і господарському будівництві, в усіх галузях суспільного життя.

Слід зазначити, що однією з важливих умов ідеологічного й організаційного зміцнення Спілки вільної німецької молоді було те, що вона з самого початку своєї діяльності спиралась на-всєбічну підтримку Ленінського комсомолу, творчо використовувала його багатогранний досвід.

Марксистсько-ленінці завжди розглядали всебічний революційний досвід як найцінніше. загальне надбання комуністичних і робітничих партій. В.І.Ленін у праці "Що робити?" підкреслював: "...Рух, який починається в молодій країні, може бути успішний лише при умові перетворення ним досвіду інших країн..."⁹. Спираючись на ленінські положення, СВНМ з першого дня свого утворення незмінно звертається до історичного досвіду ВЛКСМ, цілеспрямовано вивчає і творчо використовує його кращі надбання у практичній діяльності.

7 жовтня 1949 р. була заснована Німецька Демократична Республіка - перша в історії Німеччини держава робітників і селян. Її утворення стало поворотним пунктом в історії німецького народу. Радянський народ і його молодь щиро "вітали народження НДР. З утворенням і розквітом НДР на батьківщині К.Маркса і Ф.Енгельса розпочалась епоха соціалізму, народжена Великою Жовтневою соціалістичною революцією. З перевіреної десятиріччями, багатой традиціями спільної боротьби революційних робітників Росії й Німеччини зріс і зміцнів непорушний союз між НДР і СРСР, які під керівництвом їх марксистсько-ленінських партій будують нове життя.

Радянський Союз з перших днів заснування НДР подавав німецькому народу допомогу в побудові основ соціалізму. Переймаючи багаторічний досвід Ленінського комсомолу, СВНМ з великим ентузіазмом працювала над розв'язанням завдань, які по-

ставали у процесі будівництва соціалізму в країні. Члени молодіжної організації НДР перейшли до систематичного і широкого знайомства з основами марксизму-ленінізму, історією німецького і міжнародного робітничого й комуністичного руху, з історією і досвідом КПРС та Ленінського комсомолу. В системі політичної освіти юнаки та дівчата вивчали твори основоположників марксизму-ленінізму. Спеціальні заняття присвячені були вивченню промови В.І.Леніна на III з'їзді ФКСМ "Завдання спілок молоді". На початку 1951 р. близько 1 млн. юнаків і дівчат вивчали марксистсько-ленінську теорію в 25 тис. гуртках¹. Знайомство з ідеологією робітничого класу допомогло СВНМ правильно визначити завдання на-новому історичному етапі розвитку ЕЩР - переходу до оудівництва основ соціалізму, сприяло вихованню членів організації у дусі пролетарської солідарності і зміцненню дружби з Ленінським комсомолом.

Члени СВНМ¹ старанно знайомились з методами праці молодих новаторів виробництва в -СРСР. Багато молодіжних оригад в НДР працювали за методами таких новаторів виробництва, як Павло Биков, Лідія Кораоельникова та ін.¹¹ Прикладом для молодих механізаторів НДР була перша радянська трактористка, комсомолка Паша Ангеліна. Кращі члени СВНМ поступали в школи трактористів і вчилися там водити трактори у молодих радянських Спеціалістів.

У 1949 р. на I конгресі сільськогосподарської молоді, який був скликаний СВНМ, було прийнято рішення створити мічурінські гуртки, в яких молодь змогла б знайомитися з новими досягненнями агрономічної науки і зоотехніки. Гуртки були дуже потрібними і корисними. Вони, як про це СВИДЧИВ і досвід комсомолу, дозволяли спрямовувати енергію молоді на пошуки і втілення в життя всього нового й передового. На нараді керівників цих гуртків (згодом вони називались "Клубами молодих агрономів", а потім "Клубами молодих новаторів сільського господарства"), яка відбувалася в 1951 р., зокрема зазначалося, що без таких гуртків було б значно складніше за такий короткий час застосувати на практиці багаторічні дослідження учених старшого покоління¹².

На початку 1949 р. делегація молоді, яка працювала на рудниках акціонерного товариства "Вісмут", побувала в Радянському Союзі¹³. Гости відвідали тракторний завод в Сталінграді, ознайомились з різними методами залучення молоді до вирішення виробничих завдань, з роботою по комуністичному вихованню молоді. Там зони вперше ознайомились з діяльністю контрольних постів. Дуже важливим, як визначали посланці НДР, було те, що контрольні пости мають великі права і тісно співробітничать з керівними господарськими працівниками підприємства. Широкий зідгук у членів СВНМ знайшла пропозиція створити КОНТРОЛЬНІ пости, за прикладом Ленінського комсомолу, у себе на рудниках. Члени СВНМ вбачали в цьому реальний шлях для подолання труднощів у будівництві нового суспільства, успішнішого і швидшого вирішення головного питання - збільшення видобутку руди.

На початку 1950 р. СВНМ стала масовою, справжньо демократичною організацією, яка користувалась довір'ям і підтримкою всієї прогресивної молоді країни. Про не свідчить бурхливе зростання її лав: тільки протягом 1949 р. кількість членів Спілки - збільшилася майже в 2 рази і на початку 1950 р. вона охоплювала 113? тис. юнаків і дівчат¹⁻⁴.

Якісні зміни СВНМ, її поступове перетворення в соціалістичну організацію молоді позитивно відомивались на розвитку і зміцненні дружби молоді двох крає. Велике значення для зміцнення зв'язків між братніми спілками, активізації роботи СВНМ мали безпосередні контакти радянської і німецької молоді, оомін делегаціями ПК ВЛКСМ і ЦР СВНМ.

Значну роль у встановленні дружніх відносин між ВІКСМ і СВНМ відіграли S з'їзд комсомолу і III з'їзд Спілки вільної німецької молоді, які відбулися в 1949 р. На них вперше були присутні представники братніх молодіжних організацій.

У квітні 1950 р. на запрошення Антифашистського комітету радянської молоді:

СРСР відвідала делегація СВНМ. Вона ознайомилася з досвідом роботи студентських комсомольських організацій, побувала в шести вузах Радянського Союзу¹.

Наприкінці травня 1950 р. у Берліні відбулася 1 Загальнонімецька зустріч молоді. Східний сектор Берліна був у святковому вбранні. Гострий контраст представляли західні сектори Берліна. Приготування до молодіжного свята, їх розмах викликали злість англо-американських окупаційних властей. Вони всіляко намагалися зірвати цю грандіозну демонстрацію молоді за єдність своєї батьківщини. Англо-американці розпочали свої приготування до зльоту молоді зі створення посилених загонів поліції. Вони об'явили молодь, яка з'являлась в блакитних сорочках на підлеглий їм території, поза законом. Проте всі спроби імперіалістів перешкодити зльоту молоді провалилися. Сотні тисяч юнаків і дівчат зібоались в столиці НДР. Вони прибули туди з добрим настроєм, виконавши свої виробничі зобов'язання і досягнувши значних успіхів у навчанні.

На зустрічі молоді в Берліні була також присутня делегація ВЛКСМ, до якої входили голова Антифашистського комітету радянської молоді В.І.Кочемасов, прославлений льотчик Герой Радянського Союзу О.П.Маресьєв, знатна стахановка Л.Г.Корабельникова, комсомольські працівники, молоді вчені, журналіст:.,

27 травня 1950 р. у приміщенні Вернер-Зеєленбіндерхалле відбувся Конгрес молодих борців за мир, всякому взяли участь майже 8 тис. делегатів, у току числі близько 2 тис. з ФРН*⁶. Керівник делегації радянської молоді В.І.Кочемасов на прес-конференції для кореспондентів німецької молодіжної преси, зокрема, зазначав: "Зліт показав, що демократична німецька молодь гідна дуже широкої підтримки в її боротьбі за мир. Радянська молодь буде і надалі виступати за зміцнення дружби з прогресивною німецькою молоддю, буде робити все можливе для того, щоб прогресивний рух Спілки вільної німецької молоді зростав ширі і глибше"¹.

Наприкінці листопада 1950 р. у Відні відбулась сесія Ради ВФДМ, на якій було прийнято рішення провести в серпні 1951 р. в Берліні III Всесвітній фестиваль молоді і студентів на захист миру. На сесії Виконкому ВФДМ, яка проходила в лютому 1951 р. у Празі, було прийнято Звернення до молоді усього світу. "Цей фестиваль, - зазначалось у зверненні, - ще більше зміцнить єдність молоді в боротьбі за мир, розширить культурні зв'язки між молоддю різних країн"*⁸. Заклик Ради ВЗШМ і звернення Виконкому ВФДМ знайшли в серцях мільйонів юнаків і дівчат усіх країн палкий відгук.

З почуттям особливої радості і гордості сприйняла рішення Ради ВЗШМ німецька демократична молодь. Е.Хонеккер на засіданні Виконкому ВФДМ у листопаді 1950 р., на якому Оуло затверджено рішення про проведення III Всесвітнього фестивалю в Берліні, заявив: "У цей час ми хочемо шире подякувати великий соціалістичний Радянський Союз, який відкрив нашому народу і його молоді ЕЛІАХ в нове, світле майбутнє. Ми хочемо сказати шире спасибі славному комсомолу і його представникам у Раді нашої федерації, тому що без допомоги комсомолу наша Спілка вільної німецької молоді не змогла б стати такою масовою організацією молодих німецьких борців за мир, якій під силу взяти на себе таке відповідальне і почесне доручення"¹⁰. У проведенні III Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Берліні взяла участь делегація радянської молоді в кількості 756 чоловік на чолі з першим секретарем ПК ВЛКСМ Н.О.Михайлович²⁰.

Велику практичну допомогу німецькій молоді надавали делегації ВЛКСМ під час поїздок в НДР, кількість яких значно збільшилась у 50-ті роки. Так, у травні 1952 р. делегація ЦК ВЕКДМ була присутня на 11 з'їзді СВНМ, який проходив у відповідальний для німецького народу час. Наслідуючи приклад радянських комсомольців, молоді трудівники НДР прагнули бути першими в кожній справі. Німецькі юнаки і дівчата вивчали стахановські методи праці. Ось як, наприклад, народився "Календар міста Десау". Молода робітниця Е.Гофман зобов'язалася до IV з'їзду виконати достроково планове завдання двох тижнів. Слідом за Е.Гофман подібні зобов'язан-

ая взяли її подруги. Так незабаром народився рух молодих активісток, які переви-
конували план"".

Підготовка до IV з'їзду СВНМ, що проводилася з великим піднесенням по всій
НДР. сприяла організаційному зміцненню двохмільйонної молодіжної організації.
Поліпшилось керівництво первинними організаціями, розширились і поглибились
зв'язки Спілки з масами молоді.

27 травня 1952 р. у Лейпцігу відкрився П'ятий з'їзд СВНМ. Представники від ра-
дянської молоді передали Центральній раді СВНМ почесний Червоний прапор від
ЦК ШКСМ, висловивши при цьому впевненість, що цей прапор буде символом міцної
дружби між радянською і німецькою молоддю"".

Поїздки радянської молоді в НІР сприяли більш близькому ознайомленню з ні-
мецькою молоддю і зміцненню дружніх відносин між ВЛКСМ і СВНМ. На основі загаль-
них цілей та інтересів з кожним роком міцніла братня дружба між двома молодіжни-
ми організаціями. Обидві спілки взаємозбагачувалися досвідом виховної роботи се-
ред молоді, знайомились з методами праці новаторів виробництва. Друзі з НДР вв-
значали радянську систему освіти, організацію дозвілля молоді, а також методи ро-
боти комсомольських органів. Радянська молодь приймала німецьких друзів на удар-
них комсомольських будовах, освоєнні цілих земель, де працювали сотні тисяч
юнаків і дівчат.

Наслідуючи приклад радянських комсомольців, члени СВНМ продовжували шефство
над будівництвом найважливіших народногосподарських об'єктів, змагалися за до-
строкове виконання дворічного плану розвитку народного господарства республіки.
Значного розвитку набув рух молодих раціоналізаторів і винахідників у промисло-
вості й сільському господарстві. Після обміну досвідом з комсомолом СВНМ взяла
шефство над меліоративними роботами в ЕДР. Будови осушувальних і зрошувальних
споруджень стали молодіжними. Тваринництво було також об'явлено молодіжним об'єк-
том. Члени СВНМ сприяли його розвитку, допомагали створювати необхідний резерв
кормів. Між СВНМ і Ленінським комсомолом розгорнулось змагання у цій галузі. Так
райком СВНМ на острові Рюген змагався з однією з комсомольських організацій Ря-
занської області. Представники молоді НДР відвідали своїх товаришів у Радянсько-
му Союзі, а кращі молоді тваринники з Рязанської області побували в НДР. Змаган-
ня, яке широко розгорнулося в галузі виробництва кормів для тваринництва, та ін-
ші успіхи в розвитку сільського господарства стали результатом дружнього обміну
досвідом між СВНМ і Ленінським комсомолом.

Члени Спілки вільної німецької молоді докладно знайомились з досвідом робо-
ти комсомольських організацій на підприємствах, вивчали передові методи праці,
роботу ВЛКСМ у системі трудових резервів СРСР, по створенню гуртків і клубів
юних техніків, інші форми науково-технічної творчості молоді. Наприклад, у квіт-
ні-травні 1954 р. на запрошення Антифашистського комітету радянської молоді в
СРСР перебувала делегація робітничої молоді НДР. У складі делегації - передові
молоді бригадири різних галузей промисловості, майстри і техніки, активісти і но-
ватори виробництва. Вони побували на Московському автозаводі, заводі "Червоний
пролетар", на Ленінградському машинобудівному заводі та інших промислових підпри-
ємствах Радянського Союзу. Друзі з НДР ознайомилися з організацією праці, навчан-
ня і відпочинку радянської молоді. В редакції "Комсомольської правди" відбулась
прес-конференція делегації робітничої молоді НДР. У своєму виступі її учасник -
голова делегації Е.Франке зазначав: "Ми мали можливість розмовляти з оагатьма
робітниками, представниками інтелігенції,, колгоспниками, студентами і піонерами.
На всіх них зустрічах виявилась непохитна дружба між нашими народами і взаємороз-
уміння..."², За прикладом всесоюзних оглядів науково-технічної ТВОРЧОСТІ моде-
лі в СРСР СВНМ почала проводити в НДР виставки досягнень клубів юних техніків.
У 1957 в. таких клубів було 1200 з понад 20 000 учасників⁴. У 1958 р. в Лейпці-
гу вперше з'явилося коротке позначення виставки - "МММ" ("Майстри завтрашнього
тн:і>ч25

Таким чином. Ленінський комсомол з перших днів існування Г т т м •
мецької молоді шедро ділився ч т м Л т м -снування СПІЛКИ вільної НІ -
становленні й о n r S a S S т т м л о с в і д о м , н а л з ш а є
ці і ш р органи заціино-політичної зміцненні єдиної молодіжної організа-

= r -

і НДР, ьшттво нового суспільства в двох братніх країнах СРСР

Примітки

2 Иберия РЦР. - М., 1979, с. 4ф

1 I c S g ^ l f e s K O H единой партии Германии. - М., 198С, с. 124

7 Й Я М К ?

§ Луков В. Адреса друзей? - М* ' 1984* с' 2
Ю Ленін В.і. Повне збір. творів т 6 с 2Я
II 1 т м о л б о к а я правда; I951f 2S шрта.

із т I P I ~ в с ? f S Дороже, с. 162.

74 Там же, с. 169.

75 комсомольская правда, 1950 ягп

76 Там же, 29 апр. ^ 1

i y -- ш і , о.

^оветское слово. 1950, 1 июня,

то комсомольская правда, ^95' 16 <пт.

Хонеккер Э. Из шей і і і н і с S

1978 Л ? т м * т м б связи ВІКСМ и светской молодежи (191W978 IT.). - М.,

22 Комсомольская правда, 1952, 29 мая

00 там же. «Сп.

24 Там же, 1954, 20 мая.

25 f¹einer Reihe. - Berlin, 1967, s 228

Актуальные вопросы международного молодежного движения. М., 1983, с. 63.

М. В. Знаменська

ВКЛАД ВСЕНАРОДНОГО РУХУ ЗА БОЛГАРО-РАДЯНСЬКУ ДРУЖКУ

У Ш Г М Е Ш Ш СПІВРОБІЩТЗА.ЗВЛИШНЯ МІЖ НРБ Т А ^ ^ О - ^ а т о к 80-х рокі*

^ і з і п о б у д о в е р о з в и н з р т o г o ^ б а л і с т и ч н o г o с у с п і л ь с т в a п р o c e c в с e б і ч н o y с п і в
р o б і т н и ц т в a і п o c т у п o в o г o з б л и ж e n n я м і ж с o c і a л і с т и ч н и м и к р а ї н a m v Z Z Z
м т т л v z v m i і ш ш ^ - к р а ї н a м i , у т o м у ч и с л і
т м » і в з а е м о ш я у г a л у з я x ж и т т я c т a e в с e б і л ь ш с у т т в е в и м a a k
т о р т я к и л и в п л и в a e н a р o з в и т o k к o ж н o ї б р a т н о ї к р a ї н и , н a c o c і a л і с т и ^ ^
т е с т ь в ш л o ц . Ц e й п р o c e c , ш o c т a в o б ' e к т и в н o y з a k o н o м і р н і с т ю Г п ' и c k L
в а ч e м с у с п і л ь н o г o п р o г р e c y , й o г o д a л ь ш o г o п o г л и н e n n я й п o ш и р e n n я ? p

Взаемовідносини Народної Республіки Болгарії та Радянського Союзу підтверд-
що в процесі співробітництва здійснюється найінтенсивніше зближе М ж
« . Н е с п і в р o б і т н и ц т в o п o c т і й н o з б a г a ч у e т ь с я , р o з в и в a e т ь с я , п і д н і ш e т ^ n Г в г
Л И I р і в e n ь , п e р e р o c т a e у з б л и ж e n n я . " x - н і м a e . ь с я н a в г

Зближення соціалістичних країн - історичний процес, що почав виявлятися з
М^еяту, коли братні країни вступили на шлях соціалістичного б ^ в т м
зростають загальні елементи в економіці, політиці й соціальному жи ^ р ^ н і x

Курс на всебічне зближення НРБ з Радянським Союзом, проголошений у Програмі БКП, прийнятій на X з'їзді партії у 1971 р., закріплений також у Конституції НРБ •1971 р. Він спирається на міцну економічну, політичну, ідеологічну та юридичну основу, затверджену в Договорі про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між СРСР та НРБ від 1967 р., і зумовлений характером розвитку світового соціалізму.

Зміцнення інтеграційних процесів між СРСР та НРБ у 70-ті роки, всебічне зближення двох країн - об'єктивний процес, що зумовлений такими суб'єктивними факторами, як глибокі, міцні зв'язки між КПРС та БКП, їх керівниками, контакти, що постійно розвиваються, удосконалюються між партійними, державними і громадськими організаціями та органами, зв'язки трудових колективів і найширших верств населення обох країн. У зв'язку з цим важливе значення мають рішення липневого та жовтневого (1973 р.) пленумів ЦК БКП. грудневого (1973 р.) Пленуму ПК КПРС. На липневому Пленумі ЦК БКП було узагальнено досвід братнього болгаро-радянського співробітництва і прийняті Основні напрями розвитку всебічного співробітництва і зближення НРБ з СРСР на сучасному етапі.

Суспільно-політичне зближення НРБ з СРСР займає визначальне місце у загальному комплексі всебічного співробітництва і зближення братніх партій, країн та народів. Його дальший розвиток і удосконалення є важливим фактором, що має першорядне значення у здійсненні соціалістичної економічної інтеграції, духовного зближення братніх народів. Воно є результатом об'єктивних закономірностей у розвитку соціалізму і має важливе політичне значення. Його успіх залежить від правильних політичних рішень, творчої діяльності партійного та державного керівництва обох країн, спрямованої на здійснення найближчих та найвіддаленіших стратегічних цілей.

Спільно вироблений Центральними Комітетами КПРС і БКП курс на всебічне співробітництво й зближення братніх країн і народів, його результати є конкретним відбиттям та втіленням "соціалістичного інтернаціоналізму, вкладом у його творчий розвиток. Послідовне впровадження цього курсу в життя перетворе болгаро-радянську дружбу у наочний приклад соціалістичного інтернаціоналізму у дії.

Розвиток руху за болгаро-радянську дружбу завжди був зумовлений і тісно пов'язаний з поступовим розвитком відносин і співробітництва двох братніх народів, НРБ та СРСР. Цей рух, як і міжнародний рух за дружбу з СРСР, що поширився у світі з перших днів перемоги Великого Жовтня, пройшов у своєму розвитку різні етапи, кожен з яких мав конкретний класово-історичний зміст. Прагнення болгарського народу розвивати дружбу з першою в світі країною соціалізму знайшло втілення у русі за створення Союзу друзів СРСР у 1932 р. та першого Товариства болгаро-радянської дружби у 1934 р.¹ Та тільки після перемоги соціалістичної революції 9 вересня 1944 р. болгаро-радянська дружба вступила у вищий етап, збагатилася новим змістом. У 1946 р. було засновано Союз болгаро-радянських товариств (СБРТ). почесним головою якого став видатний діяч міжнародного культурного і робітничого руху, полум'яний борець за мир і дружбу між народами Георгій Димитров. "Союз болгаро-радянських товариств повинен розвиватися як всенародна організація у нашій країні", - писав у листі до установчого з'їзду СБРТ Г.Димитров".

У лютому 1957 р. ЦК БКП прийняв рішення і надалі розвивати всенародний рух за болгаро-радянську дружбу. Генеральний секретар ЦК БКП Т.Живков, виступаючи на Софійській звітно-виборчій конференції Вітчизняного фронту, дав високу оцінку болгаро-радянській дружби як рушійної сили розвитку Болгарії по шляху соціалізму. "Треба розвивати всенародний рух за болгаро-радянську дружбу, очолюваний комітетами у центрі та на місцях", - підкреслив він". Такий творчий підхід означав, по суті, дальший розвиток заповіту Г.Димитрова про перетворення болгаро-радянської дружби під керівництвом БКП у творчу справу трудящих, всього болгарського народу.

13 лютого 1957 р. був обраний Всенародний комітет болгаро-радянської дружбе,

який у тісній взаємодії з іншими громадсько-політичними і масовими організаціями, державними органами та творчими спілками розгорнув багатогранну діяльність серед усіх верств населення і зробив великий вклад у подальше поглиблення всенародного руху за дружбу з Радянським Союзом.

Нині болгаро-радянська дружба стала справою всього болгарського суспільства, усіх його областей, структур, Комуністичної партії, держави. Вітчизняного фронту, комсомолу, профспілок, творчих спілок, усіх громадських, господарських, наукових, культурних та інших органів та організацій Болгарії⁵. На новий рівень піднялася й керівна роль Болгарської Комуністичної партії у розвитку болгаро-радянської дружби. БКП, як виразник інтересів робітничого класу, а через нього 2 інтересів усіх соціальних верств населення, стала головною рушійною силою, керівником Всенародного руху за болгаро-радянську дружбу.

На етапі побудови розвинутого соціалістичного суспільства рух за дружбу з СРСР став складовою частиною політичної системи болгарського соціалістичного суспільства. У взаємодії з іншими громадськими організаціями й державними органами комітети болгаро-радянської дружби активно залучають широкі верстви населення до численних та різноманітних заходів, ініціатив.

У співдружності з Союзом радянських товариств дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами, Товариством радянсько-болгарської дружби та його відділеннями Всенародний комітет болгаро-радянської дружби робить величезний вклад у розвиток і зміцнення політичного союзу НРБ та СРСР.

Протягом 70-х років комітети болгаро-радянської дружби вели багатогранну і цілеспрямовану діяльність по популяризації та втіленню в життя рішень з'їздів БКП щодо поглиблення всебічного зближення двох братніх країн. Виконуючи важливу ідеологічну функцію, комітети болгаро-радянської дружби під керівництвом БКП сприяють Підвищенню соціалістичної свідомості народних мас, які беруть участь в русі за дружбу з СРСР. Організації дружби здійснюють широку пропагандистську та культурно-масову діяльність, головним змістом якої є популяризація досягнень СРСР у всіх галузях народного господарства, його історичної ролі у розвитку світового революційного процесу, боротьбі за мир і прогрес.

Комітети болгаро-радянської дружби проводять також велику організаторську роботу, яка тісно пов'язана з громадсько-політичною та ідеологічною. Разом з громадськими, державними, масовими, творчими, науковими, спортивними та іншими організаціями на громадських засадах комітети болгаро-радянської дружби здійснюють різноманітні заходи, спрямовані на поглиблення братерства й єдності радянського і болгарського народів, взаємопроникнення та збагачення соціалістичного патріотизму та інтернаціоналізму.

Рух за болгаро-радянську дружбу за своїм характером є інтернаціональним. Всенародний комітет та комітети болгаро-радянської дружби співробітничать, зміцнюють зв'язки з зарубіжними організаціями за дружбу з СРСР. їх міжнародна діяльність сприяє здійсненню зовнішньо-політичного курсу партії та держави, курсу всебічного зближення НРБ з СРСР. Разом з тим вони представляють оолагоську громадськість у світовому русі за дружбу з Радянським Союзом, сприяють його розгортанню, зміцненню та єдності його численних організацій.

Комітети болгаро-радянської дружби широко й переконливо роз'яснюють об'єктивну зумовленість та історичну перспективу курсу БКП на всебічне співробітництво та зближення між НРБ та СРСР. "Сьогодні, як ніколи раніше, - наголошувалось у звітній доповіді на III Національній конференції Гуху за болгаро-радянську дружбу, - необхідно розвивати таку масову, роз'яснювальну, культурну, ідеологічну діяльність, яка не тільки розкриватиме новий етап, а й практично СПРИЯТИМЕ здійсненню всебічного зближення ми нашою країною та Радянським Союзом"⁶.

Створення матеріально-технічної бази розвинутого соціалізму, удосконалення суспільних відносин і виховання нової людини, поглиблення співробітництва та золи-

ження НЕБ з СРСР підвищують соціальну цінність радянського досвіду в усіх сферах суспільного розвитку НРБ. Комітети болгаро-радянської дружби разом з іншими організаціями беруть активну участь у творчому впровадженні у народне господарство передового радянського досвіду, розгортанні соціалістичного змагання з колективами підприємств різних районів СРСР¹. Протягом 1973-1983 рр. разом вони провели в країні понад 130 днів, тижнів та декад передового радянського досвіду, понад 770 конференцій та симпозіумів, організували близько 70 тис. лекцій¹.

Важливим етапом у розвитку Руху за болгаро-радянську дружбу було підписання у 1970 р. перших угод про спільну діяльність Всенародного комітету болгаро-радянської дружби (ВКБРД), болгарських профспілок, і Дмитрівської Комуністичної спілки молоді (ДКСМ)². У 70-х - на початку 80-х років взаємодія цих та інших організацій постійно зміцнювалася й удосконалювалася. У зв'язку з поглибленням спільної діяльності ВКБРД, профспілок та ДКСМ значно активізувалася і збагатилася робота клубів болгаро-радянської дружби, яких у 1983 р. налічувалося в країні 4486³. Вони стали ініціаторами впровадження у народне господарство НРБ ряду прогресивних радянських починів та ініціатив. Значного поширення набуло змагання "Дружба", яке розпочалося між болгарськими і радянськими спеціалістами за ініціативою клубів болгаро-радянської дружби напередодні ХХУ з'їзду КПРС та ХІ з'їзду БКП. Нині воно перетворилося на масове соціалістичне змагання великих трудових колективів промисловості країн - членів РЕВ. Змагання "Дружба" внесло відчутний вклад у вирішення технічних, економічних та соціальних проблем братніх країн. Так, протягом 1983 р. у ньому брали участь понад 2 тис. радянських і болгарських робітників та спеціалістів, а загальний економічний ефект заходів становив понад 28 млн. левів^{1,1}. За роки сьомої п'ятирічки загальний економічний ефект змагання "Дружба" перевищив 135 млн. левів¹. Творче змагання радянських та болгарських робітників сприяє вихованню нового соціалістичного трудівника-інтернаціоналіста, борця за прогрес. У рамках змагання "Дружба" в середині 70-х років набув масового розвитку рух бригад імені болгарських, радянських та інших героїв-інтернаціоналістів. У 1982 р. в цьому русі Оралі участь 5310 трудових колективів. За почином "Герої завжди в строю" працювало 1682 трудових колективів⁰.

Новою формою інтернаціонального соціалістичного змагання, яке також виникло за ініціативою клубів болгаро-радянської дружби, є рух, що об'єднує почини "Робітнича гарантія продукції для СРСР", "Для СРСР - вчасно та якісно", "Пліч-о-пліч", "Два з'їзди - одна мета", "Для СРСР - тільки високоякісну продукцію" та ін. Нині в Болгарії багато сотень трудових колективів бере участь у патріотичному змаганні. Своєю діяльністю клуби сприяють тому, щоб головним напрямом цих форм змагання стало поліпшення якості товарів, що виготовляються для Радянського Союзу та інших країн соціалістичної співдружності. Тільки через клуби комітети болгаро-радянської дружби разом з профспілками та комсомолом сприяють розгортанню соцзмагання більш як 520 болгарських та споріднених підприємств у Радянському Союзі, багатьох болгарських та радянських передовиків та героїв праці⁴.

З кінця 70-х років ВКБРД, окружні та обшинні комітети болгаро-радянської дружби особливо велику увагу приділяють активізації діяльності профспілок, комсомолу, науково-технічного союзу та інших організацій по вивченню, популяризації та впровадженню передового радянського народногосподарського досвіду безпосередньо в трудовому колективі. Удосконалюючи ідеологічну роботу, комітети та клуби болгаро-радянської дружби сприяють реалізації ролі трудового колективу в патріотичному та інтернаціональному вихованні, підвищенні громадської і особистої відповідальності трудящих у здійсненні курсу на поглиблення співробітництва між НРБ та СРСР. Органи Руху за болгаро-радянську дружбу використовують найрізноманітніші форми масово-політичної роботи в трудових колективах - вечори дружби, лекторії, тематичні вечори та збори, виставки, зустрічі з героями праці, наставниками, передовиками, новаторами виробництва та ін. Зокрема, значного пс-

ширена набули декади болгаро-радянської дружби на підприємствах, які виробляють продукцію для СРСР. Вони присвячуються з'їздам КПКЗ та НШ. річницям Великого Жовтня та іншим видатним подіям у житті братніх країн.

У 70-х - на початку 80-х років комітети болгаро-радянської дружби активно популяризували та сприяли впровадженню в життя таких ефективних радянських починів та ініціатив, як Львівська система управління якістю на основі стандартизації. досвід М.Злобіна у будівництві. Л.Пейпс - у тваринництві. Є.Федоніна - на транспорті, докера А.Барановського, багатомашинного обслуговування досвід роботи механізованих загонів у сільському господарстві, досвід наставництва тощо. Так, у Михайлоградському окрузі за пропозицією окружного комітету болгаро-радянської дружби розпочалося впровадження досвіду наставництва 7 *383 р т цьому благородному русі брали участь більш як 88 тис. наставників, які навчили та виховали понад 159 тис. молодих будівників нового суспільства та братній болгарії¹⁶.

„ В зв'язку з різноманітністю форм і методів набули дотичності зв'язки округів, міст і окремих трудових колективів НРБ з автономними республіками, країнами, областями, містами та районами СРСР. Усі 28 болгарських товариств побратимів у Радянського Союзу. Тільки в Українській РСР 12 областей поріднені з 11 болгарськими округами.

У русі всебічного співробітництва побратимів важливу роль відіграють комітети болгаро-радянської дружби, а також місцеві відділення Товариства радянсько-болгарської дружби. Вони надають суттєву допомогу побратимам та двосторонньою обміні робітниками та спеціалістами, науковими працівниками, лекторами студентами та піонерами, в організації спеціалізованого туризму тощо. На нараді в Софії у СІЧНІ 1980 р., присвяченій питанням розвитку дружніх зв'язків між місцевими партійними органами ВКП та КПРС, підкреслювалась важлива роль ЖБ-Д комітетів болгаро-радянської дружби. Товариства Радянсько-болгарської дружби його республіканських та місцевих відділень, колективних членів у розвитку і поглибленні співробітництва болгарських округів та радянських областей¹⁷

У документі зустрічі (Плевен, жовтень 1980 р.) представників болгарської та радянської громадськості, на якій розглядалася роль комітетів болгаро-радянської дружби та відділень Товариства радянсько-болгарської дружби у розвитку дружніх зв'язків між округами та містами НРБ і республіками, країнами, областями і містами СРСР, зазначалося, що дійсними помічниками братніх партій у розвитку руху побратимства стали 240 відділень та 4500 колективних членів ТРБД. У їх роботі беруть участь близько 60 млн. радянських громадян, а також 362 комітети та понад 1 тис. клубів болгаро-радянської дружби Всенародного руху за болгаро-радянську дружбу¹⁸.

Члени делегацій радянської громадськості, спеціалісти, перебуваючи у братній Україні, широко діляться з українцями своїм професійним досвідом, затримують усе передове з болгарського народногосподарського досвіду. Вони виступають перед неперушеною братньою дружиною, пропагандистами соціалістичного способу життя. з 1983 р., наприклад, для ознайомлення з передовим досвідом по конкретним проблемам відбувся обмін 15 болгарськими та 9 радянськими робочими групами між окружними комітетами болгаро-радянської дружби та обласними відділеннями ТРБД¹⁹

Українське відділення Товариства радянсько-болгарської дружби у 1983 році об'єднувало 11 обласних, 32 міські, 87 районних та понад 1400 первинних організацій, які своєю інтернаціоналістською діяльністю вносять великий вклад у зближення братніх нападів.

Багато років єднали дружні зв'язки, обмін досвідом, нагромадженням за роки соціалістичного будівництва, трудівників поріднених областей Радянської України та болгарських округів. У Кіровоградській області близько 80 трудових колективів - первинних організацій ТРБД здійснюють безпосередні зв'язки з побратимами

у Толсукінському окрузі. Зокрема, колективи Кіровоградського заводу "Красная звезда" і Толбухінського машинобудівного заводу "Маяк" здійснюють плідне науково-технічне співробітництво, спільно проводять випробування створених у творчій співдружності 'сільськогосподарських машин тощо. У Британському окрузі широко використовується досвід роботи трудових колективів Сумщини: понад 200 бригад округу працюють за методами праці І.Поклонського з заводу "Помзв'язок" (м.Ох- , об- тирка) . Для поширення цього досвіду багато зробили Врачанський окружний комітет оолгаро-радянської дружби та Сумське обласне відділення ТРЕД.

Братні товариства дружби працюють спільно на основі довгострокового планування. Успішно виконано другий п'ятирічний план співробітництва ВКЕРД та ТРЕД на 1981-1985 рр. На основі Протоколу про співробітництво між організаціями дружи протягом 1980-1982 рр. між ними відбувся обмін 25 роочими групами, що СПРИЯЛО осміяю інформацією пвф джоботу, пропагандистськими матеріалами, видан- НЕ' спільних збірників, книг тощ"'. .

Нині з повним правом можна констатувати, що організації дружи НEE та СРСР, працюючи у тісній взаємодії, вирішують важливі завдання, поставлені перед суспільством братніми комуністичними партіями, активно впроваджують у життя принципи соціалістичного інтернаціоналізму.

Новою формою діяльності Всенародного комітету оолгаро-радянської дружби з середини 70-х років стало сприяння у вивченні та впровадженні радянського досвіду шляхом організації декад та днів передового радянського досвіду в окремих округах, а також днів болгаро-радянського економічного та науково-технічного співробітництва в Софії. Під час цих заходів, широко показуючи найновіші досягнення радянської науки, технічного прогресу і виробництва, організації дружи сприяли їх прискореному та ефективному впровадженню. Так, у 1978-1983 рр, проведено 454 декади та дні передового радянського досвіду в общинах та на підприємствах, 688 конференцій, прочитано близько 14 тис. лекцій, а також 13 окружних декад передового досвіду за участю представників областей-побратимів, 47 днів радянського передового досвіду в окремих галузях народного господарства та 19 спеціалізованих виставок радянської літератури за різними проблемами народного господарства. Під час декад болгарські та радянські спеціалісти виступили з понад 340 доповідями. На екранах країни демонструвалися 325 науково-технічних радянських кінофільмів. У цих декадах та днях передового радянського досвіду взяло участь понад 83 тис. болгарських спеціалістів"'. .

Велику увагу Всенародний комітет болгаро-радянської дружби приділяє діяльності комісій по роботі з болгарськими громадянами, які навчалися або спеціалізувалися в СРСР. За 13 років їх роботи (з 1971 р.) вони сприяли активній участі понад 20-тисячної армії болгарських спеціалістів у популяризації та застосуванні радянського досвіду в усіх сферах суспільного розвитку НРВ.

Згідно з положеннями про діяльність центральної комісії і місцевих комісій по роботі з болгарськими громадянами, які навчалися в СРСР, і плану Міністерства вищої і середньої -спеціальної освіти СРСР щороку велика кількість болгарських спеціалістів по лінії ВКВРД проходять спеціалізацію в СРСР - набувають знання у вищих учбових закладах, наукових інститутах, на підприємствах^ .

Протягом 70-х років ВКВРД разом з профспілками, ДКСМ, комітетом по культурі, науково-технічним союзом і рядом галузевих міністерств, відомств та організацій успішно провели понад 30 великих заходів загальнонаціонального масштабу, спрямованих на поліпшення виробничих процесів. Серед них дні передового радянського досвіду, взаємного обміну досвідом у сільському господарстві, радянсько-науки і техніки, педагогіки і практики, хімії, культури, радянського права тощо. Так, комітети та клуби болгаро-радянської дружби провели значну пропагандистську роботу у зв'язку з 35 декадою радянської книги, присвяченою 6^-й річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. У клубах болгаро-радянської дружби Пловдвського округу обговорювалися книги радянських авторів, організувалися читанні::

конференції, тематичні вечори, зустрічі з перекладачами, перегляди радянських кінофільмів, а також дитячі ранки, де юні болгари знайомилися з чарівним світом російських народних казок. У гусенському будинку болгаро-радянської дружби з великим успіхом пройшли тематичні вечори, присвячені А.П.Гайдару, Ю.В.Бонш-реву, В.М.Шукшину, радянській поезії²⁰.

Велике значення мали проведені ВКВРД разом з іншими організаціями науков^ конференції, симпозиуми і семінари з таких проблем, як гігієна пралі та професійні захворювання, управління виробництвом, надійність ПРОМИСЛОВИХ виробів^ автоматизація у машинобудуванні, розвиток чорної металургії, науково-технічний прогрес й удосконалення соціалістичної організації поалі тощо, в яких взяли участь близько 260 радянських вчених та спеціалістів*^5.

Таким чином, завдяки різноманітній діяльності Всенародного комітету болгаро-радянської дружби, Тісної взаємодії його з іншими державки® та громадським? організаціями застосування передового радянського досвіду в НЕБ одержало масовий характер, перетворилося на рух, що охопив всі галузі народного господарства. Своєю діяльністю Всенародний рух за бодгаро-оадянську д . . . у СПРИЯЄ виникненню та розвитку багатьох якісно нових явищ у зближенні болгарських і вадягських трудящих у процесі праці безпосередньо на виробництві, у дальшому поширенні інтернаціонального соціалістичного змагання.

ВКВРД своєю діяльністю сприяє ідейно-політичному, патріотичному та інтернаціональному вихованню трудящих, пропаганді та впровадженню в життя настанов з'їздів ВКП та КПРС. За допомогою різних масово-політичних заходів активісти Всенародного руху за дружбу з СРСР пропагують радянський спосіб життя викривають всілякі спроби імперіалістичних кіл звести наклеп на історичні завоювання радянського народу по шляху соціалізму та комунізму.

Комітети болгаро-радянської дружби у 1979-1980 рр. разом з громадськими організаціями й науковими установами провели проблемно-тематичну дискусію на тему "Соціалістична демократія, права людини та ідеологічна боротьба на сучасному етапі". Відбулися численні тематичні вечори, семінари, лекції в трудових колективах, будинках культури, учбових закладах, які сприяли вихованню у трудящих особливу молоді, вміння викривати буржуазні та ревізійні концепції про демократію, права та свободу особи, різноманітні фальсифікації соціалізму. Масовими заходами також супроводжувалася наукова сесія "Радянський спосіб життя та формування духовного складу будівника комунізму" (1977)²⁷.

Радянський Союз, який вирішує нині великі масштабні народногосподарські завдання, накреслює довгострокову перспективу розвитку, передбачає більш тісну й всебічну взаємодію з Народною Республікою Болгарією. Наші країни живуть і будуть своє майбутнє у тісному союзі, підкреслював під час перебування у Софії Генеральний секретар ЦК КПРС М.С.Горбачов. І щоб цей союз зміцнювався, необхідні постійні контакти між братніми партіями та країнами, товариська порада і обмін досвідом, спільні рішення і конкретні домовленості - загалом все те, що надає нові імпульси дальшому розвитку та удосконаленню нашого співробітництва взаємодії.

Різномісна масово-політична, пропагандистська діяльність Всенародного комітету та комітетів болгаро-радянської дружби, які стоять на чолі Всенародного руху за дружбу з СРСР, с великим вкладом у зміцнення й поглиблення братнього співробітництва, суспільно-політичного зближення між НРБ та СРСР. В умовах реального соціалізму під керівництвом ВКП створюються найсприятливіші умови для постійного удосконалення та збагачення діяльності комітетів болгаро-радянської дружби, невинного розвитку Всенародного руху за болгаро-радянську дружбу.

Примітки

^ а о и я и нагадите јаа Оьветския Съюз през вековете. - В кн.: Гетопис на дружба. оскрия, 1981, т. 6, с. 40.

- о Димитров Г. Писма. 1905-1949. - София, 1962, с. 467.
- 9 Живков Т. ИзОпани съчинения. - София, 1975, т. 3, о. 34-35.
- ~ Биоградша на дружбата. София - Москва. 1984, с. 326.
- Привітання ЦК ъКП ТТ Національній конференції Руху за болгаро-радянську дружбу. Работническо дело, 1977, 19 ноемвр.
- о Тоета Надионална конференция на Движението за былгаоо-съветска дружба, 28-29 май"1971 г. - София. 1971, с. 66.
- Основни насоки за развитието на всестоанното сътоудничество със СССР в етапа на- изграждане на развито социалистическо общество в НРБ, ттвърдени от пленума на ПК на ВКП. състоял се на 17-19 или 1973 г. - Сошия. 1973.
- ^d Матеріали Ш-У Національних конференцій Руху за болгаро-оадянську дружбу (1971-1983 pp.);.
- тп За дружбу з країною Великого Жовтня. - К., 1977, с, 87.
- іУ Былгаво-съветска дружба, 1980. № 8, с. 2.
- і9 Работническо дело, 4 984, 18 ано.
- Информационен бюлетин на Обшоноадния комитет за былгаоо-съветска дружба (далі : ОНК за ВСЛ), 1981. Л 5, с. 7".
- ^x Палазов Н. Отчет, на Обшоноадния комитет за былгаоо-съветска дружба поел Петата Надионална конференция на Гивижкиетс за былгаво-съветска дружба и пведстояшите задачи, изнесен" на 9 юни 1983 г. София, 1985, с. 17.
- Там же.
- Xfi Информационен бюлетин на ОНК за ВСД. -1980. № 3; 1984, № 4.
- Палазов Н. Отчет на Обшоноадния комитет..., с. 17.
- zq Правда. 1980. 17 янв.
- тS Информационен бюлетин на ОНК за ВСД, 1980, № 6, с. 196.
- Там же. 1984. * 3, с. 17.
- Справка о связях родственных предприятий и организации дружбы областей и округов УССР и НРБ. 1976 г. - Поточ."архів Уко. відділення Т-ва рад.-болт, дружи, (далі : УЕ- ТРВД).
- 09 Звіт ПРО шботу у 1983 р. - Там же. с. 2.
- оі5 Палазов Н. Отчет на Обшоноадния комитет..., с. 51.
- Там же, с. 15, 16; Тодоров Ганчо. Былгаоо-съветска дружба през етапа на изгоаудале на зрелия социализм*. (Апоилски измерения). - София. 1985, с.154-155.
- Палазов Н. Отчет на Обшоноадния комитет... с. 21.
- ^ АББ (Информационен седмичник за книга), 1984, № 44, 30 окт., с. 7; Известия, 1984, 9 нояб.
- Щ Палазов Н. Отчет на Обшоноадния комитет..., с. 20, 21,
- Информационен бюлетин на ОНК за ВСД, 1981, №4; Былгаоо-съветска дружба. 1980. J 6.
- ²⁸ Правда, 1985. 25 окт.

І. В. М а р т и н е н к о

УЧАСТЬ СОГОВ ЧЕХОСЛОВАПЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ДРУЖБИ У ПРОПАГАНДІ РАДЯНСЬКИХ ПЕРЕДОВИХ МЕТОДІВ ПРАЦІ

XVІ з'їзд Комуністичної партії Чехословащини прийняв широку програму економічного і соціального розвитку ЧССР, конкретизував генеральну лінію будівництва розвпнутого соціалістичного суспільства. Її економічним відбиттям став сьомий П'ЯТЕ річний план, здійснення якого повинно забезпечити пропорціональний розвиток народного господарства, модернізацію матеріально-технічної оази, впровадження у ви рооництво науково-технічних досягнень, підвищення матеріального добробуту чехословацького народу. XVII з'їзд КПЧ назвав науково-технічний прогрес "вирішальним фактором інтенсифікації економіки і наймогутнішим джерелом зростання продуктивності суспільної праці. Тільки впровадження досягнень науки і техніки дозволяг розвивати найпрогресивніші галузі, ...розповсюджувати передові методи технології удосконалювати управління і організацію праці"".

Комуністична партія Чехословащини мобілізувала трудящих, Національний фрон громадські організації на здійснення насущних народногосподарських завдань. Знач на роль у цьому належить і Союзіві чехословацько-радянської дружби (СЧРД), який с однією з наймасовіших громадських організацій у країні. Вільш як 2,5 млн. його членів, об'єднаних в 32 тис. первинних організацій, проводять велику роботу на промислових і сільськогосподарських підприємствах, беруть участь у русі бригад

соціалістичної праці ім. Чехословацько-радянської дружби. СЧРД знайомить чехословацький народ з Радянським Союзом, життям робітничого класу, колгоспного селянства й інтелігенції, з результатами удосконалення суспільства розвинутого соціалізму в нашій країні. Одним із своїх першочергових завдань СЧРД вважає пропаганду передового радянського досвіду і новаторських методів праці, їх впровадження в різні галузі народного господарства. Виступаючи на IX з'їзді СЧРД, який відбувся у грудні 1982 р., Генеральний секретар СЧРД М.Заваділ констатував: "Велике значення для розвитку трудової ініціативи у вирішенні основних питань нашої економіки має використання радянського досвіду, результатів новаторського руху і прогресивних виробничих методів в умовах чехословацьких промислових і сільськогосподарських підприємств. Досягнуті до цього часу результати цих зусиль принесли неоціненну користь нашому народному господарству. Активну роль у цій справі відіграють первинні організації Союзу і колективи ім. Чехословацько-радянської дружби".

ПК Союзу чехословацько-радянської дружби протягом кількох років займався детальною розробкою даних питань. Квітневий (1979 р.), січневий (1980 та 1982 рр.) пленуми ЦК СЧРД були присвячені проблемам дальшого розвитку трудової ініціативи, використанню радянського передового досвіду в промисловості й сільському господарстві. Звернення до цієї теми пленумів ЦК сприяло проявленню більш пильної уваги всіх союзних організацій і колективів, створенню умов для активнішої участі у розвитку трудових починів - невід'ємної складової частини всієї багатогранної діяльності Союзу чехословацько-радянської дружби. Радянські прогресивні методи праці становлять об'єктивний продукт процесу будівництва нового суспільства в нашій країні. Вони виникли в умовах вільної праці людини нової суспільно-економічної формації і сприяють не тільки зростанню промислового виробництва, а й комуністичному вихованню трудящих у дусі соціалістичного інтернаціоналізму. Ось, власне, чому передові методи праці радянських робітників по праву знаходять своїх продовжувачів у ЧСРСР та інших країнах соціалістичної співдружності.

СЧРД разом з Чехословацьким науково-технічним товариством (ЧНТТ) та іншими громадськими організаціями Національного фронту докладав багато зусиль щодо пропаганди радянського прогресивного виробничого досвіду, який знайшов конкретне втілення в практиці. В 1974 р. спільно з Революційним профспілковим рухом і Чехословацьким науково-технічним товариством органи Союзу дружби на ознаменування 30-річчя визволення Чехословаччини Червоною Армією і XV з'їзду КПЧ утворили "Кабінети якості і надійності". Завдання цих кабінетів полягало у розповсюдженні інформації і досвіду використання радянських методів керівництва підвищення якості продукції. Переважним чином вони займалися проведенням лекцій, бесід та семінарів. Проте СЧРД, сприяючи здійсненню програми розвитку чехословацької економіки, прагнув, щоб нові методи якомога скоріше впроваджувалися у виробництво і були наближені до підприємств, щоб популяризація радянських прогресивних методів праці стала складовою частиною діяльності заводських організацій Союзу. З цієї метою СЧРД створив свої "Кабінети радянських прогресивних методів і досвіду", а у віданні ЧНТТ залишились "Кабінети якості і надійності". На основі взаємного договору Союз чехословацько-радянської дружби й Чехословацьке науково-технічне товариство спільно вирішують широке коло питань (обмін лекціями, циклами бесід, організація семінарів тощо). Організаційна структура кабінетів зумовлена будовою Союзу чехословацько-радянської дружби, тобто кабінети діють безпосередньо при окремих органах - ПК, обласних і районних комітетах. Кабінети при ЦК СЧРД займаються переважно методичною розробкою планів діяльності обласних і районних кабінетів, обміном досвіду між областями та районами ЧСРСР, підготовкою лекторів та референтів, координують видавничу діяльність, організують тематичні відвідування ЧСРСР. Подібний характер має діяльність обласних кабінетів. Але головним елементом усієї органі-

запії пропаганди радянських прогресивних методів вважаються районні кабінети, бо вони підтримують щонайближчі зв'язки з підприємствами, нерозривно зв'язані з процесом виробництва. Адже значна кількість робітників являються членами, районних каоінетів. Районні "Кабінети радянських прогресивних методів і досвіду" підтримують постійні контакти з усіма громадськими організаціями на заводах - профспілками, науково-технічними товариствами. Соціалістичного спілкою молоді. Представники цих організацій об'єднуються у групу управління, яка під керівництвом партійних і господарських органів впроваджує конкретні методи у виробництво. До її складу входять насамперед керівники підприємств, економісти, організатори виробництва, бригадири колективів соціалістичної пралі ім. Чехословацько-радянської дружи, технологи, а в сільському господарстві - голови єдиних сільськогосподарських кооперативів (ЄСГК) та директори державних господарств, агрономи, зоотехніки. Всі вони являються членами Союзу чехословацько-радянської дружи, профспілок, науково-технічних товариств та інших громадських опгакх запії. Нині в Чехословаччині успішно працює 52 "Кабінете радянських прогресивних методів і досвіду" в промисловості й сільському господарстві".

Чехословацькі трудящі шишко використовують у промисловості метод Героя Соціалістичної Праці бригадира бригади комуністичної праці московських будівельників О.Д.Басова - працювати з високою продуктивністю пралі - без аварій і нещасних випадків. Першими лей метод впровадили в практику бригади соціалістичної пралі ім. Чехословацько-радянської дружи. Значну допомогу Б пропаганді метода О.Д.Басова надав республіканський актив комітету профспілки будівельників, міністерства будівництва і Чеського ПК СЧРД, який відбувся 20 вересня 1977 р. у Празі. Досвід О.Д.Басова використовують на промислових будовах м. Готвальдов, зодногогосподарських будовах м. Воно, хімічному заводі ім. Маршала П.С.Рибачка в м. Дечін, на металургійних заводах м. Іржинець та інших підприємствах Чехословаччини. За методом О.Ю.Басова в ЧССР нині працює 64 тис. колективів^.

Саратовська система праці без помилок стала складовою частиною комплексу заходів щодо підвищення якості продукції на підприємствах ЧССР. Відмінних показників добилися завдяки впровадженню Саратовської системи підприємства "Меопта" у Еркевові, - консервні заводи в Маржатиці, північноморавські пивоварні заводи, північночеські хлібопекарні, інші підприємства. Брненський завод "Збройовка" поставляє в Радянський Союз електричні друкарські машинки марки "Консул" для укомплектування єдиної системи електронно-обчислювальних машин. Одним з підприємств, яким поставляється продукція "Збройовки", є Мінський завод електронних обчислювальних машин, де брненські робітники й ознайомилися з використанням Саратовської системи. Успішно впровадили Саратовську систему на Об'єднаних сталеливарних заводах у м.Кладно, що стало основою для розвитку соціалістичного змагання з області за перехідний Червоний прапор дружнього радянського підприємства "ДНІПРОСПЕЕ-сталь". У результаті зв'язків міст-побратимів Києва і Братислави Саратовська система була впроваджена на братіславських заводах, до сприяло прискоренню виконання виробничих завдань, підвищенню продуктивності праці та вчасному випуску експортних замовлень⁰. Заводські організації СЧРД значну увагу приділяли впровадженню Львівської системи комплексного управління якістю продукції, що є результатом науково-технічного, економічного і соціального удосконалення саратовського руху. Так, у серпні 1976 р. за ініціативою організації Союзу дружи трудящі автозаводу к. Млада Болеслав приступили до впровадження Львівської системи. За перше півріччя 1978 р. у ЧССР понад 2,5 тис. первинних організацій та колективів ім. Чехословацько-радянської дружи включилися в рух за впровадження Львівської системи комплексного управління якістю продукції. Мінну дружбу підтримують робітники Тшинельних металургійних заводів з Дніпровським металургійним заводом ім.Ф.Е.Дзержинського. Чехословацькі друзі, ознайомившись з Львівською системою якості, тільки за 2,5 тижки (починаючи з 1980 р.) завдяки її застосуванню зекономили 6,7 ШЕ.

крон фонду зарплати та більше 5 иш. крон фонду заводських інвестицій⁸. Нині з саратовською і Львівською ов шташ управління якістю продукції працюють 42 ти колективів Чехословаччини",

Чехословацькі будівельники впровадили у своїй галузі метод Героя Соціалістичної праці **М.А.Злобіна**, який забезпечу економію СИРОВИНИ та матеріалів будівельних конструкцій, а також робочого часу. Метод бветадного госпрозрахунку¹ сприяє кращому вирішенню, виробничих відносин між колективами будівельників і господарським керівництвом будов, У жовтні 1975 р. **М.А.Злобін** побував на багатьох підприємствах ЧССР, де працювали за його методом праці, зустрічався з членами СЧРД. 14 червня 1976 р. у Празі відбувся І загальнодержавний актив організації СЧРД на будівництві і бригад соціалістичної праці ім. Чехословацько-радянської дружби. Учасники зустрічі зобов'язалися максимально використовувати метод **М.А.Злобіна**, сприяти впровадженню його на інших будовах, розвивати співробітництво та обмін досвідом з трудящими СРСР. В 1976 р. в ЧССР за методом **М.А.Злобіна** працювало 196 бригад¹¹. Особливо ШИРОКОГО Розповсюдження метод новатора нао-в на підприємствах Праги - міста-побратима Москви. Празькі будівельники, бригади товаришів Гамма і Тесарка неодноразово ПРИЇЗДИЛИ ДО Москви будували на оудовах міста, вивчали передовий досвід. Учбовий комбінат підприємства "Будівельні заводи" (Прага) уклав договір ПРО співробітництво і обмін педагогами з технічним, учюшшем будівельників Москви¹¹. Нині за методом **М.А.Злобіна** працюють 4,2 тис. КОЛЕКТИВІЕ¹¹.

2^м січня 1977 р. орган СЧРД журнал "Дружба" опублікував текст документа Умови для дальшого впровадження комплексного метод:/ удосконалення ооганізації? пралі, матеріального стимулювання і планування за досвідом Пекінського хімкомбінату в Х П'ЯТИРІЦІ", прийнятого Дешкомітетом по ТРУДУ і соціальним питанням при Раді Міністрів СРСР, Держпланом СРСР, Міністерством Фінансів СРСР і ВЦРПС Пе є підтвердженням правильної орієнтації Союзу чехословацько-радянської дружби у справі пропаганди радянських передових методів поаді. Новаторський метод 'щокінських хіміків, який дозволяє вирішувати складні завдання розширення виробництва з незначними людськими ресурсами, широко використовується за ініціативою організації СЧРД на багатьох підприємствах. Ініціатором впровадження азійського експерименту виступила заводська організація СЧРД хімічних заводів ім. Чехословацько-радянської дружби м. ЛИТВИНОЕ¹⁰.

Пропаганді радянських прогресивних методів сприяють значною мірою дні радянської науки і техніки. СЧРД виступає організатором днів науки і техніки Йолу допомагають Будинки радянської науки і культури в Празі та Будинки чехословацько-радянської дружби в Словаччині. З 1978 по-1982 р. дні радянської науки і техніки за участю провідних радянських спеціалістів відбулися в 47 районах Чехословаччини¹⁴.

Значну увагу організації Союзу чехословацько-радянської дружби ПРИДІЛЯЮТЬ радянським передовим виробничим методам в сільському господарстві. Керівництво кооперативу ім. Чехословацько-радянської дружби в Тухооазі й організація СЧРД виступили ініціаторами руху за максимальне використання високих біологічних якостей та продуктивності радянських сортів пшениці. Трудове починання виникло під час зустрічі в 1977 р. у Празі представників СЧРД з **В.М.Ремесло**. Тухооазців підтримали партійні організації, Чехословацька сільськогосподарська академія федеральні й республіканські міністерства сільського господарства і тваринництва Союз кооперованих селян, сільськогосподарські вузи в Празі, БРНО і Нітрі дослідницькі селекційні інститути. Використання досвіду тухооазського кооперативу дозволяє довести урожайність радянських сортів пшениці до Т00-109 п з гектара. В іухоразі виник центр пропаганди передового методу, куди приїжджають "робітники сільського господарства для конкретних вивчень вирощування радянських" сортів пшениці. ПК СЧРД організував три тематичні поїздки членів Союзу, робітників

ЄСГК. і державних господарств з відвідуванням НДІ в Миронівці. СРСР відвідало оа-гато чехословацьких спеціалістів"⁰. Тухоразький рух став вагомим внеском у вирішення важливої проблеми - забезпечення Чехословаччини високоякісним зерном. Сільськогосподарським кооперативам, що змагаються між собою, вдалося на площі майже 133 тис. га підвищити урожайність радянських сортів пшениці в середньому до 5,1 т з гектара¹⁰.

Широко використовують робітники чехословацьких кооперативів Іпатівський метод комплекси-.-потокового збирання втхжал. за яким велика увага приділяється забезпеченню всіх операцій у період «няв. проведенню на високому рівні підготовчих робіт, матеріально-технічному постачанню, заходам по збереженню соломи.вчасному проведенню осінніх польових робіт. У 1979 р. у Чеській Соціалістичній Республіці понад 44 % зернових культур Оуло зібрано за іпатівським методом. Провідне місце по використанню Іпатівського методу належить ЄСГК ім. Чехословацько-радянської дружини в Хіні.

СЧРД приєднався до заклику трудівників Простейова про використання досвід? Ямпільського району Вінницької області щодо вирощування високих врожаїв ЦУКРОВОЕ:: буряків і виоооніцтва не менш як 5 т -рафінованого цукру з кожного гектара піе: культури. Основа успіху полягає в правильній агротехніці на всіх етапах - вирощуванні, збиранні і переробці. До руху приєдналися всі сільськогосподарські пц-приємства ім. Чехословацько-радянської дружини. які вирощують цукрові буряки. Тільки в Чеській Соціалістичній Республіці Ямпільсько-Простейовський метод зикористовують 240 кооперативів і 59 цукрових заводів .

З метою популяризації передового радянського досвіду СЧРД організовує сем:-нари в рамках щорічних виставок "Земля-годівниця" в м. Чеське Еудейовше і обмін досягненнями в галузі садівництва і городництва на виставках "Сад Чехії" у м. Літомержіце. Велику роль у пропаганді новаторських методів праці відіграють "Кабінети радянських прогресивних методів і досвіду" в сільському господарстві. Першими організаторами їх виступили районні організації СЧРД в Літомержіце і Лоуні.

Союз чехословацько-радянської дружини в своїй діяльності враховує, що творче використання передового радянського виробничого досвіду є однією з об'єктивних вимог дальшого динамічного розвитку чехословацької економіки, відбиттям розуміння суті економічної інтеграції і зближення чехословацького народного господарства з економікою Радянського Союзу та інших країн соціалістичної співдружності. Підтвердженням успішної діяльності СЧРД є той факт, що нині 7,9 тис. колективів ім. Чехословацько-радянської дружини творчо використовують радянські прогресивні методи і передовий досвід розвитку народного господарства"¹¹. Радянськ-чехословацькі економічні зв'язки. їх неуцильне поглиблення, першорядна роль науково-технічного співробітництва у розв'язанні життєво важливих завдань дальшого поступального розвитку СРСР і ЧССР були високо оцінені керівниками братніх партій КПРС та КПЧ М.С.Горбачовим і Г.Гусаком під час дружньої бесіди 21 листопада 1985 р. в Празі²⁰.

Примітки

¹ ХУІ съезд Коммунистической партии Чехословакии. Прага 6-Ю апр. 198! г. - М., 19827"с. 25.

² Документи 2 съезда Союза чехословацко-советской дружбы. Прага, 11-12 лек. 1982 г. - Прага, 1982, с. 30.

Svaz ceskoslovensko-sovetskeho prdtelstvi od YIII. do XL. Gjezdu. - prahf., *382» s. 40.

І Документи ІХ съезда Союза чехословацко-советской дружбы, с. 30.

Ш. встреча представителей Общества советско-чехословацкой дружбы и Союза чехословацко-советской дружбы (СССР, 28 авг. - 7 сент. 1981 г.). - Прага, 1981, е. 65.

⁰ CSSR-SSSR: Velka kniha družby. - Prana, 1982, е. 177,

Международная ветерана представителей обществ дружбы с Советским Союзом социалистических стран по обмену опытом работы трудовых коллективов на промышленных предприятиях, Прага, 12-13 дек. 1978 г. - Прага, 1978, с. 41.

- Я V " - S'
- Družebai spolunrace ceskoslovenskyeh s sovetskyefa podniku. - Priloiia "Družby"» 1982, Led. s. 4.
- I встреча..., с. 65.
- pfateistvi aa věčné easy. - Pratia, 1982, s. 262.
- ip ŠpER-SSSE; Velka kniha družby, v. 31.
- ro It встреча..С. 65..
- Srazeoni spoiuprace česfcoslorenskycn a so.vetskyicii podnižru, e. 5.
- Svaz ceskoElovensko-soveiskeho prsttelstvi od XIII, do IX.s.iezdu. s« 40.
- i 5 Ibid.
- "Dalsi rozvoj pracomi iniciativy oboček SCSP v ргшвувioyycii a zemsdli-sicycfa zavoaech po YIII. sjezdu SCSP. - Pratia, 1978, s. 18,
- ' Skusenosti z člrmosti organizace SCSP v CSR v oblasti zemfedelstvi. - Prilona "Družby", 1980, Cerven, s. fc,
- to Ibid., s. 7.
- Документы встречи делегаций обществ дружбы с СССР в социалистических странах и ССОД, Прага, 5-6 апр. 1982 г. - Прага, 1982, с. 165.
- 20 Радянська Україна, 1985, 22 листопада.

Н. Б. Ш п а к о в а

ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЇ З КРАЇНАМИ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

Народна Республіка Болгарія, являючись невід'ємною частиною країн соціалістичної співдружності, послідовно проводить курс на розвиток всебічних відносин з країнами, що розвиваються. Одне із завдань зовнішньої політики НРБ, підкреслюється з Програми Болгарської КОМУНІСТИЧНОЇ партії, полягає в максимальному сприянні визвольній боротьбі народів, розвитку й поглибленню світового революційного процесу, згуртуванню революційних сил у боротьбі за національну незалежність". Ця зовнішньополітична лінія НРБ закріплена в Конституції країни і неодноразово підтверджувалась на партійних з'їздах БКП,

Підтримка Болгарією національно-визвольного руху здійснюється в різноманітних формах. Це пов'язано з певними історичними умовами і характерними особливостями країн, що розвиваються. Та які б не були форми цієї допомоги, її суть полягає у прояві ширих почуттів солідарності всього болгарського народу. "... Це позиція, - підкреслював Генеральний секретар ЦК БКП Т.Живков, - ...народу, який сам вів багаторічну криваву боротьбу за повалення іноземного, і капіталістичного рабства. Це позиція, що витикає з природи нашого соціалістичного ладу"².

Розвиток зв'язків НРБ з країнами Азії, Африки і Латинської Америки, які визволились від колоніального гніту, почався шактично з середини 50-х років. До 70-х років Болгарія встановила дипломатичні відносини майже з 50 молодими державами". На початку 80-х років кількість країн, з якими НРБ підтримує дипломатичні відносини, досягла 116, причому понад 80 з них - країни, що розвиваються⁴.

Активізація відносин між Болгарією і країнами, що розвиваються, зумовлена рядом факторів. Насамперед, як соціалістична країна, Болгарія послідовно проводить політику інтернаціональної солідарності з соціальною боротьбою трудящих та національно-визвольними рухами колоніальних, напівколоніальних народів Азії, Африки і Латинської Америки, прагне до встановлення та підтримки зв'язків з тими силами, які борються проти імперіалістичного панування. Водночас сучасні соціально-політичні й економічні тенденції розвитку молодих держав визначаються їх прагненням до національного відродження і життєвими потребами подолання відсталості. Тому закономірним є звернення їх до країн соціалістичної співдружності, у току числі до НРБ, з проханням надати допомогу у вирішенні їх життєвих проблем.

Країни, що розвиваються, вбачають в Народній Республіці Болгарії наочний приклад перетворення в найкоротший строк раніше відсталої і залежної країни в розвинуту аграрно-індустріальну державу. До того ж соціалістичний розвиток ЕРЕ

постійно створює нові реальні можливості розвитку і зміцнення взаємовідносин з країнами, що розвиваються. Це стосується як політичного авторитету країни, так і економічних, науково-технічних, культурних та інших можливостей, що постійно зростають.

У 70-ті роки відносини НРБ з молодими державами набули більш інтенсивного багатогранного характеру. Одним із головних напрямів таких відносин є розвиток економічного співробітництва, яке не тільки допомагає цим країнам добитись справжньої незалежності, а й є важливим фактором протидії спробам імперіалізму перешкодити позитивним процесам, що відбуваються в політичній, економічній і соціальній галузях. Адже завоювання колишніми колоніями політичної незалежності ще не означає їх визволення від імперіалістичної експлуатації. Тому, спираючись на політичну незалежність, вони борються проти економічного закабалення імперіалізмом. Економічне визволення, підкреслював В.І.Ленін, є головне в забезпеченні справжньої незалежності народів, що досягли політичної самостійності".

Економічне співробітництво НРБ з країнами, що розвиваються, як і весь комплекс взаємовідносин між ними, будується на основі корінних довготривалих інтересів і цілей світового соціалізму і національно-визвольного руху в боротьбі за мир, незалежність і соціальний прогрес. У відповідності з цими цілями економічне співробітництво з країнами, що розвиваються, НРБ встановлює і розвиває на основі рівноправ'я і взаємної вигоди, не пов'язаної з кон'юнктурними розрахунками.

Це також не може не приваблювати молоді держави. Таким чином, основні характерні риси й принципи економічних зв'язків Болгарії з країнами, що розвиваються, визначаються, з одного боку, соціалістичним характером політичної системи та економіки НРБ, а з другого - потребами самих країн, які розвиваються.

Виступаючи на десятій сесії Народних зборів сьомого скликання Генеральний секретар ЦК ВКП Т.Живков дав вичерпну характеристику політики НРБ щодо країн, які розвиваються. "У своїх відносинах з ними Народна Республіка Болгарія дотримується принципів рівноправ'я і взаємовигідного співробітництва. Ми вітаємо і підтримуємо природне прагнення країн, що розвиваються, встановити повний контроль над своїми природними ресурсами, розвивати продуктивні сили і свою національну культуру, підтримуємо їх перебудови міжнародних економічних відносин на справедливій і демократичній основі"®.

Велике значення для розширення економічних відносин НРБ з країнами, що розвиваються, має постійне зміцнення їхньої договірної та інституціональної основи. В результаті цього відносини НРБ з країнами, що розвиваються, переросли в різноманітне економічне співробітництво, форми якого постійно розширюються і збагачуються. Їх практична реалізація здійснюється в наш час засобами використання міжурядових змішаних комісій, довгострокових тривалих угод, комплексних програм і планів.

Основною ірормою економічних зв'язків Болгарії з країнами, що розвиваються, є зовнішня торгівля. Хоч характер її й залежить від виробництва та його міжнародної спеціалізації, вона певною мірою розвивається згідно з внутрішніми потребами. Тому її можна розглядати як самостійну форму співробітництва. Місце і значення зовнішньої торгівлі у співробітництві з країнами, які визволилися від **колоніалізму**, визначаються не тільки масштабом і обсягом зовнішньоторговельних операцій, а й тим, наскільки вона сприяє розв'язанню найважливіших проблем економічного розвитку країни. Задоволення її зростаючих потреб в ІМПОРТІ сировини і палива і створює широкий ринок для експорту болгарських товарів.

Товарооборот Болгарії з країнами, що розвиваються, досить динамічний. За період 1960-1981 рр. обсяг торгівлі НРБ з ними збільшився в 53 рази, з 40,9 млн. левів в 1960 р. до 1514,9 млн. левів в 1980 р. Тенденція постійного розширення взаємної торгівлі Болгарії з країнами, що розвиваються, проявляється насамперед

У випереджаючих тешах її зростання

Pil: Доля країн, що розвиваю' я " Z Z Z m T J 0 ^ ^ ^ Болта, ся. Так, в 1970 р. вона становий 5 6 Пэ 7 3 р ^ f 1 ? збільшується 7.4, і 1980 р. - 8,8, у 1981 р. - U J У 1981 в НИ? ó Рі ~ ? 12, Рі " оборотом з країнами, що розвиваються вий ла Ё SL ^ Ш тм ТОВАРО " Товарна структура експорту т Г ? тм L / Г це СРОР (М » . відображує рівень їх економіко Тісl " М ства і їх економічну політику L a l Z ^ ' J J Z l " ^ ШТОВГО - характер відносин між країнами - що характеризує товарну структуру, експ^ту"Болгарії в кії =я, - випереджає зростання товарів в виробничі ^ тм ' Де з тм * тм " ТИМ, що незалежні країни прагнуть до створе*тм ~ I зумовлюється ловості. Так, якщо в середині ^ оок^в бо тект f * » ^ @ » ' доволчі й ПРОМИСЛОВІ товари ШИРОЇ О П тм ^ То " " Г " ЛРО -

який в періоді і 1970^по 17 ет. ^ и в о Г у тм У С т а т к у в а н и я , тм В > ПН1В

м і я е р 1 ~ Г і = Z 3 Г І н , щ о р о _ б с я . паливо, ЗРІС у 7 5 раза у Г Г " ^ ^ по ставок 33 1970-1978 рр розвиваються ^ стшовила 18 % , 197 ^ ^ 44 ^ ^ у ^ ^ з ^ 0 ^ 3 @ 3

араоськими країнами - на m^ZmZZ80T* о ПіврОбіГтщао Розвивається з ми, що розвиваються. На д ^ о Г і і Т Л 1 Загального товарообороту з країна- що розвиваються, - 3 3 т показі тм знаходяться країни Азії, торговельний обіг НРБ'з Д Е

говельних зв'язків і иож^тм і т і , " - o d d e M " e знання ринків, налагодження тор- Мін у морем, до якор тм Т н с п о р т у в а н н я п р е л м е т і в - р г о в о г о ^ б - о о р о т L ' ^ 3 А р а б с ь ^ ^ Г з ^ Г Г і ^ Г ; ^ * * Т тм ' , щ о - левів у 1975 р., а в 1980 1 ві д о « в н * * ^ по торгівлі В цьому регіоні являють-Гі^і. Т f ! ' Головніш партнерами НРБ ву 70-х років перою міспе ; ' ^ Лляір, о ІрІЯ, Лівані - почат- зиваються, 3 країна_тм_ р03 " заду основних торговельний партер в S Г в ^ 7 Т Т h L Т 3 ~ ^ варооороту з НРБ не тільки серед ара^ькіс кшін І f, ^ перше місце по т0 " виваються, - партнерів НРБ І3 Г і д в Г Г Г і п тм л ' Р е д 7 0 І X К р і я н > щ о Р и - гельного обсягу товарооборот; ^ з кшін ^ М е * 6 , 5 * З а н ' В ТОЙ час як доля Ірану с ShobS « Г Г Т р ^ Г Г Г тм Лівану - 3, Єгипту - 2,5, Марокко J2 ' ^ , 8 , С І Р І І " становив 276,9 млн. левів Іраком ччя ? Л Р , т о в р о о б і р з Л і в і є м " кратяямт № - 338 І з Алжіром - 100 млн. левів 15. 336 (КРШ Арабського ЙОДУ) обсяг товарообороту в - 980 л тм

обсяг ^ L r o i i o ^ i L T T ^ ^ ^ n s r ^ с Г д ^ країн і р -- «74 р . Іран знаходився Л Г ^ Г ^ Г * ' ^ В розвиваються, то в 1980 р. т о в а р о о б о р о т з І р а н о м ^ Л Г ^ Т 3 К р а ї н а » , щ о « P O O O O P O T » , 17 ЗРІС ^ з і з д і є н , т о - 3 - Досяг 1620 млн. левів ч ' , л е в і в у Р н з в і 981 ^ н Сприятливо розвивається економічне співробітнштво НК з Афганістаном. Щ

зв'язки започатковані ще в 50-ті роки. Після Квітневої революції в Афганістан; зони значно розширились. Обсяг зовнішньої торгівлі, яка є основою господарських зв'язків між двома країнами, зріс з 1062 тис. левів в 1976 р. до 15629 тис. левів у 1980 р.¹⁹

При порівняно стійкому зростанні обсягу взаємного товарообміну географічна віддаленість Болгарії від району розташування країн Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), відсутність регулярних транспортних зв'язків з ними, а також політична орієнтація цих країн є основними перешкодами для більш значного розширення торговельно-економічних зв'язків.

Успішно розвивається торговельне співробітництво НРБ з африканськими країнами, товарообмін з якими (крім арабських країн Африки) в 1980 р. досяг 55 мпн. левів, з них 50 мпн. - обсяг експорту і близько 5 мпн. левів - імпорту.

Якщо в 1960 р, Гвінея була єдиним болгарським партнером в Африці, то зараз НРБ підтримує зв'язки з більш як 30 незалежними державами Тропічної Африки, причому з 15 із них НРБ підписані угоди про економічне і науково-технічне співробітництво, а з 10 (Ангола, Мозамбік, Танзанія, Нігерія, Замбія, Бенін, Гана, Гвінея, Конго, Ефіопія) створені міжурядові комісії по економічному і науково-технічному співробітництву. Проте і нині ще 90 % всього обсягу болгарської зовнішньої торгівлі припадає на долю кількох африканських країн.

Найбільш активне торговельне співробітництво Болгарія підтримує з Нігерією. Товарообіг між двома країнами неухильно зростає: в 1975 р. він становив 28,9 мпн. левів. 1977 р. - 32,1, а в 1981 р. - 33,6 мпн. левів. Значним є товарообмін з Анголою, Танзанією, Ганою, Мозамбіком, Ефіопією.

Розвиваючи зовнішню торгівлю, Болгарія орієнтує її на підтримку насамперед країн соціалістичної орієнтації. Незважаючи на певні труднощі (недостатнє знання ринку, обмеженість експортного потенціалу, ускладнення транспортування товарів експорту), доля цих держав в болгарському товарообігу постійно збільшується. В 1978 р. на країни соціалістичної орієнтації припадало 18,4 % обсягу товарообміну НРБ з країнами, що розвиваються. По цьому показнику НРБ займає друге місце після НІР серед країн - членів РЕВ²⁰. Успішно розвиваються торговельні зв'язки з деякими 'новими партнерами - з Угандою, Замбією, Кот Дівуар"²¹.

Новим і важливим напрямом зовнішньої торгівлі НРБ є співробітництво з країнами Латинської Америки, яке постійно розвивається. У 50-60-х роках Болгарія підтримувала торговельні зв'язки з Аргентиною і Уругваєм, а на початку 70-х років зона торгувала вже з 14 латиноамериканськими країнами; її торговельними партнерами є Перу, Бразилія, Венесуела, Гайана, Домініканська Республіка та ін.²² Активізації зв'язків Болгарії з латиноамериканськими країнами сприяли візити її урядових делегацій в країни, що розвиваються. В результаті візитів були підписані важливі документи про економічне співробітництво і, зокрема, торговельні зв'язки. Це сприяло швидкому зростанню обсягу товарообміну. Так, у 1971 р. він становив 37,2 мпн. левів, 1973 о. - 44,9, 1976 - 58,8²³, а в 1980 р. - 129 мпн. левів, з яких 75 мпн. припадало на експорт і 54 мпн. левів - на імпорт²⁴.

Найбільш активно розвиваються торговельні зв'язки Болгарії з Бразилією (товарообмін з нею в 1981 р. становив 11,6 мпн. левів) і Аргентиною (відповідно

10,0 мпн. левів) . В цілому торгівля НРБ з країнами Латинської Америки все ще характеризується нерівномірним розвитком, незначним обсягом, пасивним торговельним балансом і зосередженням у кількох країнах. Певною мірою це зумовлюється специфічними умовами розвитку латиноамериканських країн: залежністю їх від США й, відповідно, односторонньою орієнтацією зовнішньоекономічних зв'язків їх політичною нестабільністю, що, в свою чергу, призводять до змін в економічній політиці. Географічна віддаленість країн Латинської Америки від НРБ також ускладнює розвиток торговельних відносин.

Поряд з торговельними зв'язками між НРБ і незалежними країнами розвиваються

різні форми економічного співробітництва, що охоплюють сферу виробництва. Країни, що розвиваються, при цьому одержують можливість зменшити витрати і прискорити організацію виробництва продукції, використати болгарський передовий досвід, а також підготувати своїх спеціалістів і робітників за рахунок економічного і науково-технічного сприяння НРБ. Для Болгарії, в свою чергу, підвищується надійність постачання з країн-партнерів товарів, в імпорті яких вона зацікавлена, розширюється можливість експорту машин, промислового устаткування, матеріалів, вузлів і агрегатів, необхідних для будівництва і експлуатації об'єктів, що споруджуються при сприянні НРБ. Тим самим розширюється структура товарообміну з незалежними країнами, що сприяє підвищенню ефективності зовнішньої торгівлі Болгарії.

Важливою особливістю виробничого співробітництва є поступове охоплення ним різних галузей економіки, що об'єктивно зумовлює необхідність кооперації дій партнерів при створенні й освоєнні виробничих потужностей, організації випуску продукції і її збуту. Це сприяє удосконаленню плановості в економічних відносинах, надає співробітництву міцний і довготривалий характер.

Нині значно зміцнилась договірно-правова основа економічних відносин Народної Республіки Болгарії з країнами, що розвиваються. З багатьма із них підписані довгострокові угоди про економічне і науково-технічне співробітництво. Деякі з них угод розраховані на десятирічну перспективу і фактично містять елементи довгострокової господарської координації. Важливу роботу, спрямовану на зміцнення зв'язків НРБ з незалежними країнами, проводять міжурядові комітети по економічному і науково-технічному співробітництву, кількість яких в середині 80-х років досягла 31. Створюються також міжвідомчі галузеві комісії. В рамках таких комісій і комітетів періодично розглядаються результати і труднощі, що виникають при реалізації конкретних рішень, розробляються заходи для їх усунення, намічаються шляхи дальшого розвитку співробітництва.

Одним з основних напрямів економічних відносин Болгарії з країнами, що розвиваються, є розширення економічного і науково-технічного сприяння НРБ молодим державам в освоєнні спільними зусиллями на основі взаємної вигоди невикористаних або недостатньо використаних ресурсів їх економіки. Іноді така допомога охоплює цілий виробничий цикл, включаючи вивчення становища галузі, проектування і реалізацію проектів, організацію виробництва і підготовку кадрів для нього.

Значна частина цієї різноманітної спільної діяльності пов'язана з будівництвом НРБ великих об'єктів в країнах, що розвиваються. Початком будівництва НРБ за рубежем можна вважати спорудження в 1956 р. елеватора на 35 тис. т зерна в сирійському місті Латакії. Відразу ж за ним болгарські будівельники вписали в свій актив зведення багатьох інших об'єктів.

Для виконання будівельних робіт створено Державно-господарче об'єднання (ДГО) "Техноекспортбуд", яке узгоджує закордонну будівельну діяльність, координує роботу 18 проектних інститутів, кількох господарчих об'єднань та понад 80 будівельних заводів та підприємств НРБ. Крім безпосереднього спорудження великих об'єктів, НРБ здійснює в країнах, що розвиваються, проектування, авторський контроль, розробку планів містобудування та територіального устрою.

За останні роки набуло поширення будівництво комплектних об'єктів. Залежно від умов угод експорт промислових об'єктів з НРБ включає: виготовлення проектної та технічної документації, будівництво самого об'єкта та об'єктів інфраструктури до нього, поставку машин та устаткування, навчання місцевого технічного персоналу для їх обслуговування. Машини та устаткування, що постачаються, призначені головним чином для організації повного виробничого циклу та для спорудження закінченого промислового або іншого господарчого об'єкта.

Практика показує, що експорт комплектних об'єктів ефективніший для обох країн. Чим вивіз окремих машин та видів устаткування. Така форма експорту особливо

вигідна для країн, що розвиваються, де організація виробництва пов'язана не тільки з труднощами придбання повного комплексу машин, устаткування, а й із складністю їх використання, налагодження виробничого процесу, освоєння необхідного досвіду та знань. Тому поставка комплектних підприємств, як показала багаторічна практика, розширює основу для встановлення довгострокових стабільних відносин НРБ з країнами, що розвиваються,

З початку 70-х років Болгарія збудувала за своїми проектами 600 промислових підприємств та інших об'єктів в незалежних країнах Азії, Африки та Латинської Америки". Експортна таблиця поставок комплектних об'єктів включає більше 130 промислових підприємств і технологічних ліній. Серед них понад 40 різних заводів і ліній для харчової промисловості, 20 - хімічної промисловості, 48 - для машинобудування й металургії. Про успішне економічне співробітництво НРБ і незалежних країн свідчить той факт, що ЕГО "Техекспортоуд" у сьомій п'ятирічці (1976-1980) в 3 рази збільшило обсяг закордонного будівництва порівняно з його обсягами у п'ятій та шостій п'ятирічках, разом узятих²®. Якщо в 1980 р. обсяг виконуваних об'єднанням будівельних робіт становив 278 млн. левів²", то в 1981 р. зін досяг 296 млн. левів. У 1975 р. за спорудження в країнах, що розвиваються, йому було вручено нагороду "За міжнародне визнання"³", а в 1981 р. - "Золотий Меркурій" - за вклад у розвиток виробництва та економічного співробітництва⁰¹, що свідчить про визнання міжнародними організаціями успіхів як об'єднання, так і в цілому НРБ в ефективному поданні допомоги країнам, які визволилися від колоніального гноблення.

При об'єктах виробництва, що розширюються, створюються сприятливі умови для діяльності болгарських консультаційних бюро в країнах, що розвиваються. До кола їх діяльності входять проектування об'єктів та техніко-економічні дослідження, пов'язані із створенням або розвитком окремих виробництв.

. ДГО "Болгаргеомін" має свої філіали для надання науково-технічної допомоги в Алжирі, Іраку, Лівії, Тунісі та інших країнах. Так, в Лівії та Ефіопії діють спеціалізовані інженерно-конструкторські бюро по сприянню в області виробничих та побутових проблем® . ДГО "Агрокомплект" організовує діяльність за попереднім збором даних та вивчає можливості застосування болгарських устаткування, технології, досвіду створення та роботи агропромислових комплексів. ДГО "Техекспортбуд" має свої представництва у восьми країнах, що розвиваються. В Тегерані створено спільний болгаро-іранський центр по проектуванню аграрно-промислових комплексів, сільськогосподарських об'єктів та підприємств обробної промисловості, будівництво яких здійснюється спільно болгарськими та іракськими організаціями в Ірані та в третій країнах. Інженерно-будівельні роботи доповнюються успішною діяльністю болгарських проектних інститутів, які не тільки беруть участь у розробці проектів, а й здійснюють координацію процесу будівництва та авторський контроль за спорудженням.

Зелике значення в розвитку економічних зв'язків НРБ з незалежними країнами мають кредитно-фінансові відносини. Прагнучи сприяти досягненню цими країнами справжньої економічної незалежності, НРБ надає їм кредити, як короткострокові для оплати товарних поставок, так і довгострокові цільові для створення народногосподарських об'єктів.

Перший державний кредит НРБ надала в травні 1961 р. Індонезії. До 1 січня 1966 р. Болгарія надала кредитива суму 37 млн. доларів Індонезії, Алжіру, Гвінеї, Гані, Ефіопії, Малі та ін.⁰⁰ За період 1961-1981 рр. НРБ надала кредити країнам, що розвиваються, на суму 600 млн. ЛЕВІЕ⁰⁰^*.

Болгарія надає кредити незалежним країнам! на основі міжурядових угод про економічне та науково-технічне співробітництво. Такі кредити призначаються для закупки в Болгарії комплектних підприємств та обладнання, інших засобів виробництва. Кредити НРБ надає на порівняно тривалі (до 8-12 років) строїш за низьким

річним процентом з погашенням їх традиційно експортуючими товарами або товарами підприємств-, збудованих за рахунок цих кредитів⁰⁰.

Основна частина кредитів, які надає Болгарія країнам, що розвиваються, припадає на арабські країни - 58 %, африканські - 19, азіатські - 14, на латиноамериканські - 9. В останні роки географічний розподіл кредитів НРБ зазнає змін за рахунок збільшення частки в них африканських та азіатських країн, що розвиваються (крім країн Арабського Сходу). Завдяки кредитам НРБ в незалежних країнах побудовано 88 об'єктів. Серед них підприємства харчової промисловості й складські приміщення, на їх спорудження витрачено 40 % загальної суми кредитів. На будівництво рудовидобувних підприємств витрачено 20 % загальної суми кредитів. Підприємства легкої промисловості, сільського господарства споруджені за рахунок 7 % загальної суми кредитів⁰¹.

Велике значення для незалежного економічного розвитку країн, що визволилися від колоніалізму, має надання допомоги їм у вивченні і освоєнні власних природних багатств. Перші кроки НРБ по наданню допомог країнам, що розвиваються, в дослідженні природних ресурсів відносяться до 1964 р., коли було укладено відповідну угоду з Алжиром, згідно з якою передбачалося проведення на його території геолого-розвідувальних, геофізичних та бурових робіт для організації видобування залізної руди, свинцю, цинку, міді, фосфатів та нерудних копалин, а також для відбудови свинцево-цинкових та мідних рудників.

Близько 20 партій об'єднання "Болгаргеомін" проводять гідрогеологічні дослідження в різних районах Лівії⁰². На основі довгострокової концесійної угоди, болгарські геологи закінчили розвідку корисних копалин і відкрили в Лівії багаті родовища нафти⁰³. В Сирії завершені геологічні дослідження деяких корисних копалин для їх подальшого промислового освоєння. В Конго закінчено геологічне вивчення території, площа якої дорівнює 4 тис_ км². Тут відкриті значні родовища олово-цинкових та мідних руд. У Мозамбіку за допомогою болгарських спеціалістів відкрито родовища графіту⁰⁴.

Співробітництво НРБ з країнами, що розвиваються, в галузі рудно-геологічних досліджень досить активне. В 1980 р. обсяг цих робіт становив 35,6 млн. левів⁰⁵, а успішна діяльність об'єднання "Болгаргеомін" в незалежних країнах удостоєна міжнародної премії "Фінікія"⁰⁶.

Таким чином, НРБ пропонує країнам, що розвиваються, конкретну програму взаємовигідного економічного співробітництва, цілі якого повністю відповідають їх соціально-економічним планам та програмам. Це співробітництво сприяє насамперед створенню індустріальної бази в молодих державах, ліквідації відсталості, зміцненню національної незалежності.

П р и м і т к и

⁰⁰ Програма на БКП. - София, 1971, с. Д06.
Живков Т. Отчет на ЦК на БКП пред конгрес и предстоящите задачи на партията. - София, 1981, с. 151.

⁰¹ Матеева М. Дипломатически отношения на България 1879-1974. - София, 1976, т. 2, с. 2-14.

⁰² Работническо дело, 1984, 6 септ.

⁰³ Ленін В.І. Повне зібр. творів, т. 22, с. 178.
Живков Т. Избранные статьи к речи, июль 1975 - март 1981 г. - М., 1981, с. 426.

⁰⁴ Външна търговия на Народна Република България : Статистически данни 1960-1980 гт. Комитет по единна система за социална информация при Министерская съвет. - София, 1982, с. 34.

⁰⁵ Марукян А. Усъвършенствуване на външноикономическите отношения на НРБ. с несоциалистическите страни в светлината на решения на XII Конгрес на БКП. - София, 1982, с. 55.

⁰⁶ Народна Република България в социалистическа икономическа интеграция : Структурна политика. - София, 1981, с. 253.

- Сестоимски В. Народна Република България и "третият свят", - София, 1980, с. 95.
- ^{г.л} -- Икономическото сътрудничество между социалистическите и развиващите се страни. -- Социалистическа икономическа интеграция, 1984, № I, с. 32,
- ^й Междунационални отношения и външна политика на Народна Република България. - София, 1982, с. 284.
- ^{Ар.ж} Ъристов Б. Икономическите отношения между Народна Република България и Социалистическа Народна Ливийска Арабска Джамахирия. - Външна търговия, 1978, II, с. 7-9,
- Външна ТЪРГОВИЯ на НРБ: Статистически данни, 1960-1980. - София. КЕССК. 1981. с. 5.
- ^{Я.с} Статистически билетни. Износ и внос. Комитет по единна система за социална информация при Министерския съвет. - КЕССИ при МС, 1981, № 4, с. 5.
- Междунационални отношения и външна политика на Народна Република България.
- " Георгиев С. Търговско-икономическите връзки на Народна Република България с развиващите се страни, с. 4.
- ^{iq} Там же.
- Янкоза К. България - Афганистан: разнообразна съвместна дейност. - Социалистическа икономическа интеграция, 1982, № 7, с. 32,
- [^] Социалистическа ориентация в Африка : Някои съвременни проблеми. - Политическа просвета, 1982, №4, с. 89.
- Ненов Ж. Отношенията на Народна Република България с развиващите се страни. - София, 1979, с. 14.
- Народна Република България и развиващите се страни. - София, 1976, с. 208.
- ^{oc} Междунационални отношения и външна политика на Народна Република България. с. 284.
- Народна Република България и развиващите се страни, с. 131.
- Георгиев С. Търговско-икономическите връзки на НР България с развиващите се страни.
- Щ Икономическа информация из Болгарии, 1978, № 1, с. 4.
- Актуални проблеми на вътрешна и външна политика на БКП. - София, 1979, с. 321.
- Ненов Ж. Отношенията на Народна Република България с развиващите се страни с. 31.
- Проблеми на развитието на външноикономическите и външнополитическите отношения на НРБ в светлината на решения на III конгрес на БКП. - София, 1982, с. 146.
- III Народна Република България и развиващите се страни, с. 55.
- oo Сидорова Г. Оперезая время. - Новое время, 1980, J1 36, с. 21.
- oo Азия и Африка сегодня, 1978. №11, с. 7.
- Георгиев А. Проблеми на икономическите отношения на Народна Република България с развиващите се страни. - София, 1971, с. 75.
- Живков Т. Социализм и мир неделимы. - София, 1982, с. 81.
- Каменов Е., Вълчев Т., Малхасян Э. Икономическите връзки на България с развиващите се страни. - София, 1970, с. 22.
- ³⁶ Матанов Т. Коедитната политика на Народна Република България към развиващите се страни - проблеми и насоки за усъвършенствуване. - София, 1980, с. 1.
- oo II съезд Болгарской Коммунистической партии. - София, 1981, с. 31.
- Работническо дело, 1978, 15 мая,
- Взаимоизгодно сътрудничество. - Социалистическа икономическа интеграция 1985, J 15, с. 4.
- Георгиев С. Икономическите отношения на Народна Република България с развиващите се страни - Външна търговия, 1984, № 8, с. 17.
- [^] Проблеми на развитието на външноикономическите и външнополитическите отношения на НРБ в светлината на решения на XII конгрес на БКП. - София, 1982, с. 146.
- ^{^^} Българска инженерингова дейност зад граница. - Социалистическа икономическа интеграция, 1980, .1 12.

Т. В. Таголи

БОЛГАРСЬКІ- КУР'ЄРИ "ІСКРИ"

У грудні 1985 р. минуло 85 років з дня виходу у світ "Іскри" - першої нелегальної загальноросійської політичної газети ^-еволюційних марксистів, яка відіграла вирішальну роль у створенні марксистської партії Росії, пробудженні народних мао, формуванні у них революційної свідомості. У зв'язку з жорстокими умовами поліцейсько-самодержавного режиму в царській Росії "Іскра" видавалася закордоном.

Перші її номери друкувалися в Німеччині. Для перевезення газети до Росії було обрано шлях, який зводив би до мінімуму можливість зикриття газети, що була вкрай необхідна робітничому класові. Існувало кілька шляхів транспортування "Іскри" з Західної Європи до Росії: через Скандинавію та Архангельськ, Прусію та Галичину, Александрію, Марсель, Тавриз, через Румунію та Болгарію. Шлях Варна - Одеса, яким "Іскра" надходила до Росії, був одним з найбільш активно функціонуючих каналів транспортування газети. Так, з початку друкування "Іскри" і до лютого 1902 р. в Росію вдалося відправити 60 валіз з нелегальною газетою, через болгарський канал тільки з вересня по грудень 1901 р. було перевезено 5 валіз¹.

У ряді праць радянських та болгарських вчених, присвячених російсько-болгарським зв'язкам, висвітлюється транспортування "Іскри" до Росії, в тому числі через Болгарію. Певна увага приділяється розкриттю невтомної і мужньої діяльності кур'єрів революційної газети^.

Велику допомогу російським революціонерам надавали болгарські соціал-демократи. Між містами Варна та Одеса регулярно курсували пароплави. Одеса у той період ставала значним робітничим центром України і була зв'язана з багатьма містами країни. Звідси "Іскру" транспортували до Києва, Катеринослава, Москви, Харкова та інших міст Росії. Зважаючи на це, В.І.Ленін доручив І.С.Блюменфельду, який відповідав за транспортування "Іскри", звернутися за допомогою в організації перевезень газети до болгарського соціал-демократа Г.Бакалова. Г.Бакалов мав у Варні книжкову крамницю, часто одержував на її адресу посилки з літературою з-за кордону, що полегшувало відправку "Іскри" на його адресу. Він і став генеральним представником "Іскри" та іншої марксистської літератури на Балканському півострові^.

Необхідно було знайти кур'єра - людину, яка перевозила б газети з Варни до Одеси. Для організації цієї справи влітку 1901 р. з Німеччини до Болгарії вирушила молода революціонерка Конкордія Захарова-Аполінарія, яка мешкала за болгарським паспортом на ім'я Тодорки. Пізніше вона згадувала: "Я зібралася в дорогу, яка вела через Варну, де повинна була звернутися до болгарського соціал-демократа Г.Бакалова, котрий мав допомогти мені в справі налагодження транспорту"⁴.

Вибір Г.Бакалова та К.Захарової припав на болгарського соціал-демократа Івана Загубанського. Ім'я цього мужнього борця за волю по праву вписане в літопис революційної російсько-болгарської дружби.

І.Загубанський^{*1} народився у 1874 р. у Сопоті⁰. Навчався в унтер-офіцерській морській школі м.Русе. Там він підтримував дружні зв'язки з російськими робітниками з кораблів, що заходили до русенського порту, з машиністами пароплавів та катерів. Коли Загубанський був ще курсантом морської школи, то втік від муштри і знущань до Росії. Перебуваючи недовго в країні, він познайомився з російськими революційними робітниками. Під їхнім впливом І.Загубанський почав читати марксистську літературу. Повернувшись до Болгарії, він певний час працював на Дунайській флотилії, а в 1895 р. переїхав до Варни. Тут він познайомився з Стефаном

* Справжнє ім'я його Іван Георгієв Слепов. Змінив він його у 1898 р. ІСТОРИЯ НОВОГО прізвища пов'язана з дитинством його батька, якого викрали турки (від болгарського: загубан - загублений).

Георгієвим, соціал-демократом, книговидавцем, а через нього - з Георгієм Бакаловим⁶. З того ж року І.Загубанський почав працювати вчителем у добруджанських селах. Тут він виступав не тільки просвітителем, а й пропагандистом соціалізму. Саме його Г.Бакалов рекомендував на кур'єра, який повинен був перевезти перший транспорт з "Іскрою" та іншою революційною літературою по шляху Варна - Одеса. Пізніше Г.Бакалов писав: "Треба було знайти людину сміливу й віддачу, яка б взяла на себе ризик поїздки до Росії з чемоданами, наповненими у просторі між подвійним дном літературою... Наш вибір влучно припав на Загубанського. Його робота під час подорожі до Одеси й назад показала, що він повністю підходить для цього. Якщо кінець кінцем його було схоплено одеською поліцією, то це сталося не з його провини"⁷.

У пертий рейс Іван Загубанський вирушив 8 вересня 1901 р. На відміну від всіх інших, він проходив не морем, а повз Румунію. Наступні чотири подорожі кур'єр "Іскри" здійснив морем. За цей час він перевіз близько 7 тис. номерів газети "Іскра", сотні книжок⁸. Можна частково відновити назви іскрівської літератури, яку перевіз Загубанський. В одного з членів одеської групи "Іскри", заарештованого одночасно з Загубанським, було знайдено 52 примірники газети "Іскра" (№ 7, 8). В інших членів групи були виявлені різні номери "Іскри", журналу "Заря" (№ 1-3), брошури "Десятиліття Морозовського страйку", "Звинувачувальний акт щодо справи про травневі безпорядки на Обухівському заводі", "Як же далі?". Серед конфіскованої літератури була стаття В.І.Деніна "Початок демонстрацій"⁹, К.Захарова, через яку І.Загубанський підтримував зв'язки з російськими соціал-демократами. повідомила до редакції: "З болгарськими товаришами надзвичайно легко й приємно працювати. У них я зустріла ту простоту, ширість, чуйність, які мокна знайти тільки там. де "цивілізація" ще не зіпсувала людських стосунків масок умовностей"¹⁰.

Російська поліція була занепокоєна появою на Україні та на півдні Росії пролетарської газети. Таємні агенти поліції були направлені не тільки до міст Росії а й у Болгарію та Румунію. Начальник Одеського жандармського управління Безсонов з перехоплених листів з'ясував, що перевезення "Іскри" з Болгарії до Росії стосується К.Захарової. А через неї поліція натрапила на І.Загубанського. Першого грудня 1901 р., коли він вп'яте приїхав до Одеси з таємним вантажем, його заарештували. У телеграмі, яку надіслав до Петербурга Безсонов після арешту кур'єра, зазначалося: "Петербург. Директору департаменту поліції. Сьогодні пароплавом з Варни приїхав болгарський підданий Іван Загубанський. Зупинився Князівська, 23. У чемоданах з подвійним дном знайдено: "Іскри", № 9 - 340 примірників, № 10 - 310; брошури "В защиту Иваново-вознесенских рабочих" - 460, заборонені листки - 18, прокламації до робітників фабрики Сави Морозова - 26, до товаришів Богородсько-Глухівської мануфактури - 19. Сьогодні ліквідую Захарову та її зв'язки. Результати буду телеграфувати"¹¹.

Як з'ясувалося пізніше, І.Загубанський приїжджав до Росії з закордонним паспортом, який дістав йому Г.Бакалов. У лютому 1902 р. департаменту поліції повідомляли з Бухареста: "У першій половині грудня минулого року Бакалов забезпечив закордонним паспортом особу, яка назвалася Іваном Загубанським та була арештована потім у м. Одесі ... З найретельніше наведених довідок, Загубанського ніхто у Варні не знає, незважаючи на те, що паспорт йому Оуло видано у Варні від 24 серпня 1901 р. за № 756; місцевий болгарський жандарм у Варні твердить лише, що особа, подібна до Івана Загубанського, - вже кілька разів їздила до Одеси"¹².

Заарештований російською поліцією, І.Загубанський мужньо тримався на допитах, заперечуючи свій зв'язок з соціал-демократами, знайомство с К.Захаровою. У в'язниці він оголосив голодовку, брав участь у страйках в'язнів, за що був кенутий до карцеру. Стійкість болгарина відзначали навіть російські політичні в'язні. 4 вересня 1902 р. газета болгарських соціал-демократів "Работнически вестник

надрукувала листа, якого було надіслано на ім'я Г.Бакалова з Росії- "Шановний товаришу пише вам лнина з одеської в'язниці ... Сидимо ми вже міс^вТ^ цей час перенесли багато страждань. Особливо Загубанський витримав які тяжко описати. Голодував 14 днів. ...Третього серпня він зноГого^ооZ^Ó лодову Шо ви скажете, ядо ді знається, о 10 серпня Іван Затубл™"кїї вже 7 днів голодує, був схоплений та. кинутий до карцеру, де його стр^но^ тують і знущаються до. нестями?.. Ваш російський товариш-" "р^3™

На знак солідарності з І.Загубанським в"язні одеської тюрми оголосили згальну голодовку"⁴. Робітничі збори на захист болгарського "Z^Ze^Z- лися на київському заводі "Арсенал". Свій протест заявили Пеїрбург" івановські ткалі, бакинські нафтовики. На початку 1903 р. « "Рев«й" на Росія-, опубліковано протест російських робітників про 'т/а™.зіубГ

ПРОЗРЕШТ *•Заїубанського, виступив болгарський пролетаріат ^Гм S l™ ^веогшк; надікувала ««» відозви загальних зборівшбі.- 5ї .вол!с^кий в"язні, 3 «Міми ~ великого ро! .ійського народу, гніе й болгарський робітник - Загубанський. За прос^ "підо^ РУ протягом 7-8 МІСЯЦІВ він зазнає нечуваних *ук від "братерської" батога ш

РООІЙСЬКОЇ 1 ПРИ -ьому тому, що це і е'таешією і" іїГ Урад, ані наш дипломатичний агент в Петербурзі досі не заступ™! ^ Болгарські Народні збори вважають своїм обов"язком відпускамльїо^ на б^ ти и розкіш, але потурбуватися про свого громадянина вони не в з м о з і " а 2 зборах робітну проголосували за резолюцію: "1) Підняти голос п^оти то^ва вілля, з яким "християнська" російсьса поліція поводитьсє не™ з ІсфісSL уродом, а й закордонними підданими; 2) вимагати від болгарського у^ ас^Г Z Z r l Z r пшєного; 3; наліслате своє ^ ^ р - ««* нашотсп^ . чизнику Загуоанськоцу і всьому російсько^ народові, що бореться за свої пі^ та глибоку зневагу його катам...,"¹⁷. за сво, права,

Соціал-демократи через свою газету оголосили збір коштів на допомоіу І Загубанському, "в нинішній час ув'язненому в одеській тюрмі за політиг™ дуже хворою ЯКИЙ знаходиться в надзвичайній нужді" ^Всього до

ПРЕДПЛАТІ, результати якої систематично публікувалися в газеті Работничееки вестник", було зібрано понад 100 левів¹⁹. До збоГкоштів на допо- могу Загубанському включився й Димитр Благосв, який писав у д о Х н™ р * Ва калову: "Щодо Загубанськсго прийняли рішення надіслати йогоу 20 карбова^ £ зоеремо за ПІДПИСКОЮ..."²¹-". ЛАРИИВСЩІВ, ЯКІ

Редакція газети "Іскра" знала про долю І.Заїубанського. В * 27 газети від листопада 1902 р. у розділі "Хроніка революційної боротьби" повідомсє Заарештовані Конкордія Захарова та болгарин Загубанський (в одеськіН^)"²⁻ А ще раніше в газеті було вміщено замітку "Побоїше в одеській в"яз^ці"Тїій' засуджувалася жорстока розправа над заарештованими та. зокрема, надЗа^біікш- 'ОДНОМУ в'язню (туберкульозному) болгарину пробили ключамигол^у „Іф^"1™"

І.Загубанський навіть у в"язниці не залишив думки про повернення до о*вольк ЦІЙНОЇ Діяльності, тричі намагався втекти. У січні 1903 р. до с5еоїєва7в^ ну надійшов лист Загубанськсго: "Шановний товариші Із-за товсті см Уязн^Г вітаю тебе з Новим роком... Здоров"я мое поправляється зовсім вод шВДв російського двоголового орла, який встромляє свої кігті в груди боті від- чувається вже швидкий кінець цього хижака, і він, як дика тварина ^аотсі на всіх піонерів боротьби за волю... Геть самодержавство; Хай живП.^Гя ^Д разом з іншими товаришами „дг до Сибіру, але звідти я неодмінно J J ^ T l Z

до"лалась про ПОВЕЛІН^ І.Загубанського^ п^алГ про нього до Г.Бакалова: "З виду слабкий, скромний, сором'язливий він показав рідкі сну стійкість, С^ЬНИЙ характер та самовіддану виість тов і™."

нші він познайомився з російським робітничим рухом, з різними течіями революційні/* думки. У своїх листах він писав, що, як його вишлють на батьківщину, де діють його болгарські товариші, він знову буде працювати в Росії у наших лавах. Ані звука не чути Оуло від нього, як тяжко йому тут..." .

Після того як одеська поліція одержала від своїх агентів з Болгарії відомості, що там готується втеча І.Загубанського, його перевели до самарської в'язниці. Але під натиском російської та болгарської громадськості в липні 1903 р. цар змушений був підписати рішення про звільнення революціонера. Проте здоров'я І.Загубанського було підірване дворічним перебуванням у в'язницях. Повернувшись до Болгарії, іуди його було вислано на вимогу царської влади, через рік він помер.

Та перша жертва в ім'я болгаво-російського революційного братерства, як писав про І.Загубанського Г.Бакалов⁵, не пропала марне: "Його життя, зв'язане з російським революційним рухом, скріпило у боротьбі союз російського і болгарського робітничого класу" . Треба було продовжувати справу, за яку загинув Загубанський. І його місце на болгарському шляху транспортування "Іскри" зайняв Михайло Кочев. Михайло Кочев – син Георгія Кочева, соратника відомого борця за визволення болгарського народу Басила Левського. М.Кочев народився у м. Чирпан. Юнаком він виїхав до Одеси вивчати медицину. Вступив до Новоросійського університету в Одесі й саме тут почав революційну діяльність, орав участь у транспортуванні "Іскри". Він підтримував тісні зв'язки з російськими революціонерами. "ІСКДа" та інші революційні видання або перевозилися ним під час поїздок з Болгарії до Росії, або надсилалися на його адресу. М.Кочев, як і І.Загубанський, одержував у Болгарії літературу від Г.Бакалова та С.Геопгієва. Папські агенти довідалися про зв'язки болгарського підданого С.Геопгієва, що поживав у м. Ватні та був власником книжкової крамниці, з Г.Бакалсвим, який займався перевезенням в межі Росії революційних видань".

Зв'язківцем між М.Кочевим та російськими соціал-демократами був також російський емігрант Микола Ігнатійович Музиль, що проживав у Болгарії за паспортом О.Співачова (або О.Співачевського). В архівах зберігається повідомлення директора департаменту поліції начальника Одеського охоронного відділення: "За відомостями з агентурних джерел, М.Кочев за допомогою російських емігрантів-революціонерів розповсюджує у Болгарії та Росії, переважно в Одесі, російські нелегальні видання, а також перебуває в постійному спілкуванні з одеськими революціонерами... Кочев бував серед болгар, які навчаються у Новоросійському університеті. На канікули Кочев приїжджає до своїх батьків у Болгарію, м. Чирпан... У цю/у місті Кочев грає визначну роль серед таємних болгарських соціалістів-революціонерів. На початку серпня (1902 р. – Т.Т.). Кочев встановив тісні стосунки з емігрантом Миколою Ігнатівим Дузилем, що прожинає у Варні, який вислав Кочеву транспорти нелегальної літератури для перевезення їх у Росію, а він, Кочев, в свою чергу направляє Музилю кореспонденції одеських революціонерів для вміщення їх у революційні журнали. До цього, вважав своїм обов'язком додати, що Кочев, ідучи наприкінці вересня до Одеси, одержав від Музля пакунок з революційними виданнями, який повинен був здати в Одеську поштову контору""с.

М.Кочев не тільки перевозив "Іскру" та іншу революційну літературу до Росії, а й здійснював зворотний зв'язок, доставляючи з Росії для керівників Болгарської робітничої соціал-демократичної партії, в тому числі й Димітоа Благоєва, матеріали, що цікавили їх. Так, у червні 1902 р.-в одному з листів з Болгарії зін писав: "Поспішаю надіслати № 20 та 21 "Іскри". Наступного разу надішлю кілька номерів "Листка свободного слова" ... Перші номери списку, які ви записали у моїй книш:.. думаю взяти з собою, коли буду приїжджати до Одеси ... Пану Благоєву передав кілька прокламацій "Рабочее слово", "Манифест кожевников" та доповідь з'їзду південних комітетів та організацій РСЛРП. Він залишився дуже вдячим".. ГОВОРИВ і стосов-

но пана Шпанського (очевидно, Загубанського. -"Т.Т.). Г.Благовєс говорит, що не можна нічого зробим, то^ що він вважається поличним"²⁹. Ці рвдки з лота М.Кочева яскраво свідчать про тісні зв'язки російських і болгарських революціонерів, безпосередню причетність керівника партії бож-аоськк соціал-демократів до транспортування революційної літератур з Варни до Росії. В одному з листів до редакції "Іскри" також повідомлялося про кореспондент та прокламації надіслані до газети через Елагоева .

Російська поліція, занепокоєна продовженням транспортування "Іскри" через Болгарію, всіляко намагалася заслати свого агента в Одеську організацію соціал-демократів. Про це свідчить листування між департаментом поліції та начальником одеського слідчого відділення про заходи, які повинні усунути Підозру про те що "близькою лщдиною^до осоои, за якою спостерігають (до Кочева - Т Т) є сек ретшш співробітник-. Пізніше вдалося вияснити, що таємним агентомГЗув'п.Лернер. Увійшовши в довіру до Кочева, він з'ясував весь шлях транспортування "ІСК-РИ" з Варни до Одеси та осіб, що були причетні до цього. Саме внаслідок його зрадницько і діяльності була провалена одеська група "Іскри"³².

Всього ж за час діяльності М.Кочева як куржера "Іскої" нтл було зроблено десять подорожей з таємним багажем з газет та брошур. Після його повернення до Болгарії з'явилися нові добровольці. У вересні 1903 р. завідуючий царською агентурою у хурції доносив, що книгопродавець Стефан Георгієв разом з російськими емігрантами-революціонерами, що проживають у Варні, організували транспортування нелегальної літератури до Росії. У цій справі велику допомогу йому подавали болгарі Олександр Ангелов та Вічев, які закінчили морехідні класи³³

Після того як О.Ангелов та Вічев повернулися до Болгарії, транспортування скри' здійснював- боцман з корабля „Азов" (на жаль, ПРО ЙОГО діяльність нічого невідомо, невідомо навіть його ім'я)³⁴ Одночасно з ним працював військовий моряк Андрій Ніколов з крейсера "Нгшевда" ^,

Значну допомогу в транспортуванні "Іскри" надавав офіцер болгарської армії Куртев, який підтримував зв'язки з більшовиками від час навчання у Женеві Кожного разу, коли Куртев їхав до Росії, він перевозив велику кількість літератури та іскру', Яри цьому Куртев використовував офіційну командировку³⁵ "Іскру" з Ба* ни до Південної Росії перевозив і болгарський соціаліст Борис Сімідов³¹

Важливим моментом при транспортуванні "Іскри" через Болгарію Оуло забезпечення паспортами агентів газети, що перебували на нелегальному становищ* й не мали можливості під своїми іменами потрапити до країни (це були переважно російські емігранти-революціонери). Цю відповідальну місію ваяли на себе Г.Бакалов та ..Георгієв. Сам Бакалов пізніше згадував: "У період виникнення "Іскри" потреба в паспортах зростає, і ЦК болгарської партії бере зобов'язання забезпечувати російських товаришів паспортами" . Про особисту причетність Г.Бакалова та С.Георгієва до забезпечення російських емігрантів болгарськими паспортам® свідчить повідомлення таємних агентів поліції, що стежили за ними. "...Маються відомості що емігранти, при неєбхідності придбати болгарський паспорт, звертаються з проханням про виготовлення його до Георгієва"³⁹. У листі з Мюнхена, який було перехоплено поліцією, невідомий автор просив Г.Бакалова та С.Георгієва заготовити ще один паспорт*⁴ .

Болгарські соціал-демократи не тільки сприяли транспортуванню "Іскри" до Росії, а й розповсюджували газету в своїй країні. Агенти царської охоранки доносили з Болгарії, що Г.Бакалов разом з С.Георгієвим розповсюджують у Болгарії революційну газету "Іскра"¹. Про те, що "Іскра" була добре відома болгарському проле-

плени р Й І щ і і ³ " т * ш у

якогось -болгарина доктора^Горцанова, в & o a ш

Г «"єні майже всі

п о р т

таріатові і що її можна було передплатити, свідчать оголошення в газеті "Работнически вестник".

Болгарські марксистки високо цінували "Іскру" і ту роль, яку вона відіграла в об'єднанні російської соціал-демократії. З липня 1903 р. газета "Работнически вестник" надрукувала огляд "Іскри" за підписом Г.Бакалова. В ньому, зокрема, зазначалося: "Іскра" - так називається газета російської революційної соціал-демократії. Вона виходить вже три роки, і вийшло понад 40 номерів... До цього часу жодна російська соціалістична газета не мала такого яскравого успіху та впевненого майбутнього... "Іскра" цікава не тільки як першорядний політичний орган... Вона розкриває перед здивованими поглядами епохальну боротьбу, сучасниками якої ми є... Кожний, хто знає російську, нехай потурбується про те, щоб систематично читати "Іскру". Журнал болгарських соціал-демократів "Ново време" називав "Іскру" "зразковою нелегальною газетою"⁴-,

Про ту високу оцінку, яку одержала "Іскра" у соратників Д.Влагодєва, найяскравіше засвідчує той факт, що Болгарія - єдина країна, де збереглися в оригіналі всі номери лєнінської "Іскри"⁴. У 1948 р. соціаліст, член БРСДП ("тісняків" соціалістів) Славє Жєлев передав повний комплект лєнінської "Іскри", який вів зберігав, до музею. У 1960 р. рідні покійного адвоката Максима Райковича передали Бургаському музею ще один повний комплект "Іскри".

Історія проникнення лєнінської "Іскри" з Росією тісно пов'язана з Болгарією та болгарськими соціал-демократами. Болгарські кур'єри газети Г.Загубанський. М.Кочєв та інші докладали великих зусиль, щоб перша в Росії нелегальна революційна газета, яка була вкрай необхідна для створення соціал-демократичної партії, дійшла до свого читача. Їхня діяльність сприяла зміцненню російсько-болгарських революційних зв'язків. Допомога болгарських соціал-демократів російським емігрантам, що здійснювали транспортування "Іскри" до Росії, стала традицією. Вона мала велике значення у роки першої російської революції й особливо у роки столипінської реакції, коли десятки російських революціонерів змушені були шукати притулку в інших країнах, у тому числі в Болгарії.

Знайомство болгарського пролетаріату з лєнінською "Іскрою" відіграло важливу роль в піднесенні його революційної боротьби. З газети болгарські трудящі довідувалися про життя братнього російського народу, проблем, які стояли перед пролетаріатом Росії, про те, якими шляхами вирішувалися зони. "Іскра" знайомила пролетаріат Болгарії з працями В.І.Лєніна, що мало неціненне значення для формування його класової свідомості. Таким чином, трудящі Болгарії набували певного досвіду боротьби за повалення існуючого ладу. Крім того, "Іскра" як справжня марксистська газета сприяла зростанню політичного світогляду болгарської соціал-демократії, формуванню марксистської партії болгарського пролетаріату - БРСДП (т.є.).

П р и м і т к и

і-Волин М. Ленинская "Искра" (1900-1903). - М. 1964, с. 139.

Николов Б. Иван Загубански. - София, 1966; Кузманов П. Първият куриер. - София, 1978; Казаков И. Нози данни за куриера на "Искра" Иван Загубански. - Истор. преглед. № 3, 1963; Сохань П.С. Очерки истории украинско-болгарских связей. - Киев, 1976; Шнитман А.М. Из истории интернациональных связей В.И.Ленина с революционным рабочим движением в Болгарии (1896-1923 гг.). - Мурманск, 1970; Его же. Из истории болгарского пути транспортировки ленинской "ИСКРЫ" в Россию. - Науч. докл. высш. шк., 1959, № 4; Веков А. Българо-руски революционни връзки. 1880-1923. - София, 1965; Его же. Из истооията на българо-оуските революционни вьзки (1891-1904). - Известия на ВШП при ПК на БКП. Отд. история. -София, т. 12, 1961; Самуилов И. Связи болгарских революционеров с В.И.Лениным. - София, 1970.

/ Самуилов И. Связи болгарских революционеров с В.И.Лениным, с. 23.

⁴ Бакалов Г. Старая "Искра" среди болгар. - Пролет, революция, 1929, № 8/9, с. 76.

⁵ Драгнев Д. ПЪРВИЯТ куриер на "Искра" в Дооруджа. - Добруджачска трибуна, 1968, ⁶ авг.

⁶ Фратев Д. Последните дни на Иван Загубански. - Работническо дело, 1967, 3 септ,

З М І С Т

СТАТТІ

Мельникова І.М. Стратегія і тактика Комуністичної партії Чехословаччини у боротьбі за перемогу соціалістичної революції (1945-	
Кулинич І.М. Значення антифашистсько-демократичних перетворень для розвитку революційного процесу у Східній Німеччині (1915-1949)	12
Павленко В.В. Історичні досягнення трудящих НРБ у будівництві соціалізму	22
Копашова М.І. Становлення нової соціально-класової структури чехословацького суспільства у процесі побудови основ соціалізму	31
З ІСТОРІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ БРАТНІЇ НАРОДІВ	
Лісевич І.Т. Зародження культурних зв'язків між СРСР і Народною Польщею (липень 1944-1948 р.)	40
Коивець Н.В. Становлення Спілки вільної німецької молоді та її інтернаціональні зв'язки з.-Ленінським комсомолом	47
Знаменська М.В. Вклад Всенародного руху за болгаро-радянськту дружбу у поглиблення співробітництва, зближення між НРБ та БРСР (70-ті-початок 80-х років).	53
Маотиненко І.В. Участь Союзу чехословацько-радянської дружби у пропаганді радянських передових методів праці.	60
Шпакова Н.В. Економічні відносини Народної Республіки Болгарії з країнами, що розвиваються	65
Татоли Т.В. Болгарські кур'єри "Іскри"	73

С О Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ

Мельникова И.Н. Стратегия и тактика Коммунистической партии Чехословакии в борьбе за победу социалистической революции И 945-1948)	12
Кулинич И.М. Значение антифашистско-демократических преобразований для развития революционного процесса в Восточной Германии (1945-	
Павленко В.В. Исторические достижения трудящихся НРБ в строительстве социализма	22
Копашева М.И. Становление новой социально-классовой структуры чехословацкого общества в процессе строительства основ социализма	31
ИЗ ИСТОРИИ ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫХ СВЯЗЕЙ БРАТСКИХ НАРОДОВ	
Лисевич И.Т. Зарождение культурных связей между СССР и Народной Польшей (июль 1944-1948 г.)	40
Кривец Н.В. Становление Союза свободной немецкой молодежи и ее интернациональные связи с Ленинским комсомолом	47
Знаменская М.В. Вклад Всенародного движения за болгаро-советскую дружбу в углубление сотрудничества, сближение между НРБ и СССР (70-е-начало 80-х годов)	53
Мартыненко И.В. Участие Союза чехословацко-советской дружбы в пропаганде советских передовых методов труда	60
Шпакова Н.В. Экономические отношения Народной Республики Болгарии с развивающимися странами	65
Татоли Т.В. Болгарские курьеры "Искры"	73

пів⁶. Разом з цим дані СОЦІОЛОГІЧНЕ: досліджень свідчать, що в середині 60-х років 46 % селян-кооператорів, зв'язаних з ручною працею, за своїм первісним родом занять були робітниками, 48,9 % - селянами-односібниками, 1,3 % - службовцями й 3,8 % - кооперованими селянами⁷. Висока питома вага колишніх робітників у соціальному складі кооперованого селянства Чехословаччини, здебільшого зумовлена проблемою коворольників, і є певною особливістю соціально-класової структури суспільства цієї країни,

У ході побудови основ соціалізму відбулися значні зрушення у професійно-освітній, загальноосвітній підготовці чехословацького робітничого класу, а в зв'язку з цим - зміни в характері праці. До початку соціалістичної реконструкції промисловості Чехословаччина (насамперед Чеські землі), вже мала велику кількість кваліфікованих робітників⁸, причому в головних галузях промисловості їх частка становила від 60 до 80 %. До часу побудови основ соціалізму розрив у рівні виробничої кваліфікації робітничих кадрів обох частин країни значно скоротився. Питома вага кваліфікованих робітників у цілому збільшилась до 22,5 % (у Словаччині - до 18,4 %), некваліфікованих - зменшилась з 33,2 у 1946 р. до 10,3 % у 1961 р. (у Словаччині - з 20,4 до 15,4 %), а напівкваліфікованих - зросла з 13,1 до 20,1 % (у Словаччині - з 12,3 до 21,1 %) ⁹. Найбільшу частину робітничого класу Чеських земель у 1960 р. становили кваліфіковані, у Словаччині - напівкваліфіковані робітники.

Оскільки чехословацька статистика не виділяє показників рівня освіти робітників, уявлення про нього можна отримати на основі вищезгаданих даних про зміни загальноосвітнього рівня всього населення, серед якого робітники становили більше половини. Ці дані доповнюють результати вибіркового перепису 1967 р. про зміну становища робітників в суспільній організації праці у 1952-1960 рр. У цей період до категорії осіб, зайнятих розумовою-працею, перейшло 11,3 % колишніх кваліфікованих робітників, 8,5 - напівкваліфікованих, 7,1 - некваліфікованих й 7,8 % сільськогосподарських робітників. У поєднанні 1946-1952 рр, ці показники становили відповідно 13,3 %; 10,2; 9,3 й 4,9 %¹⁰. Все це свідчило не тільки про зрушення в освітньому й культурно-технічному рівні робітників, а й про зростання керівної ролі робітничого класу в країні.

Історичний досвід будівництва основ соціалізму в Чехословаччині показує, що вивчення соціально-класової структури суспільства, досягнутого рівня соціальної однорідності й тенденцій розвитку класів і соціальних груп має велике теоретичне й важливе практичне значення. Недостатнє дослідження цих питань на рубежі 50-30-х років спричинилося до спрощеного розуміння нового етапу соціалістичного будівництва, переоцінки досягнутого ступеня розвитку чехословацького суспільства та як наслідок - нереального уявлення про його морально-політичну єдність. "Через недостатньо глибокий аналіз класової й соціальної структури нашого суспільства, - підкреслювалось на ХІУ з'їзді КПЧ, - допускалась поверхова оцінка сучасного етапу розвитку, встановлювались нереальні строки завершення будівництва соціалізму"¹¹.

П р и м і т к и

¹ Ленін В.І. Повн. зібр. творів, т. 20, с. 176.

² Ekonomika nřlmyslu CSSR. - Praha, 1964; Rozvoj oeskoslovenskeho urumyslu. - Praha, 1962, s. 19-27.

³ Krnl Y. Otřzky hospodarskeno a socialniho vyvoje v Ceskycn zemich. 1936-1945, - p. 1957, d. 1, s. 55.

⁸ У 1946 р. вони становили в цілому по країні 21,8 % (у Чеських землях - 2,5, Словаччині - 13,2 %) П .

⁹ У Чеських землях ці показники у 1960 р. були відповідно 24,7 %, 8,1 й 19,8 %. Поо тенденцію зростання виробничої кваліфікації робітничого класу ЧССР свідчать дані вибіркового перепису 1967 р., згідно з яким 58,5% робітників країни були кваліфікованими, 23,2 % - напівкваліфікованими й 18,3 % - некваліфікованими¹⁰.